د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه)

سیرت

Ketabton.com

لیکوال:

فرید احمد (مبارز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پیژندنه

د کتاب نـوم:	د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سیرت
لـیـکـــوال:	فرید احمد (مبارز)
کـــمـــپـــوزر:	خپله لیکوال
بریښنالـــیک:	Faridahmadmobariz81@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

زما محترمو والدينو ته چې زما روزنه او پالنه
يې په پوره مينه کړې ده، علماء کرامو، اُستاذانو او د حنيفي
مذهب د لاري لارويانو ته چې تل يې خپل قلم ددې مذهب د پرمختګ
او ثابت ساتلو دپاره جاري ساتلى دى او ټول اُمت مسلمه ته دي ډالۍ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

موضوع **مخ**

د کتاب پیژندنه.. ۱
بسم الله الرحمن الرحيم.. ۲
ډالۍ.. ۳
فهرست.. ۴
سريزه.. ۶
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ستاينه.. ۸
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پيژندنه.. ۱۰
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم تحصيل تر لاسه کول.................. ۱۳
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اُستاذان او شيخان.......................... ۱۶
امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تابعي دی.. ۱۸
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) زيری او پيشګوئي.............. ۱۹
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج سفرونه او د علم تکميل.............. ۲۱
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس د حلقې شاګردان.................... ۲۴
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس د حلقې مقبوليت...................... ۲۶
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لوړ مقام په احاديثو او روايت کښي........ ۲۸
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط د احاديثو په رواياتو، قبلولو او ردولو کښي.......... ۳۰
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله د لويو فقهاؤو او مشهورو محدثينو شاهدي.......... ۳۴
پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د کموالي په خاطر تهمت ويل.............. ۳۶
امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوؤ (رضي الله عنهما) پر لاره تګ کړی دی.............. ۴۲
امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شريعت جوړونکی دی.......................... ۴۳
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ليکنه د احاديثو په باب کښي.................. ۴۵
امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حنيفي فقهي جوړول او د فقهي ليکونو پس منظر.............. ۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي جوړول د ټولو امامانو دپاره نمونه ده......................٥٤
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي ليکونه..٥٦
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي لټون، زيرکتيا، مباحيث، مناظر او ربښتني ويناوي........٥٩
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط په فتوا ورکولو کښي.......................................٦٢
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تقوا، زهد او اخلاق...٦٨
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عقل زياتوالی، ذهني ذکاوت او د فکر تيزوالی...............٧٠
د حنفي تاريخ ځيني حيرانوونکي ناآشنا علمي او زړغوني واقعې...............................٧٢
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وصيتونه او نصيحتونه..٧٨
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند انقلابي او سياسي اړخ.....................................٨٧
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رحلت ددې فاني دنيا څخه..١٠٠
ماخذونه...١٠٣

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

الحمدالله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی اشرف الانبیاء محمد مصطفی (صلی الله علیه وسلم). الهم صلی علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انک حمید مجید. الهم بارک علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انک حمید مجید. اما بعد!

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د اهل السنت والجماعت د اسلامي اُمت فقه او اسلامي قانون د یوې قاعدې لاندې راوستلو او مرتب کولو لومړی بنسټ اېښوونکی دی، د مشرق څخه تر مغرب پورې چې کمه د علم رڼا خپره ده، دا د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د علمي کوښښونو نتیجه ده، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او درو نورو امامانو او د دوی شاگردانو په دغه ډگر کې د قرآن کریم او احادیثو په رڼا کې د اُمت د اجتماعي نظام د پاره د فقهي قانون لارې چارې تنظیم کړې دي، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او د هغه هر یو شاگرد د اسلام د سرحداتو محافظ او د دښمن دپاره تیره غشی وو، که چیرې دغو مخلصو کسانو دا کوښښونه او تکلیفونه نه وای گاللي، نو د اسلامي دستور، فقهي قوانینو، د قانوني اصولو او د کُلیاتو په باره کې وسیع او منظمه مجموعه تر موږ پورې به نه وای رارسیدلې.

دا هغه زمانه وه چې اسلام د عربو د جزیرې څخه وتلی وو، عراق، شام، مصر، ایران او د نړۍ نورو ملکونو ته خپور سوی وو، ډیر نوي مسائل او معاملات منځته راغلي وه، او ورځ په ورځ گډوډې په کښې پیدا کیدل په داسې حلاتو کې یو داسې کس یا ډلې ته ضرورت وو، چې په دغو بدلیدونکو حالاتو او نوو واقعاتو په رڼا کې راپیدا کیدونکې نوي مسائل د اسلامي اصولو سره موافق او مطابق حل کړي، د داسې کار دپاره اعلی ذهانت، د اسلامي شریعت د ژورې مطالعې، د رسالت د زمانې او د صحابو (رضي الله عنهما) د دور علم او عمل ته پوره واقفیت په کار وو، د فقهي او د اسلامي قانون اسلامي جوړښت او د مسائلو استنباط او استخراج د اهل اسلام لومړی ضرورت وو، او دغه کار ته ایله ور کول ممکن نه وه، د الله (جل جلاله) لوی فضل، کرم او احسان وو چې د زمانې د حالاتو د بدلیدو سره سم ددې لوړ او اهم کار دپاره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او د ده (رحمة الله علیه) لایقو شاگردانو ملا وتړله.

دغه مهم کار یې تر سره کړی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او د ده (رحمة الله علیه) مخلصو شاگردانو د خپل ذهانت، فراست، خلوص، خدمت د جذبې د کبله ټول صلاحیتونه او ټول ژوند د اسلامي دستور د مکمل اجراء او نفاذ دپاره وقف کړی، او بیله کم امتیازه څخه یې د بحث او تحقیق، اجتهاد او استنباط د نوي اصولو او ضوابطو یوه لویه پانگه منځته راوړه، ښکاره خبره ده چې الله (جل جلاله) د هغه چا څخه د دین کار اخلي، چې دی (جل جلاله) خپله محبت ورسره لري او ددې دپاره یې بیلا بیلې طریقې پیدا کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه طریقه یي دا ده چي کله یو څوک الله (جل جلاله) ته خوښ انسان سي، نو الله (جل جلاله) د دغه کس محبت د خلګو په زړو کي واچوي او وروسته ددې څخه یې خلګ پیروي کوي، لکه الله (جل جلاله) چي فرمایي: (اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِ سَيَجعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا). ژباړه: بیشکه! هغه کسان چي ایمان ئی راوړی دی او کړي ئی دي ښه (عملونه) ژر به وګرځوي دوی ته رحمان دوستی محبت (په زړونو د خلګو کښي). (سورت المریم ـ آیت ۹۶)

نو ددې آیت کریمه څخه دا معلومه سوه، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هغه جلیل القدره عالم، زاهد او نیک انسان دی، چي د ټول اُمت دپاره یوه نومونه ده، د ده (رحمة الله علیه) تقوا او دیانت ددې لامل سوه، چي شاوخوا دیارلس پیړۍ مسلمانان د ده (رحمة الله علیه) د علمي هڅو او خدمتونو څخه سیراب سوي دي، او همدا د ده (رحمة الله علیه) د دیانت څرګندونه ده، چي دومره لوی جماعت یعني ټولی د ده (رحمة الله علیه) سره مینه لري او په کښي منل سوی دی، دا چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په پیروانو کي د نړۍ وتلي عالمان هم شامل دي او په اُمت مسلمة کي د هیڅ عالم دومره پیروان او مقبولیت نسته، لکه د ده (رحمة الله علیه) چي دی، دا ددې څرګندونه کوي چي دده (رحمة الله علیه) سره الله (جل جلاله) محبت لري او په خپل رحم یې حق ته وصل کړی هم دی، او څوک چي یې پیروي کوي انشاءالله تعالی هغه به هم حق ته وصل سي، د داسي یو نامتو او وتلي عالم یاد ساتل، پیژندل او د ده (رحمة الله علیه) د مخربینو د تهمتونو مخه نیول په کار ده او دا د اُمت مسلمة کفایي وجیبه ده، الحمدالله د همدې خدمت دپاره ټول مسلمان اُمت هڅي کړي دي، او انشاءالله تعالی په راتلوونکي کي به یې هم وکړي، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ژوند ربښتینې څېره، حقیقي مقام معرفي کول او د ده (رحمة الله علیه) ستر خدمتونه په ډیر ښه معیار سره په همدې کتاب کي راټول سوي او بیان سوي دي.

درنو لوستونکو! دا چي زما او ستاسي تر منځ ددې کتاب د لوستلو د برکته ملګرتیا پیدا سوه، زه ستاسو ټولو لوستونکو څخه نړۍ نړۍ مننه کوم، چي خپل آرزښتمن وخت مو زما د کتاب ولوستلو ته ورکړی، زه ځان ستاسي ددې ښیګڼي پوروړی بولم او ستاسي دپاره لاسونه د لوی رب (جل جلاله) و دربار ته لپه کوم، الله (جل جلاله) دي ستاسي ژوند د اندیښنو او غمونو څخه په آمن کي کړي.

په درنښت

فرید احمد (مبارز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ستاینه

زمـوږ امــام زمــوږ رهـبـر دی امــام اعــظـم

د هــر مــســلــم د زړګي ســر دی امــام اعظم

پــه مـذهـبـونـو کــي علی دی مـذهــب حنـفي

غــوره سـپــيــڅـلـی په ريښتيا دی مذهب حنفي

مــدام ځــلــيــږي لــکــه لــمــر دی امــام اعظم

د هــر مــسلـم د زړګي ســر دی امــام اعــظــم

غــوره ســوچــه مـسلـمـانـان يې کـوي احترام

پــه مــيــنــه مــيـنـه مؤمـنـان يې کـوي احـتـرام

ډيــر ورتــه ګــران تر خپل بشر دی امام اعظم

د هــر مــســلــم د زړګي ســر دی امــام اعــظـم

د پـاک سـپـيـڅـلـي سپين قـرآنه بـنياد يې جوړ دی

لـــه احــاديـــثـو ده جــانـانـه بـنـيـاد يې جوړ دی

دی هــر يــو قـــول يــې بـهـتر دی امــام اعـظـم

د هـــر مــسـلـم د زړګي ســر دی امــام اعــظـم

چي په مسير يې ځوک روان وي کامياب دی هغه

چـــي مــل د دغـه حق کاروان وي کامياب ده هغه

چـــي مــو پــر زړو لاري اســان دی امـام اعظـم

د هــر مــســلــم د زړګـــي ســـر دی امــام اعــظـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عــقــدې مــو کــړي روزنه مسلــمـه وروره!

ظــاهــر بــاطــن مــو کړي ساتنه مسلمه وروه!

د (مــبــارز) صــاحــب دلــبـر دی امــام اعـظـم

د هـــر مــسلـــم د زړګي سـر دی امــام اعـظـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پيژندنه

حافظ مولانا محمد زکريا کاندهلوي (رحمة الله عليه) په خپل کتاب اوجزالمسالک کي د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) په هکله خپله وينا داسي پيله وي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نسب کي د اقوالو پر بناء اختلاف سوی دی، څوک وايي عربي دی او څوک وايي عجمي دی، مګر دوهم قول حقيقت ته نژدې دی، هغه څوک چي دی عربي بولي هغه د ده (رحمة الله عليه) نسب داسي بيانوي: نعمان زوی د زوطي زوی د يحيی زوی د اسد زوی د راشد انصاري دی.

احمد بن مکي وايي: د ده (رحمة الله عليه) په نسب کي مؤرخينو اختلاف کړی دی او ډيرو ويلي دي، چي محققينو هغه صحيح هم بللي دي، هغه دا چي دی مبارک د عجمو څخه دی، زوی د ثابت د زوطي، پرون د موسی، په ضمه سره او يا پروزن د سلمي په فتحه سره، زوی د ماه کابل د اهاليو څخه دی، همدارنګه عمر بن حماد د امام صاحب (رحمة الله عليه) لمسی د ده (رحمة الله عليه) نسب همداسي بيان کړی دی، او اسماعيل بن حماد د عمر ورور داسي ويلي دي: دی زوی د ثابت، زوی د نعمان، زوی د مرزبان دی، مرزبان په فتحه، سکون، د زا ضمه او کله د زا په فتحه سره ويل سوی دی، چي په عربي کي رئيس ورته وايي. د فارس د ساهو يعني د آزادو اولادو څخه دی، په الله دي زما قسم وي چي هيڅکله پر موږ مريبتوب نه دی راغلی، او دلته د نومانو په هکله دوه قوله سره يو ځای سوي دي، په داسي ډول چي زوطي جاهلي نوم دی او نعمان اسلامي نوم دی، او همدا ډول ماه او مرزبان سره يو ځای سوي دي، چي دواړه د رئيس او شريف معنی دي.

په جواهرالمضيئة کي د امام صاحب (رحمة الله عليه) د نسب په هکله زيات تفصيل راغلی دی، او د ده نسب يې تر آدم (عليه السلام) پوري رسولی دی، د لازياتو معلوماتو دپاره دغه کتاب ته مراجعه وکړي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پلار ثابت نوميدی او په کوفه کي پيدا سوی دی، او هغه خپل پلار په کوچنيوالي کي حضرت علی (کرم الله وجهه) وروستلی وو، هغه مبارک و ده (رحمة الله عليه) ته او د ده (رحمة الله عليه) اولادې ته د برکت دعا کړې وه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هجرت په اتيايم (۸۰) کال د عبدالمالک بن مروان د خلافت په زمانه کي د کوفي په ښار کي دنيا ته راغلی دی، يعني پيدايښت يې سوی دی، مګر ځينو نورو بيا د ده (رحمة الله عليه) پيدايښت وخت د هجرت يوشپيتم (۶۱) کال ښوولی دی.

لکه په (الخيرات) کي چي راغلي دي: پر دې اتفاق وسو چي د ده (رحمة الله عليه) نوم به نعمان وي، او په دې کي يو لطيف سته، هغه دا چي په اصل کي نعمان وهغه ويني ته وايي، چي د بدن ځواک او قوام په سره وي، يعني دا چي ځيني وايي: نعمان د روح په معنی سره دی، بناءً په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره قوام د فقهي دی، او يا نعمان د ريدي سور خوشبويه ګل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او يا دا چي نعمان پروزن فعلاً د نعمت څخه اخيستل سوی دی، بناءً امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د الله (جل جلاله) نعمت دی پر مخلوق باندي، او مورخينو په اتفاق سره د ده (رحمة الله عليه) كنية يعني لقب ابوحنيفه د حنيف مؤنث ښوولی دی، حنيف ناسک، زاهد او مسلم ته ويل كيږي، ځكه خو د ده (رحمة الله عليه) په تكنية يعني لقب كي وجوهات راغلي دي، يوه وجه يې دا ده: دی په سپين حنفي ملت كي د شرعي فروعاتو سر بلل سوی دی. مګر ځينو بيا داسي ويلي دي: سبب د ده (رحمة الله عليه) د تكنيې يعني لقب دا دی: د ده (رحمة الله عليه) سرو كار د قلم او مشوانۍ سره وو، په عراقي ژبه كي (حنيفة) مشوانۍ ته وايي. مګر ځينو نورو بيا داسي ويلي دي: ده (رحمة الله عليه) د حنيفة په نامه سره يو لور درلوده، دا خبره ځكه نه ده منل سوې، چي د حماد څخه ماسيوا د بل نرينه يا ښځينه اولاد د درلودلو معلومات نسته.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پلرنۍ اصلي ټاټوبي: دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اصلاً د كم ځای څخه وو؟ تاريخ په خپل وخت او زمان سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اصلي وطن په هكله مختلف نظرونه وړاندي كړي دي، مګر هغه صحيح نظر دا دی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اصلاً د افغانستان او افغانی وو، او پلرنۍ اصلي ټاټوبي يې د افغانستان پروان ولايت وو، او د ده (رحمة الله عليه) نيكه د پروان ولايت په خواجه سياران نومي كلي كي پيدا سوی وو، دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) افغان الاصله د پروان ولايت وو، دليل يې دا دی: د افغانستان وزارت معارف د پروان په نامه ليسه د نعمان په نامه ليسه ونوموله، او د كابل د ابوحنيفه مدرسه چي اول د المدرسة الشرعية په نامه سره مشهوره وه، د وزارت معارف د خوا د ابوحنيفه مدرسه په نامه سره ونومول.

د عنايت الله ابلاغ په نظر: دا چي د پروان ليسه د نعمان په نامه نومول سوې ده، په دې كي د افغانستان د وزارت معارف د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اصلي پلرنۍ ټاټوبی په نظر كي نيول وه، او د كابل د المدرسة الشرعية د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مدرسي په نامه سره نومول په دې كي د افغانستان د وزارت معارف د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي منهج او د فقهي رايت په نظر كي نيول وه، نو دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په اصل كي افغان الاصله وو، او د ده (رحمة الله عليه) د نيكه اصلي ټاټوبی افغانستان وو.

خطيب بغدادي په دې اړه داسي ويلي دي: اخبرنا الحسن بن محمد الخلال اخبرنا على بن عمرو الحريري انا اب القاسم على بن محمد بن كاس النخعي اخبرهم قال: حدثنا محمد بن على ين عفان حدثنا محمد بن إسحاق البكائي عن عمر بن حماد بن ابي حنيفه قال ابوحنيفه النعمان بن ثابت بن زوطي فانه من اهل كابل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څهره: امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) ويلي دي: ميانه قده وو، او په صورت كي د ښايسته خلكو څخه وو، رسا كلام يې درلودی، كامل او پوره بيان يې كوی، خوږه لهجه يې وه، واضح او روښانه حجت او استدلال يې كوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده (رحمة الله عليه) زوی حماد ويلي دي: په قامت جګ وو، په څهره کي يې سرخي غالبه وه، ښايسته مخ يې وو، ستاره ناکه وو، چي پوښتنه به ورڅخه ونه سوه، خبري به يې نه کولې او په عبث او بې فائدي شيانو کي يې فکر نه کوی. دلته د جګ او ميانه قد په منځ کي تناقض نسته هغه په دې لحاظ چي کله کله ميانه قد وجګوالي ته نږدې وي، لکه څنګه چي د (شمائل الترمذي) شارحينو زيات تفصيل او تشريح ورکړې ده.

عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه) ويلي دي: ښايسته څهره يې وه، او ښايسته جامي به يې اغوستلې، او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ښايسته شکل او صورت وو، زيات عطر يې استعمالول، او مخکي ددې څخه چي وليدل سي پر خوشبويي پيژندل کيدی، هميشه به يې د چمپل بندونه تړل او هيڅکله داسي نه دی ليدل سوی چي د چمپل بندونه دي يې پرې وي، توره اوږده رخچينه يې پر سر کول، د ده (رحمة الله عليه) دپاره د سمور د چوخي لباس وو، يو د سنجابي ګيدړي پوست يې درولودی چي پر هغه به يې لمونځ کوی، تل به پټو ورسره وو، او اووه رخچيني يې درلودې، چي په هغو کي يوه توره وه.

شريک (رحمة الله عليه) ويلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اوږده سکوت لرونکي خاوند وو، عقل يې ډير وو، د خلګو سره يې مباحثه او خبري لږ کولې. ضميرة (رحمة الله عليه) ويلي دي: ټولو خلګو بې اختلافه دا منلي وه، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سمه او سيده ژبه درلوده، هيڅوک يې په بدو نه يادول. بکير بن معروف (رحمة الله عليه) ويلي دي: ما هيڅکله د محمد (صلى الله عليه وسلم) په اُمت کي تر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خوش اخلاقه سړی نه دی ليدلی.

سوطي (رحمة الله عليه) د جعفر بن ربيع (رحمة الله عليه) څخه حکايات کوي، او وايي: ما د هغه سره پنځه کاله اقامت يعني هستوګنه وکړه، مګر کله چي به د فقهي په هکله پوښتنه ورڅخه وسوه، نو به سره راوپړسيدی او د شبلې په شان په راوبهيدی، ما د ده (رحمة الله عليه) لوړ آواز او په زوره خبري اوريدلي دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يوازي والي انزوا او د خلګو څخه د انطقاع اراده کړې وه، مګر د حضرت محمد محمد (صلى الله عليه وسلم) د پلوه په خوب کي دی د دغه کار څخه منع کړل سوو، او د اسلامي شريعت په تبليغ سره آمر ورته وسوو، په همدې خاطر د ده (رحمة الله عليه) خوب ډير مشهور دی.

موفق د نضر بن محمد څخه حکايات کوي، چي هغه وايي: ما د ده (رحمة الله عليه) څخه ټنيګ پرهيزګاره بل څوک نه دی ليدلی، او هيڅکله يې مسخرې ښه نه ګڼلې، او نه يې په هغه سره خبري کولې، او هيڅکله ما دی نه دی ليدلی چي ده (رحمة الله عليه) دي په کټ، ګټ سره خندلي وي هميشه به يې تبسم کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم تحصيل ترلاسه کول

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لومړی درسګاه يعني د زده کړې ځای کوفه ده، چې سرپرست يې حضرت علی (کرم الله وجه) او صدر مدرس يې حضرت عبدالله ابن مسعود (رضی الله عنه) وو، مګر دا حقيقت د هيچا څخه پټ نه دی، چې د کوفې اوسيدونکی د حضرت علی (کرم الله وجه) د خلافت څخه ډېر مخکې هم د احاديثو د علم سره آشنايي درلوده، د کوفې خلګو د حضرت عمر فاروق (رضی الله عنه) په زمانه کې د حضرت سعد بن ابي وقاص (رضی الله عنه)، حضرت عبدالله ابن مسعود (رضی الله عنهما)، حضرت عمار (رضی الله عنه) او ابو موسی اشعري (رضی الله عنه) څخه د ديني علم او د احاديثو زده کړه کړې وه، د کوفې خلګو چې کم علمونه زده کړي وه، د هغو تفصيل د منهاج النسه د صاحب څخه واوری، چې وايي: د کوفې خلګو کم وخت چې د حضرت علی (کرم الله وجه) دارالخلافه وه، حضرت عبدالله ابن مسعود (رضی الله عنه) او داسي نورو څخه د ايمان، قرآن کريم تفسير، فقه او د سنتو علم يې چې د حضرت علی (کرم الله وجه) کوفې ته تر راتګ څخه مخکې حاصل کړي وه.

د کوفې د لوړ علمي مقام په هکله ځينو امامانو داسي ويلي دي: د مسلم شريف شرحه ليکوونکي شيخ السلام امام نووي ليکي: کوفه د فضليت کور او د فاضلانو محل دی. سفيان بن عيينه فرمايي: د حلالو او حرامو مسئلې د کوفې د خلګو څخه زده کړې. علامه ابن سعد ليکي: د بدر د غازيانو څخه اويا (۷۰) تنه صحابه (رضي الله عنهما) او په بيعت رضوان کې د شريکو صحابوو (رضي الله عنهما) څخه دري سوه (۳۰۰) کسان کوفې ته راغلي وه. حضرت قتادة (رضي الله عنه) څخه روايت دی: د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د صحابوو (رضي الله عنهما) څخه يو زر پينځه سوه (۱۵۰۰) کسان او د بدر څخه څلورويشت کسان اصحابه (رضي الله عنهما) کوفې ته تللي وه.

کوفه د حديثو د علم ډېر لوی مرکز وو، محمد ابن سيرين (رحمة الله عليه) فرمايي: زه چې کله کوفې ته ورسيدم نو هلته د احاديثو د علم څلور زره (۴۰۰۰) طالبان وه. د احاديثو اميرالمؤمنين حضرت امام بخاري (رحمة الله عليه) د احاديثو د راټولو په لړ کې کوفې او بغداد ته څو څو ځلې تللی او راغلی دی، خپله دی فرمايي: نه سم شميرلای چې زه کوفې او بغداد ته څو ځلې د محدثينو سره تللی يم، يعني بې شميره ځلې تللی يم.

لنډه دا چې د کوفې په ښار کې د علم رڼاوي خپريدې، تر دې چې د علم تاج يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر سر کښيښوی، په شروع کې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د فنونو د زده کړې، سره سره د علم الکلام سره هم ډيره مينه پيدا سوې وه، سبب يې دا بيان کړی دی: په علم الکلام کې د دين پر اصولو بحث کيږي، نو ځکه دا علم پر ټولو علمونو لوړ دی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يوازې دا نه چې علم الکلام صرف مکمل حاصل کړی دی، بلکې په دې کې يې د امامت درجې ته رسيدل هم په نصيب سول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاریخ بغداد کردري کي لیکلي دي: په علم کلام کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هغه مقام ته ورسیدی چي ګوته په ده ته نیول کیده. امام شعبي (رحمة الله علیه) ته معلومه وه، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په علم الکلام کي څونده تکړه دی، د هغه علمي مقام، زیرکتیا او هوښیاري څخه ښه واقف وو، نو ځکه یې الشرائع خپله تېوله توجه ورته ورګرځوله.

صدرالائمه د یحیی بن بکیر په حواله د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د خولې بیان کړی دی لیکي: زه یو ورځ بازار ته تلم چي د امام شعبي (رحمة الله علیه) په خوا کي تیر سوم امام شعبي (رحمة الله علیه) ځان ته راوبللم، او پوښتنه یې را څخه وکړه چي چیري ځې؟ ما ورته وویل: بازار ته ځم، بیا یې راته وویل: مطلب مي دا دی چي علمي مشغلتیا دي څه شي ده؟ ما ورته وویل: د عالمانو سره مي ناسته او ولاړه ډیره کمه ده، ده (رحمة الله علیه) راته وویل: په دې لړ کي بې پرواهي ونه کړي، د عالمانو په مجلس کي ناسته پر ځان لازمي کړه او مطالعه کوه، ما ته په تا کي د هوښیارتیا او بیداری نښي صفا معلومیږي، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وایي: د امام شعبي (رحمة الله علیه) دا خبره مي زړه ته ولویدل، بازار ته تګ مي پریښوی او بس علم ته مي ملا وتړله، د قرآن کریم د زده کولو څخه وروسته امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د خپلي زماني د نصاب ټول فنون زده کړل، لکه: علم آدب، علم الشعروالقافیه، علم القرائت، علم کلام او داسي نور...

ددې تفصیل د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د خپلي خولې څخه واوری، په علم کښي ماته ډیر مهارت حاصل وو، د خلګو سره مناظرې کول او ددې فن پوره مرسته کول زما مشغلتیا وه، بصره د مختلیفو فرقو مرکزي ځای ګڼلای سو، زه خپله بصرې ته شل واره تللی یم، یو به هلته ډیر پاته کیدم، یو وار مي د خارجي فرقې سره هم مقابله راغلي وه، تر ډیري مودې زما دا خیال وو چي علم کلام په ټولو علومو کي غوره دی، ځکه چي دا د دین د بنیادي خبرو حفاظت کولای سي، مګر چي یو څه وخت تیر سوو، زه پوه سوم چي لوی لوی صحابه کرام (رضي الله عنهما) سره د ډیر علمیت او قابلیت ددې ټولو خبرو څخه ښه خبره وه، مګر بیا هم هغوی د پروجمبو او د مقابلو د شورشغب څخه ځانونه ځیني ژغورلي دي، او نور ته یې هم ددې خبرو څخه د ځان ساتلو وینا کړې ده، د هغوی ټوله توجه شرعي علومو او د فقهي بابونو خواته وه، خپل ژوند او مجالس یې په دغه خبرو ښایسته کړي وه، د صحابوؤ کرامو څخه وروسته تابعینو هم دغه لاره تعقیب کړې وه، دغه فکر زه د علم کلام څخه بیرته راوګرځولم.

په هر حال په ۹۴ هجري سنه کي امام شعبي (رحمة الله علیه) امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته د عقلي علومو پر ځای د شرعي علومو د زده کړي او د علمي مطالعې او د علماؤ په ډله کي د ناستي او ولاړي مشوره ورکړه، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ۱۰۴هجري سنه کي د څلورویښت کالو په عمر کي د اُستاد حماد (رحمة الله علیه) په خدمت کي حاضر سو، او پوره اتلس ۱۸ کاله د هغه په ملګرتیا، خدمت او مجلس کي پاته سو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۲۰هجري سنه کي د يو عظيم او باکمال مجتهد په حيث دنيا ته را څرګند سوو، د ۹۵ هجري سنې څخه تر ۱۰۴هجري سنې پوري دا دومره ډېره موده يې د حديثو د علم په زده کولو کي تيره کړه، په ۹۶هجري سنه کي يې په لومړي ځل حج وکړی، او په همدغه کال يې د لوړي مرتبې يو صحابي عبدالله بن الحارث (رضي الله عنه) سره يې ليدل کتل وسول، او په دغه موقع سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا حديث مبارک يې ځيني واورې دی، حديث شريف: (من تفقه في الدين كفاه الله همه ورزقه من حيث لا يحتسب). ژباړه: چا چي د الله (جل جلاله) په دين کي پوهه يعني فقاهت پيدا کړه، نو په درد او غم کي الله (جل جلاله) ورته کافي دی، او هغه ته به د داسي خوا څخه روزي ور ورسوي، چي د هغه به هيڅ په ګمان کي هم نه راځي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د طالب علمي د زمانې ويش په لاندي جدول کي

شماره	علمي درسونه	کلونه	موده	عمر يې
1	حفظ القرآن او عاصم په قرآئت	۸۶ څخه تر ۸۸ هجري سنې پوري	۲ کاله	۸ کلن
2	نحوه او آدب	۸۸ څخه تر ۸۹ هجري سنې پوري	۳ کاله	۱۰ کلن
3	علم الكلام	۹۰ څخه تر۹۳ هجري سنې پوري	۵ کاله	۱۴ کلن
4	مناظره	۹۵ څخه تر۹۸ هجري سنې پوري	۴ کاله	۱۸ کلن
5	علم الحديث	۹۹ څخه تر ۱۰۳ هجري سنې پوري	۵ کاله	۲۳ کلن
6	علم الشرائع	۱۰۴ څخه تر ۱۲۵ هجري سنې پوري	۱۷ کاله	۴۰ کلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اُستاذان او شيخان

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اُستاذانو شمير د نورو امامانو تر اُستاذانو زيات دی، د ده (رحمة الله عليه) په اُستاذانو کي تر ټولو لومړی نوم د حماد (رحمة الله عليه) راځي، حماد (رحمة الله عليه) د کوفې د ښار يو مشهور امام او د وخت اُستاذ ګڼل کيدی، او همدارنګه د حضرت انس (رضي الله عنه) او د لويو لويو تابعينو څخه يې د علم استفاده کړي ده.

د حضرت عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه) د فقهي دائره او مرکز هم امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وو، د حماد (رحمة الله عليه) په خدمت کي يې پوره اتلس (۱۸) کاله تير کړل، د هغه د صحبت، فقهي تربيت او د عمر د پخوالي د کبله د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ذهن ته دا خبره ننوتې وه، چي د فقهي اجتهادي تحقيق څخه ماسيوا د احاديثو زده کړي ته په کوښښ سره سينه ښکاره کړه، او تقريباً په کوفه کي چي حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه) کوفې ته د ايمان خزانه، د عربو د سر تاج، د اسلام او عربو نخښه بلله، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه په کښي کي داسي محدث نه دی پاته سوی، چي د هغه شاګردي دي يې نه وي په نصيب سوې.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اُستاذانو او شيخانو څرګندونه خو ګران کار دی البته په صحابه کرامو کي د حضرت انس بن مالک (رضي الله عنه)، عبدالله بن اوفي (رضي الله عنه) او د احاديثو د نورو شيخانو څخه چي يو کم ديرش وه استفاده کړې ده، چي ډير په کښي تابعين او خاص د کوفې اوسيدونکي وه، او د کوفې په شيخانو کي خصوصاً امام شعبي، مسلمه بن کهيل، ابو اسحاق سبعي، عون بن عبدالله، سماک بن حرب، عمرو بن مره، منصور بن المعمراعمش، ابراهيم بن محمد، عدي بن ثابت الانصاري، عطاء بن سائب، موسی ابن ابی عائشه، علقمه بن مرشد چي دوی يو ډير لوی محديثين او د روايتونو د پاخه سندونو غړي وه ډير مشهوره دي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د حاصلولو بله لويه درسګاه بصره وه، چي دا د حسن بصري (رحمة الله عليه) شعبة او د قتاده (رحمة الله عليه) د تعليماتو څخه پوره وه، ددې څخه علاوه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د پوره والي په موده کي د مذهبي علمونو اصل مرکز حرمين شريفين ته هم سفر کړی وو، په مکه معظمه کي د عطاء بن ابي رباح او د ابن عباس (رضي الله عنه) د غلام او شاګرد عکرمه د درس حلقه چي تر ټولو زياته قوي او خپره وه. علامه ذهبي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اُستاذانو شمير دوه سوه نوي (۲۹۰) ښوولی دی، او علامه شامي (رحمة الله عليه) په درالمختار کي څلور زره (۴۰۰۰) ښوولی دی.

صدرالائمه مکي (رحمة الله عليه) ليکي: يو ځوان د امام ابو حفص صغير (رحمة الله عليه) په زمانه کي د احنافو او شوافع منځ کي ګډ سوو، چي په امام شافعي (رحمة الله عليه) او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کي افضل څوک دی؟ امام ابوحفص صغير (رحمة الله عليه) وفرمايل: د دواړو اُستاذان حساب کړی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د امام شافعي (رحمة الله عليه) أُستاذان حساب سول، پوره اتيا (۸۰) کسه وه، او بيا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) أُستاذان حساب سول، چي پوره څلور زره (۴۰۰۰) کسه راووتل، امام ابوحفص (رحمة الله عليه) وفرمايل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فضليت پوره شاهدي ده. د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شيخانو، أُستاذانو، بزرگانو او د محديثينو ډير اوږد فهرست او تفصيل دی چي ما يې يو څه بيان کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) تابعي دى

علامه خوارزمي (رحمة الله عليه) فرمايي: علماء په دې خبره متفق دي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوو (رضي الله عنهما) څخه روايات نقل کړى دى، خو د هغو په شمير کي اختلاف دى. عبدالله بن مبارک په يو شعر کي وايي:

کـفى نـعمان فـخـراً مـا رواه　　　　مـن الاخـبـار عـن غـرر اصـحـابـه

ژباړه: د نعمان فخر ته دا خبره بس ده　　　　چي د لويو لويو صحابوۀ څخه رويت کړي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زماني هر صحابي (رضي الله عنه) او تابعي (رحمة الله عليه) ته يې ځان رسولى دى، ليدل کتل يې ور سره کړي دي، د صحابوۀ (رضي الله عنهما) څخه رويت نقل کول کمه کوچنى خبره نه ده، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تابعيت يقيني دى، د نخبة الفکر د صاحب وينا ده: تابعي هغه دى د چا چي د صحابي (رضي الله عنه) سره ملاقات سوى وي. حافظ ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) د تابعي دغه تعريف د اکثرو محديثنو د مسلک مطابق ګرځولى دى، او شيخ ابوالحسن (رحمة الله عليه) هم د امام ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) د قول تصديق کوي.

شيخ ابوالحسن (رحمة الله عليه) فرمايي: دغه تعريف معتبر دى، ځکه چي نبي کريم (صلى الله عليه وسلم) په يوه ارشاد کي داسي فرمايي: بختور دي هغه خلګ چي زه يې وليدم او ايمان يې راباندي راوړى، هغه خلګ هم بختور دي چا چي د ايمان سره هغه خلګ وليدل چا چي زه ليدلي يم. زه دا وايم چي ددې حديث د مخي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تابعينو په اوله ټولګى کي راځي، او وروسته فرمايي: کم خلګ چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه)تابعي نه مني، هغوى کينه کوونکي او ناپوهه دي.

حافظ ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) ليکي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوۀ (رضي الله عنهما) د يوې ډلي سره ملاقات کړى وو، هغه وخت په کوفه کي عبدالله بن اوفي موجود وو، ځکه چي په اتفاق سره د هغه د وفات کال (۸۰) هجري سنه څخه وروسته دى، او په بصره کي هغه وخت حضرت انس (رضي الله عنه) موجود وو، او د هغه وفات په (۹۰) هجري سنه کي يا ددې څخه هم وروسته سوى دى، نو ځکه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په تابعينو کي راتلل معتبر دي. علامه ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) خو په شرح مشکوة کي تر دې پوري ليکلي دي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اتو (۸) صحابوۀ (رضي الله عنهما) سره ملاقات سوى دى. د حافظ المزي صاحب بيان داسي دى، چي فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملاقات د دوو اويا (۷۲) صحابو (رضي الله عنهما) سره سوى دى. لنډه دا چي د فن ټولو امامانو لکه: خطيب بغدادي، ابن جوزي، مزي، يافعي، عراتي، ذهبي، ابن حجر او علامه سيوطي او داسي نورو... په اتفاق سره ويلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تابعي دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) زيری او پيشګوئي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته چي الله (جل جلاله) کم علمي ښووالی، اجتهادي صفتونه، د حديثو حفظ، د قرآن کريم زده کړه، ژور نظر او تيز فکر او د طبيعي خويونو او خصلتونو د کبله د سياسي، اقتصادي او په معاشرتي معاملاتو کي چي کمي تجربي او د کره والي لوی دولت وربخښلی دی، دا په حقيقت کي د نبي اخر زمان الصادق المصدوق (صلی الله عليه وسلم) د زيري او پيشګوئي رينښتياوالی ښوول دي و د نيا ته، ګويا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وجود، علمي پوهه، ديني خدمتونه او اجتهادي فکرونه هم د نبوت د صداقت او د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د پيشګوئي قوي دليل جوړيدل وه.

په صحيحينو او جامع ترمذي کي د حضرت ابوهريره (رضي الله عنه) څخه د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) دا ارشاد رانقل سوی دی: د حضرت ابوهريرة (رضي الله عنه) څخه روايت دي: موږ د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په خدمت کي حاضر وو، چي په دغه وخت کي سورت الجمعه نازل سوو، کم وخت چي رسول الله (صلی الله عليه وسلم) دا آيت ولوستی (و اخرين منهم لما يلحقوا بهم) نو په حاضرينو کي يو کس عرض وکړ: يا رسول الله (صلی الله عليه وسلم) دا وروستني خلګ کم خلګ دي، رسول الله (صلی الله عليه وسلم) جواب ور نه کړی، پوښتنه کوونکي په دوهم او دريم ځل بيا عرض وکړی، نو رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د سلمان فارسي پر اوږه لاس کښيښود او ويې فرمايل: که چيري ايمان آسماني برجونو ته وخيژي نو داسي حاصل کړی به وي کسانو ددې خلګو څخه. (صحيح المسلم)

په مسند احمد کي په بل سند سره دا الفاظ رانقل سوي دي: که چيري علم ثريا برج ته وخيژي نو د فارس خلګ به يې حاصل کړي. حافظ ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) په خيرات الحسان کي د جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) د بعضي شاګردانو څخه نقل کړی دی، چي زموږ اُستاذ علامه سيوطي (رحمة الله عليه) يقين يې کړی دی چي ددې حديث څخه مراد امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی، او دا خبره پټه نه ده چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زمانه کي د فارس په خلګو کي داسي يو تن نه وو، چي هغه دي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي مقام او فقهي قدر او قيمت ته دي رسيدلی وي، دا خو لا پريږده چي د هغه د شاګردانو مقام ته لا هم څوک نه دی رسيدلی.

همدا وجه ده چي زياتو فني امامانو، اُستاذانو او د حديث شارحينو د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د دغه پيشګوئي قوي او صحيح مصداق چي دغه پيشګوئي پرې صادقيږي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ګرځولی دی. په تبيض الصحيفه کي جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) ليکي: د زيري په باره کي هم دا روايت اصل، صحيح او د اعتماد قابل دی. په سراج المنير کي د علم د اهل کارانو او د امامانو څخه دا روايت رانقل سوی دی: بعضي محققنو دا روايت په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حمل کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاولي الله محدث دهلوي (رحمة الله علیه) پر دې حدیث تشریح ورکړې ده په خپل لیک کي فرمایي: یو ورځ موږ پر دې حدیث خبري اتري کولې نو ما وویل: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په دې حکم کي داخل دی، او وجه یې دا ده چي الله (جل جلاله) د فقهي د علم خپرول د ابتداء څخه د ده مبارک په لاسونو کړې ده، او د اسلام اهل کارانو ته یې په دې سره د اصلاح تاج ورپر سر کړی دی، خصوصاً بیا په دې اخري دور کي هم دغه ذخیره د مذهب په طور استعمالیږي.

لوی محدث علامه عبدالعزیز بن میمون (رحمة الله علیه) فرمایي: څوک چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره مینه لري، هغه سُني دی او څوک چي بغض ورسره کوي، نو هغه بدعتي دی.

علامه ابن میمون (رحمة الله علیه) ټول اُمت مسلمه ته خبرداری ورکوي، چي زموږ او د خلګو په منځ کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دی څوک چي د ده (رحمة الله علیه) سره مینه او محبت کوي، نو موږ په یقین سره دا ویلای سو چي دا سړی سُني دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج سفرونه او د علم تكميل

د اسلام په ابتدايه دوو او درو پيړيو كي حج د علم د حصول لويه ذريعه وه، د دنيا د ګوټ ګوټ څخه به د علم او فضل باكمال شخصيتونه د حرمينو شريفينو زيارت ته را جمع كيدل، او بيا به دلته د قرآن كريم او احاديثو، د فقهي او اجهتادي او نور علمي مسائل بيانيدل او مذاكرې به كيدلې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي لا د شپاړسو (۱۶) كالو هلک يا هم تنكى ځوان وو، په اول ځل د خپل پلار سره په (۹۶) هجري سنه كي د حج زيارت ته ولاړى، ددې سفر په دوران كي يې د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د يوه صحابي عبدالله بن الحارث (رضي الله عنه) سره هم ملاقات وسو او د هغه د مباركي خولي څخه يې دا ارشاد واوريدى، ارشاد مبارک: چا چي د الله (جل جلاله) په دين كي پوهه حاصله كړه، نو هغه ته په غم او فكر كي الله (جل جلاله) كافي وي، هغه ته به د داسي ځايه رزق وركړي چي د هغه په ګمان كي به هم نه راځي.

ددې څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپل ژوند كي څلور پنځوس (۵۴) حجونه كړي دي، ددې څلور پنځوسو سفرونو په دوران كي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د باكماله علمي شخصيتونو څخه خپله استفاده كړې ده، او نور ته يې هم علمي فيض رسولى دى، او په دې ډول سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي او فقهي عظمت او محدثانه حيثيت تر ډيرو ليرو ليرو ځايونو پوري د ده (رحمة الله عليه) د پيژندګلوي سبب وګرځيدى.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره په مكه معظمه كي د ملاقات تمنا حافظ ذهبي د امام ليث بن سعد (رحمة الله عليه) د ملاقات په باره كي ليكي: امام ليث بن سعد (رحمة الله عليه) وايي: ما د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شهرت خبري اوريدلي وې، او د ملاقات يې ډير خواهيشمند وم يو وخت په مكه معظمه كي ګورم چي د يو سړي د خولې څخه مي دومره قدر واوريدل چي اى ابوحنيفه ! ما په زړه كي وويل: چي ځه مراد دي قبول سوو، هم دغه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دى.

د امام ليث (رحمة الله عليه) او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا اولني اتفاقي ملاقات وو، ددې څخه وروسته يو ځل امام ليث (رحمة الله عليه) د سفر توښه برابره كړه او په دې ارادې سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ملاقات دپاره روان سوو، ددې ملاقات تفصيل د خپلې زمانې فقيه عبدالرحمن بن القاسم (رحمة الله عليه) څخه واورى چي وايي: ما خپله د ليث بن سعد (رحمة الله عليه) څخه اوريدلي دي يو ځل خبر سوم چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج په سفر روان دى، ما صرف د ده (رحمة الله عليه) سره د ملاقات په غرض د حج د سفر نيت وكړ، چي ولاړم نو په مكه معظمه كي مي ملاقات ورسره وسو، او په ډيرو مسائلو كي مي خبري ورسره وسوې، او ډيري مختلفي مسئلې مي ځيني وپوښتلې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه د استفاده كوونكو حال د امام ليث بن سعد (رحمة الله عليه) څخه د هغه په ژبه واورى...

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه فرمايي: ما د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) تماشه کړې ده، خلک به لکه پتنګان باندي راغورځيدل، ددې څخه دا معلومه سوه چي د حج په موقع کي به د حاضرينو د کبله په خلګو کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي بصيرت او مهارت څرګند سوی وو، که داسي نه وي نو د يو نامعلومه شخص څخه به څرنګه ګڼ شمير خلک د مسائلو د پوښتلو دپاره چاپيره وه، دباندي خو لا پرېږده په خلوت کي به يې هم په آرامه ناستي ته يې نه پرېښوول.

امام ابو عاصم (رحمة الله عليه) وايي: موږ د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) سره په مکه شريفه کي اوسيدو، د فقهي او احاديثو دومره ګڼ شمير پتنګان را جمع سوي وه، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نفس ورته تنګ سوو، او ويې فرمايل: آيا داسي څوک نسته چي د کور مالک ته ووايي چي دا خلک يو طرف ته کړي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم غر وو، امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د حديثو په علم کي پر نورو امامانو لوړ او د فقهي په علم کي تر نورو امامانو مخته وو، سبب يې دا وو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابه کرامو شاګردي اختيار کړې وه، او ددې خبري څرګندونه امام صاحب (رحمة الله عليه) خپله څو واره کړې ده.

لکه په تاريخ بغداد کي د عباسي حکومت سر براه او جعفر منصور د وانيقي په دربار کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خولي څخه وتلي څرګنده خبري نقل کړي دي، ربيع بن يونس دا واقعه داسي بيانوي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د امير المؤمنين ابوجعفر منصور دربار ته ننوتی، په دربار کي عيسی بن موسی مخکي لا موجود وو، عيسی امير المؤمنين ته وويل: يا اميرالمؤمنين! نن د ټولي دنيا عالم دغه دی، ابو جعفر منصور د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه پوښتنه وکړه: ای نعمانه! تا د چا سره سبق ويلی دی؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: اميرالمؤمنينه! ما د حضرت عمر فاروق، حضرت علی، عبدالله بن مسعود او د عبدالله بن عباس (رضي الله عنهما) څخه علم حاصل کړی دی، ابو جعفر منصور ورته وويل: ته خو د علم پر يو مظبوط غر ولاړ يې.

عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د علم مغز بللی دی، همدارنګه شيخ السلام ابن تميمة (رحمة الله عليه) هم د لوړي طبقي د محديثو علماؤو په جمله کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نوم ذکر کړی دی.

امام ذهبي (رحمة الله عليه) د عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) په حواله وايي: امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) يو علامه وو، او مکي بن ابراهيم د امام بخاري شيخ (رحمه الله) وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زماني تر ټولو لوړ عالم وو. همداسي يو بل شيخ وايي: که چيري د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) علم د ده (رحمة الله عليه) د زماني د علماؤو د علم سره وتلل سي، نو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علم به پر درووند سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د امام حماد (رحمة الله عليه) ځاېناستی سوو، د ابراهيم نخعي (رحمة الله عليه) د وفات څخه وروسته د خلګو سترګي امام حماد (رحمة الله عليه) ته په لاره وي، مګر د امام حماد (رحمة الله عليه) د وفات څخه وروسته د فقهي کور خالي پاته سوو، لکه د علم ډيوه چي مړه سوه، او هري خواته تور تم وو، که څه هم د حماد (رحمة الله عليه) زوی موجود وو، مګر تجربه يې نه درلوده، نو د درس او تدريس په برخه کي پاته راغلی او موسی بن کثير (رحمة الله عليه) هم حج ته تللی وو، ميدان خالي وو، په دې وخت کي د کوفې مشران، علمان او بزرګان سره راټول سول، په خپل منځ کي يې صلاح او مشوره وکړه، او په اتفاق سره يې امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) ته په جرګه سوه، چي د احاديثو د درس خالي سوی مسند سنبال کړي، او د اُمت د امامت دا درناوی قبول کړي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ډيره مجبوری سره دا وړانديز قبول کړي، مګر زړه يې مطمئن نه وو، په دې دوران کي يې يوه شپه خوب وليدی اخته دی چي د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) مبارک قبر کني.

ابن سيرين (رحمة الله عليه) چي د خپل دور لوی عالم او د خوبونو په تعبير کولو کي ډير ماهر وو، ددې خوب تعبير داسي راويستی: ددې خوب مقصد مړ علم ژوندی کول دي. امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) ته ددې خوب ليدل د زړه د اطمينان سبب جوړ سوو، او د زړه په مينه يې درس او تدريس شروع کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس د حلقې شاګردان

امام عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) هم په مکه مکرمه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديثو د درس او د مذاکراتو د مجلسونو منظر او د حديث او فقهي د طالب علمانو ډلي ډلي راتلل ليدلي وه، امام عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) فرمايي: ما د کعبي شريفي په حرم کي وليدل چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ناست دی، د مغرب او مشرق د اولس سره مصروفه دی فتواوي ورکوي، وروسته وايي: خلک هم د هغې زماني خلک وه.

د صدرالائمه مصنف د ابن مبارک (رحمة الله عليه) ددې بيان وضاحت داسي کوي: د ابن مبارک (رحمة الله عليه) مراد دا دی چي لوی لوی فقهاء او عقلمند خلک به ډلي ډلي راتلل. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج د سفرونو څخه علاوه د سفاح د حکومت پوره څلور کاله او نهه مياشتي موده په حجاز کي تيره کړي وه، او په دې دوران کي د محدثينو او فقهاؤ دواړو ډلو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم څخه پوره استفاده کړې وه. حافظ ذهبي ليکي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه دوې ډلي استفاده کوونکي وې، يو د محدثينو او بله د فقهاؤ وه، دواړو ډلو به فيض ځيني حاصلوی.

د نسائي په حاشيه کي د حافظ ابن حجر په حواله سره ځينو امامانو دا قول نقل کړی دی: د اسلام په لومړيو امامانو کي د هيچا هم دومره د مجلس اهل او شاګردان نه دي په نصيب سوي، لکه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا چي وه، او څومره چي علماؤ د دوی او دوی د اصحابو او د شاګردانو څخه د ګرانو ګرانو آيتونو د تفسير، د مشتبه احاديثو حل، د مستنبطه مسائلو تحقيق، د قضا د فيصلو او د احکاماتو په لړ کي چي څومره استفاده کړې ده، دومره يې د بل چا څخه نه ده کړې.

په مسند خوارزمي کي راغلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي څه وخت د خپل اُستاذ حماد (رحمة الله عليه) پر ځای په کوفه کي په جامع مسجد کي د درس په مسند کښينستی نو زر (۱۰۰۰) تنه شاګردان پر راچاپيره ناست وه، چي څلويښت (۴۰) کسان په کښي داسي محدثين او فقهاء وه، چي د اجتهاد درجه ورته حاصله وه، او په دې خبره به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ډير د فخر حالت وو، او د دوی په ليدو به يې اکثره وخت دا خبره کوله: تاسو زما راز داران او غم شريکان ياست، ما د فقهي آس په واګو او زين سره اماده کړی دی، د سفر دپاره تيار دی تاسي خپل ديني او علمي سفرونه پر کولای سی، په کار ده چي تاسي زما مرسته وکړی ځکه چي زه خو د خلګو دپاره د دوږخ پل يم چي پر ما تيريږی او راتيږی، او ټول زور يې پر ما باندي دی، يعني خلک خو به د تقليد په سبب د ذمه واری څخه خلاص سي، ځکه که چيري د اجتهاد او احکامو په جوړښت کي معمولي کمي هم راغله، نو پوښتنه به يې زما څخه کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس حلقه يو عظيم الشانه علمي مجلس ګڼلای سوو، چي يو طرفه ته په کښي کي عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) او حفص بن غياث (رحمة الله عليه) غوندي د لوړي مرتبې محدثين موجود وه، او بل اړخ ته د ابو يوسف، محمد بن حسن، زفر او د حسن بن زياد غوندي فقهاء ناسته او ولاړه کوله، همداسي د فضيل بن عياض او داود طائي غوندي عابدان، زاهدان او اولياؤ الله هم ددې مجلس غړي وه.

محديثنو عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) د (اميرالمؤمنين فی الحديث) په لقب سره ياد کړی دی، دی د حديثو د فن ځلانده ستوری دی او د لوړو مرتبو په عالمانو او امامانو کي يادېږي، په صحيحينو بخاري او مسلم کي د ده (رحمة الله عليه) د روايتونو شمير سوونو ته رسيږي دی د روايت د فن امام ګڼلای سوو. عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) به فرمايل: ما ته چي څونده فيض رارسيدلی دی د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د امام سفيان ثوري (رحمة الله عليه) د صحبت څخه رارسيدلی دی.

بخاري (رحمة الله عليه) په خپل کتاب رفع يدين کي ليکي: امام عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) د خپلي زمانې تر ټولو لوی عالم وو، که چيري خلګو د نورو کم علمه علماؤو پر ځای د ده (رحمة الله عليه) اتباع کولای، نو دا به ډيره غوره وای، خپله امام ابن مبارک (رحمة الله عليه) فرمايي: که چيري الله سبحانه وتعالی د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د سفيان ثوري (رحمة الله عليه) په وسيله زما فرياد نه وای اوريدلی، نو زه به د عامو اشخاصو غوندي يو شخص وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د درس د حلقې مقبوليت

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس حلقه لکه مقناطيسي ساحه يوازي طلباء نه بلکي لوى لوى علماء او د فنونو اُستاذان يې هم ځان ته راجلب کړل و دې حلقې ته، چي په کښي د مسعر بن کدام او د اعمش نومونه د ذکر وړ دي. د مختلف علاقو او ليري ليري ملکونو څخه ټولی ټولی طلبان راتلل شروع سول، د کوفې د درس حلقې ډکي سوې، د مکي، مديني، دمشق، بصري، واسط، موصل، جزيرې، نصيبين، رحلي، مصر، يمن، يمامې، بحرين، بغداد، اهوا، کرمان، اصفهان، حلوان، همدان، استرآباد، ری، قوس، ذوامغان، طبرستان، جرجان، نيشاپور، سرخس، بخارا، سمرقند، کس، صغار، ترمذ، هرات، نهسستار، الزام، خوارزم، سيستان، مدائن، مصيصه، حمص او داسي نورو... ځاينو خلګ به په دې درسي حلقه کي شامل وه.

د حديثو په علم کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مهارت او عظمت د احاديثو په رڼا کي د ژوند د مسائلو حل کولو اهميت او صلاحيت اندازه ددې څخه معلوميږي، چي ګڼ شمير د احاديثو د علم عاشقان د احاديثو د اوريدلو په غرض به په درسي حلقه کي سربخوده ناست وه.

ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په درسي حلقه کي د احاديثو د اوريدلو په غرض چي کم د احاديثو مشهوري هستی موجودي وې په هغو کي حماد بن نعمان، ابراهيم بن طهمان، حمزه بن حبيب، زفر بن هذيل، قاضي ابو يوسف، عيسی بن يونس، وکيع، يزيد بن زائع، اسد بن عمر، خارجه بن مصعب، محمد بن حسن الشيباني، مصعب بن مقدام، ابو عبدالرحمن مقري، ابو نعيم، ابو عاصم او نو ګڼ شمير د علم خاوندان (رحمة الله عليهم) شامل وه. حافظ ابو المحاس شافعي (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شاګردانو شمير نهه سوه اتلس (۹۱۸) ښوولی دی، او د ټولو نسب نامې يې بيان کړې.

امام مکي ابن ابراهيم (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګرد او د امام بخاري (رحمة الله عليه) اُستاذ دی امام بخاري (رحمة الله عليه) په خپل صحيح کي د دوه ويشتو ثلاثياتو څخه يوولس ثلاثيات د امام مکي بن ابراهيم (رحمة الله عليه) په سند روايت کړی دی، ګويا امام بخاري (رحمة الله عليه) په خپل صحيح کي د پاخه سند سره د ثلاثياتو د ليکلو شرف د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شاګردانو په برکت موندلی دی، د امام بخاري (رحمة الله عليه) په بيان کړل سوو سندونو کي اکثره بزرګان د حنيفي مسلک دي، بلکي که داسي وواېو نو بي ځايه به نه وي چي د کومو بزرګانو د برکته چي د صحاح لوړه مانی ولاړه ده، په دوی کي ګڼ شمير د هغه حضراتو څخه دي، چي د حدثيو په علم کي يې بيله واسطې مستقيماً د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردان دي، د ده (رحمة الله عليه) په شاګردانو کي اته ويشت (۲۸) داسي شاګردان وه، چي هر يو په کښي د قضاء او افتاء د مسند اهل وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو خواته د نبي کريم (صلی الله علیه وسلم) دا فرمان دی چي فرمايي: زما اُمت به په ګمراهي کي هيڅ چيري سره يو ځای نه سي، او بل خواته د پورته بيان کړل سو حقائقو په رڼا کي د حديثو د علم او د فقهي د حاصلولو دپاره د ټولي اسلامي نړۍ سترګي وه ده (رحمة الله علیه) ته وې، د اسلامي ملت اکثره د علم اهل او د فضل و کمال اهل د استفادې دپاره ځيني چاپيره به ناست وه، او د عوامو په زړونو کي يې د وخت تر خليفه زيات آثر درلودی، د علم تږي به راتلل او په ماړه نس به بيرته ځيني تلل يعني په علمي برخه کي به يې يو څه ځيني ترلاسه کول.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) څخه ليريوالی د علم څخه ليريوالی دی: کومو خلګو چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) مخالفت د خپل ژوند مشغولتوب ګرځولی دی، ابن مبارک (رحمة الله علیه) داسي خلګو ته بې وقوفان ويلي دي، او وايي: که چيري ما د ځينو بې وقوفانو خبري منلي وای، نو زه به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) مجلس ته نه وای نږدې سوی، او نن به زه د علومو د معارف څخه بې برخي پاته سوی وای، بلکي که داسي ووايم نو بې ځايه به نه وي چي د علم په طلب کي په ټولي خواری او سختی به عبث او لګهونه پيسې به مي بې ځايه مصرف سوي وای. ابن مبارک (رحمة الله علیه) يو ځل د احاديثو درس ورکوی د درس په دوران کي يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) يو روايت بيان کړی، يو کس اعتراض پر وکړي، ابن مبارک (رحمة الله علیه) سخت په غوصه سوو، او ويې فرمايل: اې خلګو! ستاسو ددې خبري څخه څه مقصد دی؟ چا ته چي الله سبحانه وتعالی لوړه مرتبه ورکړې ده هغه لوړ دی، او الله (جل جلا له) چي څوک عزتمند کړي هغه به تل عزتمند وي.

ځيني داسي خلګ هم تير سوي دي چي هغو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د محدثانه، مجتهدانه او قائدانه مرتبې څخه انکار کړی دی، د هغو ګډوډي خبري چي د عظيم محدث ابوعصمه سعد بن معاذ (رحمة الله علیه) تر غوږه ور ورسيدې، چي ګڼ شمير خلګ عبدالله ابن مبارک (رحمة الله علیه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) په مقابل کي د ډير علم خاوند ګڼي، نو هغه وفرمايل: کم خلګ چي ابن مبارک (رحمة الله علیه) امام ګڼي او ابن مبارک (رحمة الله علیه) چي خپله کم عظيم شخصيت ته امام وايي او د هغه اقتدا يې د ځان دپاره سعادت ګڼلی دی، نو که دا خلګ هغه ته امام نه وايي نو ددې مثال د شعيه ګانو په شان دی، کم چي دوی حضرت علی (کرم الله وجه) امام ګڼي، مګر حضرت علی (کرم الله وجه) چي درې تنه خلفاء راشدين خپله امامان ګڼي، شعيه ګان بيا دوی درې خپل امامان نه ګڼي او انکار ځيني کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لوړ مقام په احاديثو او روايت کښې

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اوله سره څخه د کوفې د شاوخوا څخه چې د حديثو ځومره ذخيره وه، هغه يې خپل په سينه کې ځای پر ځای کړه. د يحيی بن آدم (رحمة الله عليه) وينا ده وايي: يقيني خبره ده چې نعمان د کوفې د ښار ټول حديثونه جمعه کړي وه، او دا يې ښيا طريقه وه چې د کوفې ښار ته به يو نوموتي محدث تشريف راوړي، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د طالبي په جامه کې به ورتلی حاضريدی او پوښتني به يې ځيني کولې. د لوی محدث امام نظر بن محمد مرزوي (رحمة الله عليه) وينا ده وايي: ما د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه ماسيوا د حديثونو سره زيات ملاتړ کوونکی نه ليدلی، يو وار موږ د کوفې په ښار کې ناست وو، چې يحيی بن سعيد او هشام بن عروة او سعيد بن ابي عروبه راغلل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) موږ ته وفرمايل: ګوری ددې حضراتو څخه داسي څه سته چې موږ يې ځيني واورو.

امام نظر (رحمة الله عليه) چې کم نومونه واخيستل ددې څخه دا معلوميږي، چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديث لټون د داسي کسانو څخه کړی دی، کم چې دوی د رواياتو په فن کې پاخه او په جمع کولو کې د احاديثو وتلي کسان وه، او په اسلامي نړۍ کې يې نومونه د نوموتو علمانو څخه وه، دا خو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اخلاص جذبه او د طلب شوق وو، چې الله (جل جلاله) ده ته همدارنګه صلاحيتونه، د احاديثو لويه ذخيره، د فقهي احکام، اجتهادي صلاحيت او د کره والي ډاډ ورکړی وو. حافظ اسرائيل بن يونس (رحمة الله عليه) فرمايي: نعمان ځومره غوره انسان وو، چې د فقهي کمه مسئله به په حديث کې وه، هغه به يې پياد وه.

د السيره الکبری مصنف حافظ محمد بن يوسف الصالحي په خپل مشهور کتاب عقود کې ليکي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په لويو نوموتو حافظانو کې حساب وو، که د ده (رحمة الله عليه) د احاديثو علمي مرکزونه نه وای، نو د فقهي مسئلې به هم نه وای. حافظ محمد ابراهيم الوزير (رحمة الله عليه) په ډير ښه شان سره اعتراف کړی دی او فرمايي: يقيناً د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علم او فضليت متواتر دی، او پر دې باندي ټول متفق دي. د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث پوهي فقهي مسائلو او اجتهادي کمالونو په توګه د محدثينو د سر تاج د فقهاؤو سراج محدثين امام الجرح والتعديل يحيی بن سعيد القطان (رحمة الله عليه) داسي قسم اخلي او فرمايي: په خدای (جل جلاله) قسم دی چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دې اُمت کې څه چې د الله سبحان وتعالی او د هغه د رسول (صلی الله عليه وسلم) څخه راغلي دي، په هغه کې تر ټولو لوی عالم دی.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مقام د حديث په روايت کښې: څوک انکار کوي؟ ټول خلک په دې پوهه دي چې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زمانه د خيرالقرون يعني صحابه وو ته نږدې زمانه وه، چې په هغه وخت کې د راويانو راز فاشي هم دوندي نه وه، مګر امام اعظم ابوحنيفه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(رحمة الله علیه) په خپله چي ځومره باسنده احاديث موندلي دي حاصل کړي يې هم دي، او د خپل وخت پر نورو محدیثنو د احادیثو په اخیستو یعني په قبلولو کي په لوړ مقام کي ځای درلودی.

د هغه زماني يو مشهور محدث امام مسعر بن کدام (رحمة الله علیه) فرمايي: ما د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) سره يو ځای د احاديثو علم حاصلوی، هغه پر موږ ټولو غالب وو، او کله چي به په پرهيزګاري کي مشغول وو، نو په ټولو کي به ډير تقواداره وو، او چي فقه به مو ورسره کول، نو هغه مقام يې تاسو وينی. کامل محدث شيخ السلام امام عبدالرحمان مقري (رحمة الله علیه) فرمايي: امام مقري (رحمة الله علیه) کله به چي د هغه څخه روايت کوی، نو فرمايل به يې: موږ ته شاهن شاه حديث کړی دی.

پر خلکو باندي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) ځومره لوی احسان دی سنت او فقه يې ساتلي دي، د امام عبدالله بن داود (رحمة الله علیه) څخه يې واوری: پر اسلامي اُمت باندي دا خبره واجبه ده چي خپلو لمنځونو کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) ته دعاګاني وکړي، او ويې وويل: په تحقيق سره ذکر سوي دي، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د دوی دپاره فقه او سنت محفوظ کړی دی، يعني ساتلی يې دی.

قاضي ابو يوسف (رحمة الله علیه) چي يحيی بن معين (رحمة الله علیه) صاحب الحديث ورته وايي، فرمايي: کله چي به د هغه رايه قائمه سوه، نو زه به د درس د حلقې څخه ولاړ سوم، او د کوفې د ښار محدثينو ته به ولاړم د مسئلو سره سم به مي حديثونه پوښتل، بيا به راغلم او هغه به مي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) ته وړاندي کړل، هغه به ځيني قبلول او د ځينو په هکله به يې ويل: دا صحيح نه دی، ما به پوښتنه وکړه: ولي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) به وويل: د کوفې په ښار کي چي ځومره علم دی هغه ماته معلوم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) احتیاط د احادیثو په روایاتو، قبلولو او ردولو کښي

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هغه اولنی کس دی چي د زماني د اهل د طعنو او پیغورنو د کبله يې اُمت ته د احادیثو د صحیحوالي او نه صحیحوالي علایم ایښي او ټاکلي دي، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چي د حدیث په قبولیت کي د څومره احتیاط څخه کار اخستی دی، په دې باره کي د امام سفیان ثوري (رحمة الله علیه) تصدیق واوری چي وايي: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د علم په حاصلولو کي زیات احتیاط کوونکی او د الله سبحانه وتعالی د حدونو د بې حرمتي څخه ټینګ ساتوونکی وو، او هغه احادیث به يې قبلول چي هغه به د درنو او قوي راویانو څخه نقل سوي وه، او د رسول (صلی الله علیه وسلم) د آخرني څخه آخري فعل به يې قبلوی، او په دغه کار سره يې د کوفې علماء موندلي وه، مګر بیا هم قوم پر ده باندي طعن ویلی دی، الله سبحانه وتعالی دي د هغو ټولو مغفرت په نصیب کړي. د عراق د علاقې مشهور محدث حافظ امام وکیع بن جراح (رحمة الله علیه) فرمايي: یقیناً امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په احادیثو کي دومره د احتیاط څخه کار اخیستی دی، چي د نور محدثینو په کار کي دومره احتیاط نه ښکاري.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) اصول د روایاتو په قبلولو او ردولو کښي: اولنی اصل قرآن کریم دی، او دوهم اصل حدیث دی، مګر د حدیث په موضوع هغه وخت روایت قبلیږي چي هغه بیخي یقیني او صحیح بنیاد ولري، او د واقعې سره سم وي، د ضبط او نقل په لحاظ سره صحیح او قوي وي. امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به د هغه احادیثو سره دلیل نیوی، کم چي به په دغه پیمانې سره د قوي راویانو په لړیزه خپورنه کي راتلل، دا د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) موقف وو، او کلک پر ولاړ وو. په دې لړ کي د توضیح الافکار لیکوال د امام ثوري (رحمة الله علیه) په حواله د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دغه موقف ته اشاره کړي ده داسي يې بیانوي: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به هغه احادیث قبلول چي د هغه په نزد به صحیح وه، او د قوي راویانو څخه به نقل سوي وه، د رسول (صلی الله علیه وسلم) آخرنی عمل به يې خپلوی، یعني قبلوی يې.

د روایتونو په رد او قبول کي چي عامو محدثینو کم شرطونه لیکلي دي، هغه دا دي چي نقل کوونکی راوي به عاقل، بالغ، د ښې حافظې او د عدالت د صفاتو خاوند به وي، حافظ ابن صلاح دا د جمهورو اجماعي فیصله ګرځولي ده، حافظ ابن کثیر تقیظ په کښي اضافه کړی دی، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د روایت په قبلولو کي ددې شرطونو څخه علاوه يو شرط بل هم اضافه کړی دی، هغه دا چي که د روایت تعلق د اسلامي نړۍ د علمي ژوند سره وو، نو دا خبره ضروري ده چي راوي دي يو نه وي، بلکي د صحابې څخه چي روایت نقل کوي دا دي پوره جماعت وي، او جماعت دي داسي وي چي ټول به نیکو کاره وي، او عبادت ګزار دي هم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه عبدالوهاب شعراني (رحمة الله عليه) ليکي: کم حديث چي د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) څخه نقل سوی وي، پر هغه باندي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا شرط ايښی دی چي دغه حديث د صحابي څخه بايد داسي جماعت نقل کړی وي چي نيکو کاره او پرهيز ګاره به وي. په هر حال امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو په رد، قبلولو او د صحت په لړ کي يو داسي ميزان جوړ کړی دی، چي نور محدثين ځيني تير سوي نه دي، د روايت د شرطونو معيار او ميزان په لټون کي د دريمي پيړۍ د محدثينو په نسبت په زيات احتياط سره مخته ته تللی دی.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي د قبوليت کم شرطونه ذکري کړي دي، هغه په اصول السرخسي کي ۱ جلد ۳۶۴ صفحه، کشف السرار، شرح، اصول بزدوي، التقرير، او ددې شرحه، مسلم او ددې په شرحه کي د خبر الحاد په بحث کي په تفصيل سره ذکر دي. شيخ مصطفي سباعي په خپل مشهور تصنيف (السنة ومکانتها في التشريع الاسلامي) کي ښه په ترتيب ذکر کړي دي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث قبلولو شرطونه:- ۱: د شرعي حکمونو دپاره چي کم اصول يعني دليلونه دي د هغه د لټون او تحقيق څخه وروسته چي کم اصول د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نزد يقيني دي، د هغه سره يو خبر يعني خبر واحد ټکر نه دی په کار، ځکه کله چي به د دغو اصلو سره يو خبر مخالف راغلی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پريښوی به يې، ځکه چي قاعد دا ده چي کله دوه دليلونه ذکر سي، نو په قوي دليل باندي به عمل کيږي، نو په دې وجه به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو خبر ته ترجيع نه ورکوله.

۲: د قرآن کريم د عامو حکمونو او ښکاره آيتونو سره يو خبر يعني خبر واحد نه سي متصادم کيدای، مګر کله چي به يو حديث يعني خبر واحد د ظاهر کتاب سره نه جوړيدی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به عمل په ظاهر د کتاب يعني قرآن کريم سره کوی، او حديث به يې پريښوی، ځکه چي کتاب الله قطعي دی او خبر واحد ظني دی، په دې ځای کي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تر قوي لا پر قوي دليل باندي د عمل کولو اصول اختيارول، او که چيري به يې يو حدايث داسي پيدا کړی چي هغه به د قرآن کريم د يو مجمل حکم دپاره بيان سوی وو، يعني د هغه مراد او مقصد به پټ وو، او هغه پټ مراد به يې ښکاره کوی، يا به د يو نوي حکم دپاره د نص ښکاره دليل وو، د داسي حکم دپاره چي په قرآن کريم کي به ظاهر نه وو، نو داسي حديث که څه هم چي يو خبر هم نه وي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به قبلوی، وجه يي دا ده چي په دې دواړو صورتو کي حديث د قرآن کريم سره متعارض نه دی.

۳: خبر واحد د يو مشهور حديث څخه مخالفت نه دی په کار او برابره خبره ده، که هغه قولي وي او يا فعلي وي، چي چيري به يو حديث د مشهور سنت مخالف وو، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د قوي دليل لاندي پريښوی، ځکه چي مشهور حديث د خبر واحد څخه قوي او صحيح وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴: يو خبر واحد د بل خبر واحد سره متعارض نه دی په کار، که چيري متعارض به سو، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د ترجيح د طريقو پر بناء سره يو پريښوی او بل به يې قبلوی، د ترجيح طريقې دا دي چي د دواړو حديثونو راويانو ته به يې کتل چي دواړه صحابه وه، نو د هغو پوهه به يې کتله چي کم به فقهيه عالم وو، او کم به فقهيه نه وو، کم ځوان وو، او کم سپين ژيری وو، دا احتياط به يې ځکه کوی چي تر خپله وسه پوري د غلطلي څخه وساتل سي.

۵: راوي به د خپل روايت کړل سوي حديث خلاف عمل نه کوي، داسي وخت کي به هم هغه به هغه حديث پريښوی، لکه: د ابوهريرة (رضي الله عنه) والا حديث چي سپی لوی مسحه کړي، نو اووه واره پريمينځل غواړي او خپله د ابوهريرة (رضي الله عنه) فتوا ددې څخه خلاف وه، هغه به د عامي ګندګي غوندي پريولی درې ځلي پريولولو فتوا ورکوله.

۶: په حديث کي دي داسي څه حصه جلا نه وي، چي صرف په دغه حديث کي وي او په بل حديث کي دي نه وي، هغه که په متن کي وي او که په سند کي په داسي صورت کي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه يو حديث په عمل کي راوستی چي زياته حصه به په کښي نه وه، او زياتي حصي والا حديث به يې پريښوی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دا طريقه سره کار د الله سبحانه وتعالی په دين کي په بې حده احتياط باندي منبي وو.

۷: په خبر واحد کي دي داسي حکم نه وي، چي د هغه تعلق دي د عموم بلوي سره وي مطلب دا چي ټول اولس دي په کښي اخته وي، او د هغو د ضرورت وړ وي، دا ځکه چي په داسي صورت کي دا حديث مشهور يا متواتر په کار وو، او ددې راويان هم ګڼ په کار وه، او دا خو د يو روايت کوونکي څخه نقل دی، نو دا د ده د کمزوری دليل دی، ځکه به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) داسي حديث په عمل کي نه راوستي يعني نه به يې قبلوی.

۸: چي حديث خبر واحد د يو صحابي څخه روايت وي، په داسي حال کي چي ددې حديث په حکم کي د صحابوو (ضي الله عنهما) په مينځ کي اختلافات تير سوی وي، خو يو صحابي هم دغه حديث په دليل کي نه وي نيولی، دا نه نيول ددې حديث د نه ثابتوالي دليل دی، که چيري داسي نه وي نو په کار وه چي يو نه يو صحابي خو دليل پر نيولی وای، پر داسي حديث به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم عمل نه کوی.

۹: خبر واحد دي داسي وي، چي سلفو او صالحانو، صحابوو او تابعينو کي هيڅا اعتراض نه وي پر کړی، ګنې د صحابوو يا تابعينو په حديث باندي طعن لګول ددې خبري دليل دی، چي دا حديث معتبر نه دی پر داسي حديث به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم عمل نه کوی.

۱۰: کله چي به اخبار احاد يعني يوازي خبرونه د شرعي حدونو او د سزاوو سره وابسته وه، مګر په روايتونو کي به د يو بل څخه بدل وه، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به په هغه روايت

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمل کوی، په کم یوه کي چي به د کمي سزا حکم سوی وو، او نور به يې پرېښوول ځکه چي په منونکو اصولو کي دا هم دي یعني: شرعي سزاګاني معمولي شبهې سره هم پورته کيږي.

۱۱: د روایت کوونکي حافظه دي د اوریدو د وخت څخه واخلي د حدیث ادا کولو یعني نورو ته د اورولو پوري دي پخه وي، او په دغه مینځ کي به په کښي هیره نه وي راغلې، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به داسي راوي چي حافظه به يې کمزوري وه، د هغه روایت نه قبلوی او نه به يې په عمل کي راوستی.

د یو مجتهد دپاره چي د هغه کسب دا وي چي د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) احادیثو څخه شرعي مسئلي راوباسي، دا ټول شرطونه بې حده ضروري دي، تر څو چي يې دا شرطونه په خیال کي نه وي راوستلي، نو مجتهد خپله فریضه د تفصلي دلائلو څخه شرعي حکمونه رایستل یعني: د مسئلو کسب نه سي پوره کولای، هغه که امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دی یا امام مالک (رحمة الله علیه) دی، یا امام شافعي (رحمة الله علیه) دی، یا امام احمد بن حنبل (رحمة الله علیه) دی، مګر محدثین حضرات ددې څخه دباندي وتلي دي، ځکه چي د هغو کسب صرف دا دی صحیح احادیث د غیر صحیح احادیثو څخه جلا کوي او یو ځای کوي يې، بلکي د محدثینو دپاره دا شرطونه د هغو په کار کي خلل جوړيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله د لويو فقهاؤو او مشهورو محديثينو شاهدي

امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) فرمايي: ما د تفسر او حديثو په لړ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه لوی عالم نه دی ليدلی. د سفيان بن عنينيه (رحمة الله عليه) قول دی وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي په علم کي (اعلم الناس) دی. يحيی ابن آدم (رحمة الله عليه) وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زماني د ټولو محدثينو مشورې په ياد ساتلي وې. حسن بن زياد (رحمة الله عليه) فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) (۴۰۰۰) څلور زره احاديث روايت کړي دي، (۲۰۰۰) دوه زره يې د حماد (رحمة الله عليه) څخه او (۲۰۰۰) دوه زره يې د نورو شيخانو څخه روايت کړي دي. خارجه بن مصعب (رحمة الله عليه) فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په وړاندي راتلو سره به د هغه علم او پرهيزګاري د وجهي څخه به د بنده حالت داسي سو چي د خپل نفس حقير ګڼلو سره به عاجزه هم سو، يعني عاجزي به يې اختيار کړه.

د سفيان ثوري (رحمة الله عليه) وينا ده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مخالفت داسي کس کولای سي، څوک چي د ده (رحمة الله عليه) څخه په قدر او علم کي جلا وي، مګر داسي کس څوک دی؟. امام مالک (رحمة الله عليه) د امام شافعي (رحمة الله عليه) د پوښتني په جواب کي وفرمايل: سبحان الله ! امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عجيبه شخصيت وو د هغه ثاني ما نه دی ليدلی. د خلف بن ايوب (رحمة الله عليه) قول دی فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو نادر الوجود يعني د کم څخه کم موجوديدونکی شخصيت دی، علم د الله (جل جلاله) د طرف څخه حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) ته راغلی دی، بيا صحابؤو ته بيا تابعينو ته او ددې څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د هغه ملګرو ته چي په برخه سوی يې دی. د حافظ محمد ابراهيم فاني وينا ده: نه وينم په دنيا کي برابر څوک ستا د حسن، پيښيږي دا اداء او دا چال د يو نيم کس.

فضل بن موسی (رحمة الله عليه) وايي: موږ د حجاز او د عراق علمي مجلسونو ته تللي او راغلي يو، يعني تګ راتګ مو سوی دی، مګر کم برکت او نفع چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په مجلس کي وه، هغه په نورو مجلسو کي نه وه. حضرت وکيع محدث (رحمة الله عليه) چي د امام بخاري (رحمة الله عليه) په سترو شيخانو کي دی، په يو مجلس کي يې يو حديث مخته بيان سوو، چي مضمون يې ډير سخت وو، حضرت وکيع (رحمة الله عليه) ولاړ سو او په سړه ساه يې وفرمايل: د پښيمانتيا څخه څه فايده؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چيري دی چي هغه به دا مسئله حل کړې وه. د امام ابو داود (رحمة الله عليه) قول دی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شريعت امام دی. د امام اعمش (رحمة الله عليه) قول دی وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته داسي مسئلي په ياد وې، چي نه د ابن سيرين (رحمة الله عليه) نه د حسن بصري (رحمة الله عليه) نه د قتادة (رحمة الله عليه) نه د فلاني او فلاني او نه د بل چا په ياد وي. امام مقاتل وايي: ما تابعين او تبعي تابعين ډير ليدلي دي، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) غوندي هستي مي په کښي نه ده ليدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام شافعي (رحمة الله عليه) فرمان دى فرمايي: خلګ په فقه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عيال دي، ځکه چي زه د هغه څخه زيات څوک فقيه نه وينم او څوک چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتابونه ونه لولي هغه به نه عالم جوړ سي او نه فقيه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د کموالي په خاطر تهمت ويل

په دنيا کي داسي خلک هم سته چي هغو د حديثونو د کمي په لړ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث پوهي او د فقهي پوهي مرتبه په غشو ولي، ممکن دوی د حنيفيت د لاري د بنديدو کوښښ کوي او په دې کوښښونو اخته دي، مګر که سړی فکر وکړي نو د روايتونو کمي خو عيب نه دی، نه د شرمندګي خبره ده او نه دا يو قانون دی که چا ډېر روايتونه نقل کړي وي، نو هغه به د فقهي عالم او مجتهد نه وي، که داسي سي نو د حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه) څخه ټول (۵۴۵) پنځه سوه پنځه څلويښت روايتونه نقل سوي دي، حالانکي هغه د نبوت په شپږم کال اسلام قبول کړی دی، او ټول عمر يې د نبوت په دوران کي تير کړی دی.

همداسي د حضرت علی (کرم الله وجه) څخه (۵۸۶) پنځه سوه شپږ اتيا روايتونه نقل سوي دي، حالانکي هغه خو د اول څخه په اسلام کي وو، يعني د اسلام د شروع څخه مسلمان سوی وو، او د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) سره يې څلورويشت کاله يو ځای تير کړي وه، دغسي حضرت عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه) (۲۲) دوه ويشت کاله د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په خصوصي ملګرتيا او خدمت کي تير کړي وه، مګر بيا هم صرف (۸۴۸) اته سوه اته څلويښت روايتونه نقل کړي دي. نو اصل خبره همدا ده چي حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه)، حضرت علی (کرم الله وجه) او حضرت عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه)، به هر يو روايت رسول الله (صلی الله عليه وسلم) ته منسوب وی، او په دې کي به يې د ډېر احتياط څخه کار اخيستی، دپاره ددې چي د کمي او زياتوب په سبب د عذاب د حقدارانو طرف اختيار نه کړي، نو په دې سلسله کي به يې د ستني د سپم په اندازه يې نقص هم نه سوای زغملای، ځکه د دوی څخه لږ لږ روايتونه را نقل سوي دي.

البته دې حضراتو چي د هر څومره روايتونو قدرت درلودی هغه يې د معلوماتي مسئلو او فتواو په شکل عام اولس ته وړاندي کړي دي، لکه څنګه چي په (الاصابه) کي راغلي دي: حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه)، حضرت علی (کرم الله وجه) ، حضرت ابن عباس (رضي الله عنه)، عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه)، حضرت ابن عمر (رضي الله عنهما)، حضرت زيد بن ثابت (رضي الله عنه) او حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه (رضي الله عنها) فتواوي دومره ډيري دي، چي د هر يوه د فتواو څخه يې لوی او درond کتاب جوړيدای سي.

قاضي عياض (رحمة الله عليه) په مدراک کي بيان کړي دي فرمايي: يو ځل په مدينه منوره کي د امام مالک (رحمة الله عليه) او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملاقات اوسوو، تر ډيره حده يې خبري سره وکړې وروسته چي امام مالک (رحمة الله عليه) د هغه مجلس څخه راووتی په خولو کي لوند خيشت وو، ليث بن سعد (رحمة الله عليه) پوښتنه ځيني وکړه: څه کيسه ده چي په خولو کي ډوب يې؟ امام مالک (رحمة الله عليه) جواب ورکړی: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره مي يو څه اندازه مناظره وکړه ددې امله مي بدن لوند خيشت دی، بيشکه ای مصري! چي دا درond فقيه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسي امام شافعي (رحمة الله عليه) ته داسي قولونه منسوب سوي دي، چي په هغه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کم پهمي ته اشاره سوې ده، مګر دا قولونه سراسر بې بنياده دي، ځکه چي امام شافعي (رحمة الله عليه) خو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) قدر پيژندلی دی، امام شافعي (رحمة الله عليه) د امام محمد بن حسن شيباني (رحمة الله عليه) په ذريعه سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي څخه فايده اخيستي ده، او د هغه د اجتهادي علومو څخه يې ښه استفاده کړي ده، کله چي دري کاله وروسته بغداد ته تلی نو ويې فرمايل: زه د امام محمد بن حسن شيباني (رحمة الله عليه) څخه د اوښ د پيټي د بار په اندازه علم د ځان سره وړم. امام شافعي (رحمة الله عليه) خو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شاګردانو احسان مند لا هم دی، نو دا به څنګه ومنل سي چي هغه (نعوذ بالله) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په باره کي غلطه رائي ښکاره کړي، بلکي د امام شافعي (رحمة الله عليه) دا مقعوله خو د هر چا پر ژبه جاري ده چي فرمايي: خلک د فقهي په علم کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عيال دی.

د خطيب بغدادي د نقل سوو تهمتونو دپاره جوابونه: خطيب بغدادي د اوله سره څخه په تاريخ کي د بغداد د امامانو او فقهاؤو ته درواغجن او بي بنياده اقوال منسوب کړي دي، د نموني په توګه يې يو مثال ذکر کوم چي دی وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث پوهي په لړ کي يتيم وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په حديث پوهي کي بيخي ګوډ وو، هغه د حديثونو مالک نه وو، نه ورسره د رائي حق وو، او نه څه حديث، څونده حديثونه چي يې روايت کړي دي، هغه يو نيم سل (١٥٠) دي، خو په نيمو کي خطاء وتلي دي. د سنتو مخاليفينو، د حديثو منکرينو او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حاسدينو هميشه په خپلو تقريرونو او ليکونو کي د خطيب بغدادي دا بي بنياده تهمتونه ويلي او ليکلي دي، بعضو تاريخ پوهانو د دوښمني او خوښي په توګه په خپلو ليکونو، تاريخونو، او رسالو کي نقل کړي دي.

د ابن خلدون د نقل سوو تهمتونو دپاره جوابونه: ابن خلدون په خپله تاريخي مقدمه کي ليکي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه چي کم روايتونه نقل دي ويل سوي دي، چي صرف (١٧) اوولس دي. دا کم تهمتونه چي پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) باندي ويل سوي دي، په حقيقت کي دا بي بنياده دي، مخکيني بحثونه چي ذکر سوي دي هغه بسنه کوي، مګر د لا ښه وضاحت او حقيقت څرګندولو دپاره څو نور بحثونه هم ضروري دي، چي يادونه يې بايد وسي.

١: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خو د اسلامي او ديني نړۍ د سر تاج، منل سوی امام او قوي مجتهد دی او دا کمه پټه خبره نه ده، چي منونکي او نه منونکي يې ټوله مني، بلکي د تاريخ بغدادي د اقوالو نقل کوونکي يې هم مني، مګر دلته سوال دا پيدا کيږي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديثو په پوهه کي علم نه درلودی او صرف اوولس (١٧) حديثونه يې په ياد وه، نو بيا ولي دی نورو لويو لويو مجتهدينو د هغه د اجتهاد لوړ ګنلی دی او قدر يې کړی دی؟ د هغه د فقهي مسئلو حصول، قدر او عزت يې ولي کړی دی؟ د خپرولو بهير يې ولي جاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتلی دی؟ او بیا فقه په داسي شکل کي وه، چي د هغې دپاره د حدیثو د علم بنیاد نه وو جوړ سوی چي څوک پرې نازیدلي وای، مګر نن ولي دغه فقه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته منسوبیږي؟

۲: لویو لویو امامانو او د دین پوهانو چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مسئلې پوره وکتلې، نو په سوونو مسئلې او حکمونه یې د صحیح حدیثونو سره یو شان وموندل، په دې لړ کي د قاموس شارح سید مرتضی زبیدي د حنفي فقهي کوچني حکمونه چي د احادیثو سره برابر دي، په خپل مشهوره لیک (الدر رالمنیفه في ادلة ابی حنیفه) کي په کتابي شکل سره را ټول کړل. نو اوس سوال دا دی چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د کم پوهي په صورت کي د هغه څخه را نقل سوي مسئلې ولي د صحیح احادیثو سره یو شان دي؟.

۳: امام ابن ابی شیبه په خپل لیک کبیر کي داسي مسئلې (۱۲۵) یوسلو پنځویشت ذکر کړي دي، چي په هغو کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د صحیح حدیثونو معیار ته نه دي رسیدلي، نو که د ابن ابي شیبه دا خبره ومنل سي، نو خبره به ښه واضح سي یعني مطلب به داسي چي د دغو یوسلو پنځویشت مسئلو څخه علاوه چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څومره مسئلې دي، چي په یوه روایت کي (۸۳۰۰۰) درواتیا زره او د بل روایت مطابق (۱۲۰۰۰۰۰) دولس لکهه دي، هغه به صحیح او د احادیثو سره سمي وي او په دې سره خبره نوره هم قوي سوه، هغه دا سي چي دولس لکهه مسئلې سمي او سلامتي پاته سوې، نو د هغو مسئلو د خاوند سره به د احادیثو ذخیره هم ډیره وي او هغه به صحیح حدیثونو ته خامخا غاړه کښیږدي، چي واقعاً د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره د حدیثونو یوه لویه او درنه ذخیره وه، چي د هغې ذخیرې څخه یې دولس لکهه مسئلې رایستلي دي.

۴: د حدیث پوهي په اصولي کتاب اسماء الرجال کي راغلي دي: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) رائیو او نظریو ته خلګ په هره مسئله کي محتاجه دي، دا داسي قاعدې او اصول دي، چي د فن روایت په لړ کي د قبلولو او د نه قبلولو طریقې خلګو ته ښئي یعني کم حدیث یا د حدیث راوي چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) رد کړي وي، هغه به رد ګڼل کیږي او کم یو چي یې تائید کړی وي هغه به قبلیږي، نو تاسو په خپله فکر وکړی چي داسي لوی شخصیت د احادیثو څخه ناخبره، ناپوه ګڼل سراسر درواغ دي او داسي خبري د کم عقلو او حاسدانو خلګو کار دی.

۵: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) شاګردانو چي څومره احادیث د هغه څخه اوریدلي او لوستلي دي، هغه یې په بهترینه طریقه لیکلي دي او دغه لیکوالان هم څه معمولي خلګ نه وه، بلکي هغوی ځانته د حدیث پوهي او د فقهي په اجتهادي امورو کي امامان وه لکه: امام ابویوسف (رحمة الله علیه)، امام محمد (رحمة الله علیه)، حسن بن زیاد (رحمة الله علیه)، په دې لړ کي بیا قاضي القضات محمد بن محمود الخوارزمي (رحمة الله علیه) ددې کسانو مسندونه په خپل مشهور لیک کي را جمع کړي دي، چي جامع المسانید ورته وایي، حافظ محمد بن یوسف صالحاني داسي روایتونه رانقل کړي دي، چي د هغه څخه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مسندونو شمیر اوولس (۱۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلومیږي، او بیا یې د دغه اوولسو (۱۷) کسانو سندونه په تفصیل سره بیان کړي دي، چې هغوی د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مسانید جمع کړي دي.

ددې تحقیق او تفصیل څخه وروسته پر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حدیثونو د کم پوهي تهمتونه ویل څه معنی لري؟ مګر دا کار یوازي او یوازي د حاسدانو د خوا څخه کیدای سي نه د بل چا خوا څخه. د ابن خلدون د نقل سوي روایت وجهي په تیرو سوو موضوعاتو کي د ابن خلدون د بیان حقیقت هم په ډاګه او واضح کړی، مګر اصل خبره دا ده چې د ابن خلدون عبارت ډیر لنډ او مختصر دی، یعني مطلب یې ښکاره او واضح نه دی، صرف دونه یې لیکلي دي: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مرویاتو شمیر یې اوولس دي، نو کیدای سي:

۱: ابن خلدون د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مرویاتو د شمیر څخه مراد مسندونه اخیستي دي. ۲: دا هم کیدای سي چې امام محمد (رحمة الله علیه) په موطا امام مالک کي چي کم روایتونه ذکر کړي دي، چې په هغه کي صرف اوولس حدیثونه داسي دي، چې هغه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه نقل سوي دي، او څلور په کښي د امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) څخه نقل سوي دي، ددې اوولسو احادیثو په لیدو سره بعضي د علم خاوندانو په موطا کي دغه شمیر وښووی او هم دغه خبر بیا په دنیا کي خپور سو، مګر دا په یاد وساتی چې د اوولسو حدیثونو واله تور لګوونکی او تهمت ویوونکی ماسیوا د ابن خلدون د لیک څخه بل ځای نسته.

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حدیث پوهي په فن او کسب کي د کمال درجي ته رسیدلی وو، د ډیر احتیاط څخه یې کار اخیستی، او په محدثینو کي د ده (رحمة الله علیه) هم مثله نه پیدا کیږي، نو داسي لوړ شخصیت ته د حدیثو په علم کي یتیم ویل او د لږو حدیثونو نقل کوونکی ویل لویه بي عقلي، حماقت، بي بنیاده تهمت او درواغ دي بل څه نه دي.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ارجاء حقیقت: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د هغه شریفو، پوهانو، هوښیارانو، دیندارو او قوي خلګو څخه وو، چې دی د فقهي، اجتهاد او د علم په ناآشنا مړونو کي ډیر مخته تللی وو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) داسي هستي وه چې حاسدانو یې دا هر څه نه سوای زغملای، لکه د اسلامي فقهي رواجیدل، د نورو تهمتونو او اعتراضونو سربیره د ارجاء په نوم یو داسي زورور طوفان پر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) باندي راغلی دی، چې د تاریخ په پاڼو کي پر بل محدث یا امام باندي داسي طوفان نه دی رغلی.

حالانکي د مصطفی حسني السباعي د قول مطابق د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د عقیدې مرجیئه خالص د قرآن کریم او احادیثو سره سمه ده، چې تفصیل یې داسي دی: که چیري یو سړی په لویه ګناه کي اخته یي او د توبې څخه ماسیوا مړ سي، نو په آخرت کي به د ده معامله د الله (جل جلاله) د خوښي سره وي، که چیري الله (جل جلاله) وغواړي د ګناه مناسبه سزا ورکړي جهنم ته یې ورواچوي، او د عذاب څخه وروسته یې جنت ته واستوي، او که چیري وغواړي نو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رحم سره يې ګناه ور معاف کړي، او د سزا څخه ماسيوا يې جنت ته واستوي. مومن چي په لويه ګناه کي اخته سي نو دی خو مسلمان دی او جنت ته يو ورځ خامخا ور داخليږي، او د ووږخ خو د کافرانو او مشرکانو دپاره هميشني ځای دی، يعني د هميشه د پاره به په دوږخ کي وي، ماسيوا د مؤمن څخه چي يو لويه ګناه يې کړې وي، هغه به تر يو وخته پوري په دوږخ کي وي.

د خوارجو عقيده دا ده: مسلمان چي د لويي ګناه مرتکب سي، نو دی د اسلام څخه خارج دی کافر دی، او هميشه په دوږخ کي وي. د معتزلو عقيده داسي ده: دغه سړي چي نه مسلمان دی او نه کافر دی، مګر د هميشه دپاره به په دوږخ کي وي. د مرجيئو عقيده د ارجاء يعني د قرآن کريم او سنت خلاف ده داسي وايي: ضرر نه رسوي څه ګناه د ايمان سره لکه څنګه چي د کفر سره نيکي نفع نه ورکوي. ددې ډلي يوه عقيده دا هم ده: ايمان عبادت دی او د معرفت او د اقرار لساني نوم دی، او د تصديق قلبي هيڅ ضرورت نسته، او دا هم وايي: د عذاب او د ثواب اړه په نيکو او بدو سره نه ده. دا د قرآن کريم او سنت څخه خلاف عقيده ده، او د اهل سنت والجماعت د عقيدې سره يي هيڅ تړون او مناسبت نسته، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې عقيدي څخه پاک او برئ دي.

موږ د شيخ مصطفى د قول مطابق د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ارجاء عقيده صرف د سنت سره موافقه ګرځولې ده، په دې هکله که د تاريخ باب وکتل سي، نو په اول صدر کي معتزله ؤو او اهل السنت والجماعت ته مرجيئه ويل سوي دي، مګر په دې لړ کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خوارجو او مرجيئو خلاف ډېر کار کړی دی، نو په دې وجه يې ځان په مرجيئي لقب سره مشهور کړی دی، نو ددې وجهي څخه ابو مشکور سالمي د مرجيئو دوې ډلي بيان کړي دي، يوې ډلي ته يې مرجيئه مرحومه وايي او بلي ډلي ته مرجيئه ملعونه وايي، سالمي ليکلي دي: د مرجيئه دوې ډلي دي، يوه مرجيئه مرحومه ده، چي په دې کي صحابه داخل دي او بل مرجيئه ملعونه ده، او هغه دا ډله ده چي د دوی په نزد ګناهونه ضرري نه دي او ګناه کار ته به يې عذاب نه ورکول کيږي.

علامه ابن اثير د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ترديد په هکله ويلي دي: ښکاره خبره دا ده چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې تهمتونو څخه پاک دی. حاسدانو ته چي څه په لاس ورنه غله، نو بيله ثبوته يې د غنية الطالبين عبارت يې پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ناجايزه توګه او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر خلاف يې استعمال کړی دی، حالانکي د غنية الطالبين ليکوال صرف دومره ليکي دي: بعضي حنفيان مرجيئه دي. نو دا خبره بلکل غلطه ده ځکه چي علامه زمحشري، د قنيه جبائي او غسان کوفي درې سره وو د فقهي په مسائلو کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مقلدين وه، مګر په عقيدو کي معتزله يا مرجيئه وه، نو دا خو پر دې خبره کم دليل نه دی، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ټول ملګري دي مرجيئه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تکفير او د شاذ قراءت منحول کتاب: په کمه اندازه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په سياسي، اجتماعي، فقهي او ديني لحاظ سره د لوړ رتبه اشخاصو څخه شميرل کيږي، په هغه اندازه يې مخاليفين، حاسدان او د زماني کنيه ګرو خلګو د مخالفت پر اساس پر دغه اعظيم شخصيت باندي تهمتونه او تورونه تړلي دي، او د ده (رحمة الله عليه) په باب يې د ډيرو غلط فهميو څخه کار اخيستي دی. دا يو عامه خبره ده چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاذ قراءت اختيار کړی دی، په هغه سره يې روايتونه کړي دي، او د هغه څخه يې مسئلې او حکمونه رايستلي دي او فقه يې جوړه کړې ده، حالانکي دا حقيقت په اوس معلوم سي، هغه دا چي محمد بن جعفر خزاعي د شاذ قراءت په اړه يوه مقاله وليکل او هغه کي يې د شاذ قراءت نسبت امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وکړی، نو ددې څخه بعضو مصنيفينو او مفسرينو غلط فهمي وکړه.

ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) په خيرات الحسان کي ليکلي دي: د عالمانو او امامانو يو جماعت چي د ارقطني هم په کښي شريک دی، دا خبره واضح کړې ده چي دا ليک ليکل سوی دی، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې څخه پاک او کاميابه دي. بيا خصوصاً په دې لړ کي اهل احاديثو د منحول کتاب غاليسين، چي پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) باندي يې اعتراضونه سوي دي، نسبت امام غزالي (رحمة الله عليه) ته کړی دی. امام ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) په خيرات الحسان کي دا خبره په واضح ډول سره کړې ده او وايي: ددې کتاب ليکونکی يو معتزله دی، چي نوم يې محمود غزالي دی او امام غزالي (رحمة الله عليه) نه دي.

مګر بل طرف ته چي اهل احاديثو د امام غزالي (رحمة الله عليه) رينښتني خبري کتلي دي، نو بيا وروسته چوپ پاته سوي دي، او هغه دا چي امام غزالي (رحمة الله عليه) د احياء العلوم په طرس کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عابد، زاهد ياد کړی دی. د الله (جل جلاله) عظيم عارف ويلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عبادت ګذاره، پرهيزګاره، د الله (جل جلاله)څخه بيره کوونکي او په علم کي خالص د الله (جل جلاله) د رضا طلب ګاره وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوؤ (رضي الله عنهما) پر لاره تګ کړی دی

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملګرو او هغه امامانو چي د فقهي په ايجاد کي دوی سره شريک وه، هم د صحابه کرامو (رضي الله عنهما) طريقه اختيار کړي ده، د ظاهري لفظونو د لټون، روايتي اعتبار سره د حديث د ضعيفوالي او قويوالي معيار او د ناسخ او منسوخ او د آخري عمل د تحقيق علاوه د روايت په نقل کولو کي د اصحابو کرامو (رضي الله عنهما) قوي، جامع او احتياط والا طريقه خپله کړې ده، بيا د احاديثو سره سره يې د هغو د اقوالو او فتواو څخه د نورو مسئلو په رايستلو کي هم د هغو د محتاطي طريقې پوره خيال ساتلي دي. نو حقيقت دا دی چي د حنفي فقهي دا فضليت او لوړوالی د بعضي خلګو دپاره د حسد، کينې او بغض په وجه د مخالفت ذريعه سوه، او حاسدانو ته بله داسي لاره نه وه چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تعبداري ته غاړه کښيږدي، نو ايله بيله يې پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د کموالي تهمت پوري کړی او داسي يې وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) صرف اوولس (۱۷) حديثونه را نقل کړي دي.

ددې څخه علاوه محقيقينو ددې تهمت بل جواب داسي کړی دی، هغه دا چي احاديث پر دوه قسمه دي يو قسم هغه دي چي تړون يې د احکاماتو سره دي، او بل قسم هغه دي چي د احکاماتو سره تړون نه لري، په دې دوهم قسم کي صحابه کرام (رضي الله عنهما) او فقهاء ډير په احتياط سره يې اقدام کړی دی، يعني د ډير احتياط څخه يې کار اخيستی دی، بلکي خلفاء راشدينو هم ددې څخه ځان ساتلی دی او نور يې هم ځيني منع کړي دي، اول قسم حديثونه چي د هغو تړون د احکاماتو سره دی، د هغو پيژندل پر هغو باندي عمل کول ضروروي وه، نو په دې وجه ددې د نشر کولو دپاره يې پوره کوښښونه کړي دي، او نورو ته يې هم د نقل کولو تاکيد فرمايلی دی، حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه) چي کله خليفه سو نو ويې فرمايل: د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) روايتونه لږ نقل کوی، مګر هغه روايتونه چي د هغو تعلق د عمل سره دي، هغه په پوره ډول نقل کوی. عباده بن ثابت (رضي الله عنه) وفرمايل: د کومو حديثونو سره چي ستاسو ديني فايدې موښتي وي، هغه مي ستاسو په مخکي ټول بيان کړل. (صحيح المسلم)

علامه نووي د قاضي عياض په حواله د حضرت عباده (رضي الله عنه) د يو قول تشريح نقل کړې ده ليکي يې دي: د عباده (رضي الله عنه) د قول څخه دا معلوميږي چي هغه هغه روايتونه نه دي نقل کړي، په کومو کي چي د مسلمانانو دپاره د فتنې بيره وه، چي د احکامو او د حدونو سره يې تعلق نه وو، او دا نه چي داسي روايتونه صرف عباده (رضي الله عنه) پريښي دي، بلکي نورو صحابوو (رضي الله عنهما) څخه هم ډيره محتاطه طريقه ثابته ده. (شر المسلم للنووي) په دې لړ کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خلفايې راشدينو، صحابه کرامو (رضي الله عنهما) او د فقهاؤو د ارشاداتو په رڼا کي صرف هغه حديثونه روايت کړي دي، چي تعلق يې د احکامو سره دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شريعت جوړونکی دی

د نورو خويونو، خصلتونو او فضيلتونو سربيره په تيره بيا د شريعت د جوړولو په ترتيب او باب ګيري کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د اول جوړونکي برخه حاصله ده، په دې هکله جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) ليکي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هغه خصلتونو کي چي يوازيوالی ورته حاصل دی، يو دا هم دی چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه اولنی شخص دی، چي شريعت يې جوړ کړی او ترتيب کړی دی او بابونه يې په کښي جوړ کړي دي. د امام سيوطي (رحمة الله عليه) د قول مطابق دا برخه يوازي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته په نصيب سوې ده او بل چا ته نه ده.

په موطا کي امام مالک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اقتداء او تابعداري کړي ده: امام مالک (رحمة الله عليه) د موطا په ترتيب کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اتباع کړې ده، او په دې کار يعني د شريعت په جوړولو کښي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه څوک وړاندي سوی نه دی، او دا داسي حقيقت دی چي انکار نه سي ځيني کيدای، لکه قاضي ابوالعاس هم په (اخبار ابی حنيفه) کي د عبدالعزيز بن محمد د راوي په سند سره روايت کړی دی، چي امام مالک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کتابونو څخه استفاده کړې ده فرمايي: امام مالک (رحمة الله عليه) به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتابونه کتل او نفع به يې ځيني اخستل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ليکونو لوستل اهم او ضروري دي، امام شافعي (رحمة الله عليه) فرمايلي دي: څوک چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتابونه نه ګوري هغه په فقه کي ماهر کيدای نه سي. يو مشهور شيخ يزيد بن هارون (رحمة الله عليه) د يو سوال په جواب کي وايي: که تاسو په فقه کي مهارت غواړی، نو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ليکونه وګوری، ځکه چي ما څوک داسي نه دی ليدلی چي فقيه وي او د هغه کتابونه دي ونه ګوري.

يو وخت امام محمد بن احمد شرطي (رحمة الله عليه) د امام طحاوي (رحمة الله عليه) څخه پوښتنه وکړه: تا د خپل ماما امام مزني (رحمة الله عليه) کم چي د امام شافعي (رحمة الله عليه) په لويو شاګردانو کي وو، ولي دي پريښووی، او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسلک دي اختيار کړی؟ امام طحاوي (رحمة الله عليه) ورته وويل: ما خپل ماما امام مزني (رحمة الله عليه) ليدلی دی، چي هغه به هر وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ليکونو لوستنه کوله، نو ما هم دغه مذهب اختيار کړی.

د کتاب الاثار شرحي او تعليقونه: د حديثو د نورو کتابونو د علمي خدماتو په لړ کي د کتاب الاثار ته هم لوی خدمت سوی دی، او هغه داسي چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هر اُستاذ روايتونه را جمع کړل سوي دي، او د مسند امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نامه يې يو لوی ليک ځيني مرتب کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې باره کې شاه عبدالعزيز ليکي: نسبت ددې مسند امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته داسې دی لکه مسند ابوبکر ته چې امام احمد (رحمة الله عليه) ترتيب ورکړی دی، مګر د هغه نسبت ابوبکر ته کيږي. ابو زهره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسندونو شمير پنځلس (۱۵) ښوولی دی، او بل يو مشهور عالم او زاهد عبدالوهاب شعراني چې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسندونو مطالعه وکړه، نو ويې فرمايل: کله چې موږ د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درې واړو مسندونو مطالعه وکړه، ټول حديثونه صحيح وه.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر مسندونو باندې نوموړو ډير کار کړی دی، لکه علامه صدرالدين په کښې ترتيب کړې دې او علامه سندي د فقهي بابونه په طرز مرتب کړې دې، وروسته چې په دې مسندونو کې کمې شرحې سوې دې په هغه کې يوه شرحه حافظ زين الدين قاسم ليکلې ده، يوه حافظ جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) ليکلې ده، چې نامه د (التعليقه المنيفه علي مسند ابى حنيفه) د ملا على قاري (رحمة الله عليه) شرحه او تنسيق النظام د ابوالحسن اسرائيلي سنبهلي په کښې ډيرې مشهورې دې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لیکنه د احادیثو په باب کښي

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د کوفې په علمي درسګاه کي د فقهي جوړلو، د درس په ورکولو او په تیره بیا د فقهي د بابونو او صحیحو حدیثونو یوه لویه ذخیره مرتبه کړه، او خپلو شاګردانو ته یې د درس په شکل وړاندي کړه، مګر د اولنیو خلګو طریقه داسي وه، چي لائقو شاګردانو به د خپلو اُستاذانو تعلیمات د درس ویلو په وخت کي لیکل او دغه لیکل به هغو اُستاذانو ته منسوبیدل. د ابن دقیق العید دا لیک چي (احکام الاحکام) دی، دا د هغه شاګرد قاضي اسماعیل لیکل سوي آثار دي.

همداسي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چي احادیث د درس په موقع کښي بیان کړي دي، هغه قاضي ابو یوسف (رحمة الله علیه)، محمد بن حسن شیباني (رحمة الله علیه) ، زفر بن هدیل (رحمة الله علیه) او حسن بن زیاد (رحمة الله علیه) او داسي نورو... په حدثناً او اخبرناً سره لیکلي دي، چي د دغه درسي افاداتو نوم کتاب الاثار دی، او د دریمي پیړۍ د څلورمي حصې تالیف دی، او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه مخکي چي د احادیثو څونده مجموعې او صحیفې چي وې د هغو ترتیب په فني شکل نه وو، مګر کتاب الاثار د هغه دور اولنی تصنیف دی چي د وروستنیو حدیث دانانو د پاره په کښي د ترتیب وار او د باب ایښوولو لاري یې ښوول سوي دي.

په اولو وختونو کي د ټولو علومو، فنونو او حدیثو د تدریس او حفاظت دغه طریقه وه، چي شیخانو او اُستاذانو به د درس او تقریرنو په شکل کي کول او شاګردانو به یې خلاصه لیکل، مګر د وخت په تیریدو سره د نورو ایجاداتو په رڼا کي دا طریقه مخ پر ودي سوه، تر دې پوري چي اُستاذانو او عالمانو به خپل روایتونه په خپله لیکل او دا طریقه په ټولو علومو کي مقبوله سوه. علامه محي الدین عبدالحمید هم دا طریقه د تصنیف تالیف او تدریس په لړ کي زیاته خوښه کړې ده فرمایي: د حدیثو د حاصلولو په طریقه کي تر ټولو لوړه او ښه طریقه دا ده چي راوي د خپل شیخ الفاظ واوري هغه که شیخ د لیک څخه د املاء په توګه وایي او که یي په یاد وایي، مګر د املاء کول په حدیثو کي د نه املاء کولو څخه غوره طریقه ده.

کتاب الاثار هم ددې قسم افادات دي او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا طریقه د تصنیف دپاره بې حده قبوله سوې ده، او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) شاګردانو هم دا طریقه اختیار کړې ده.

کتاب الاثار: د احادیثو د نورو کتابونو په شان ددې کتاب راویان هم ډیر وه، نو په دې وجه یې نسخې هم ډیري دي، مګر ددې کتاب د راویانو یعني نقل کوونکو شمیر ډیر زیات دی، خو دا څلور لیکونه یې تر ټولو ډیر مشهوره دي:- ۱: کتاب الاثار په روایت د امام محمد (رحمة الله علیه) سره. ۲: کتاب الاثار په روایت د امام یوسف (رحمة الله علیه) سره. ۳: کتاب الاثار په روایت د امام زفر (رحمة الله علیه) سره. ۴: کتاب الاثار په روایت د امام حسن بن زیاد (رحمة الله علیه) سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا په دې څلور نسخو كې ډېره مشهوره او مقبوله نسخه د امام محمد (رحمة الله عليه) ده، چې ددې په باره كې حافظ ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) ليكي دي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو څخه يوه نسخه موجود ده چې هغه د امام محمد (رحمة الله عليه) كتاب الاثار دى. حافظ ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) د كتاب الاثار په روايانو كې دوه كتابونه ليكلي دي، اولني خو خالصتاً د كتاب الاثار د روايانو سره سم دى چې نوم يې دى: (الايثار بمعرفة رواة الاثار) او دوهم كتاب چې نوم يې دى (تعجيل المنفعة بزوائد رجال الاربعة) په دې كتاب كې حافظ ابن حجر د هغه راويانو حالات ليكلي دي، چې د هغوى څخه څلور سره امامانو په خپلو ليكونو كې روايتونه نقل كړي دي، او په صحاح كې ددې راويانو په حواله څه حديثونه نه دي نقل سوي.

د ابو زهره مصري (رحمة الله عليه) رائې: مشهور حق ويوونكى شيخ ابو زهره مصري (رحمة الله عليه) د كتاب الاثار په هكله ليكلي دي: دا كتاب په علمي توګه په درې خبرو باندي قيمتي دي:- ١: دا چې دا كتاب د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مروياتو ذخيره ده او ددې څخه موږ ته دا رامعلوميږي، چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسئلو په رايستلو كې حديثونه د دليل په توګه څنګه استعمالول؟. ٢: دا چې دا كتاب موږ ته تعليم راكوي، چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دليل نيولو په موقع د صحابوؤ د فتواو او د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د احاديثو څه مقام دى؟. ٣: دا چې ددې كتاب په ذريعه سره موږ ته خصوصاً د كوفې او عموماً عراق د فقهيانو رائې رارسيدلي دي. د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زمانه چونكې د صحابوو او تابعينو زمانه وه، او د حديثو طريقې تر اوسه پوري دومره خپرې سوي نه وې، څومره چې د امام بخاري (رحمة الله عليه) او د امام مسلم (رحمة الله عليه) په زمانه كې خپرې سوي وې، يعني د يو حديث دپاره به په زرګونو طريقې پيدا كولې، مګر ددې باوجود هم امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د كتاب الاثار انتخاب د څلويښتو زرو (٤٠٠٠٠) احاديثو څخه كړى دى.

د كتاب الاثار انتخاب: په دې لړ كې امام ابوبكر زنجري (رحمة الله عليه) فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) كتاب الاثار د (٤٠٠٠٠) څلويښتو زرو احاديثو څخه منتخب كړى دى. حضرت علامه ملا على قاري (رحمة الله عليه) ليكي: په تحقيق سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپلو تصانيفو كې اويازره (٧٠٠٠٠) حديثونه بيان كړي دي، او د څلويښتو زرو څخه يې كتاب الاثار منتخب كړى دى. د يحيى بن نصر (رحمة الله عليه) په يو روايت كې راځي: زه يو ځل د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره په داسي كور كې داخل كې سوم چې ومي كتل نو د كتابونو څخه ماسيوا بل څه په نظر نه راتلل او پوښتنه مي وكړه: دا څه دي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دا ټول حديثونه دي او ما لږ حديثونه ځيني بيان كړي دي.

كتاب الاثار او د ابن مبارك (رحمة الله عليه) مدحيه اشعار: د امام بخاري (رحمة الله عليه) شيخ او لوى اُستاذ محدث عبدالله ابن مبارك (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شان او د كتاب الاثار په هكله دا شعرونه په المناقب جلد ٢ صفحه ١٩٠ كي ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

روی آثاره فاجاب فيها   کطيران الصقور من المنيفة
فالم يک بالعراق له نظير   ولا بالمشرقين ولايکوفه

وزني ترجمه:

دومره په تيزئ سره يې آثار روايت کړل   تيزه لکه ښکاري نه چي پاس الوځي مرغان
نه خو عراق نه په کوفه کښي ثاني سته   نه بل په مشرق مغرب کي سته داسي انسان

جامع المسانيد: خصوصاً بيا په دې لړ کي امام ابو الموئيد محمد بن محمود خوارزمي (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ټول مسندونه را جمع کړي دي، او د جامع المسانيد په نامه يې د اُمت مخته د ګلد د دستي او ډالئ په شکل کي يې رامخته کړي دي، خوارزمي (رحمة الله عليه) دا ليک د فقهي د بابونو په ډول ترلي دي، او د خپل ليک په سريزه کي په خپله وايي: ما د شام په علاقه کي د ځينو جاهلانو څخه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په باره کي واوريدل چي هغو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو شمير ډير کم ګڼلی، او هغه د کم علمي (نعوذ بالله) په هکله يې د لړو احاديثو نسبتونه کول په دې ځای کي هغو د مسند امام شافعي (رحمة الله عليه) او د مؤطا امام مالک (رحمة الله عليه) څخه دليل وايه او د هغو دعوې دا وي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه داسي مسند يا حديث نسته، بلکي هغه خو يو څه احاديث روايت کړي دي، چي په دې خبره سره مي د غيرت لمنه خلاصه کړه او دا فيصله مي وکړه چي کومو لويو لويو عالمانو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کم احاديث ليکلي وه دا ټول راجمع کړم.

ددې څخه علاوه ډيرو نورو حديث پوهانو لکه: امام اشرف الدين، اسماعيل بن عيسی مکي، ابو البقاء، احمد بن ضياء، محمد قريشي، حافظ الدين، محمد بن محمد کردري، عمر بن احمد شجاع او داسي نورو امامانو (رحمه الله تعالی عليهم) د جامع المسانيد مختلف قسمه اختصارونه او تعليقونه څيړلي دي او احاديثو خدمت يې په ډول سره کړي دي.

په هر حال منونکو خو ومنل مګر د منکرينو دپاره اوس هم اختيار سته او انشاءالله که چيري د تحقيق په ميدان کي کيږي، نو صرف او صرف د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په املائي ليکونو کي به د (۷۰۰۰۰) څخه زيات حديثونه د ملغلرو په شکل خواره واره ووينې.

على بن جعد جوهري (رحمة الله عليه) چي د احاديثو لوی امام حافظ د امام بخاري (رحمة الله عليه) او امام ابو داود (رحمة الله عليه) اُستاذ دی، د ده (رحمة الله عليه) قول دی وايي: على بن جعد (رحمة الله عليه) ويلي دي، چي کله به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حديث لوستی نو هغه به داسي وو لکه لنده ملغلره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بنيادي توګه سره خو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپل وخت په حديث پوهانو او شاګردانو کي حاکم يعني د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په ټولو حديثونو باندي د متن او سند په توګه پوره قدرت درلودونکی ګڼل کيږي، او د حديث پوهي باچاه ګڼل سوی دی، مګر په ظاهره دا سوال پيدا کيږي او پيدا سوی هم دی، چي امام بخاري (رحمة الله عليه) خو د خپل صحيح انتخاب د شپږو لکهو (۶۰۰۰۰۰) څخه کړی دی، يعني په صحيح البخاري کي شپږ لکهه (۶۰۰۰۰۰) احاديث دي او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په اويازرو (۷۰۰۰۰) حديثونو کي صرف څلويښت زره (۴۰۰۰۰) حديثونه په خپل ليک کتاب الاثار کي را جمع کړي دي.

نو دلته چي د دواړو خبرو ترمنځ چي کمه نتيجه راوځي، دا د حاسدانو دپاره غټه اسلحه ده چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شان په زخمي کيږي، داسي سوالونه او اعترازونه خو هغه خلک کوي چي د احاديثو څخه ډېر ليري پاته وي، مګر د احاديثو يو معمولي طالب علمه هم په دې پوهيږي، چي د احاديثو کموالی او زياتوالی په حقيقت کي د سندونو په توګه باندي راځي او د حديث پوهانو په ژبه کي د يو حديث سند چي راوي يې يو وي، نو حديث به يو وي، مګر که هم دغه حديث د بل راوي څخه هم نقل سوي وي، نو حديثونه دوه سوه، نو په هم دې طريقه سره د احاديثو په شمير کي هم زياتوب کوي، مګر خالص احاديث ټوله (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دي.

د صحيحو احاديثو شمير: امام ابوجعفر محمد بن حسين بغدادي (رحمة الله عليه) په خپل ليک کتاب التميز کي د امام سفيان ثوري، امام شعبه، امام يحيی، امام عبدالرحمن بن مهدي او د امام حمد بن حنبل (رحمة الله عليهم) يو مخيره او متفقه فيصله را نقل کړې ده ليکي: بيشکه! هغه غونډ حديثونه چي صحيح دي او د نبي کريم (صلى الله عليه وسلم) څخه ماسيوا د تکراره نقل دي، هغه (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دي. د همدې وجه څخه د صحاح نورو امامانو هم د دغه وړاندويني قول ته مايل دي، لکه حافظ عراقي (رحمة الله عليه) د صحيح البخاري څخه مکرارت ايستلي دي او د احاديثو شمير يې څلور زره (۴۰۰۰) ښوولی دی. امام نوي (رحمة الله عليه) هم د صحيح المسلم د روايتونو شمير ښوولی دی، ليکي: په صحيح المسلم کي د مکرر احاديثو څخه علاوه څلور زره احاديث دي. امام زرکشي د سنن ابو داؤد د حديثونو شمير (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دی ښوولی دی.

د ابن ماجه په هکله علامه ابوالحسن قسطاني (رحمة الله عليه) فرمايي: شمير يې (۴۰۰۰) څلور زره احاديثه دی. نو په همدې خاطر باندي د احاديثو نور ليکونه قياس کيدای سي، مګر اصلي خبره دا ده چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د پيدائښ نيټه (۸۰) اتيا هجري ده، او د امام بخاري (رحمة الله عليه) د پيدائښ نيټه (۱۹۴) يو سلو څلور نوي ده، نو د دوی دواړو تر منځ يو سلو څلورلس (۱۱۴) کلنی نيټه کي به حديث د سوونو څخه تر زرګونو خلګو روايت کړي دي، نو اصل سوال هم ددې ځايه راولاړ سوی دی، د شپږو لکهو او د اويازرو تر منځ هم دغه زياتوالی راغلی دی، چي دې ته د سندونو شمير وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول احاديث د سنن په اعتبار سره (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دي، زيات او کم نه دي مګر بيا د سندونو په وجه زيات سوي دي، هغه داسي چي کله به رسول الله (صلى الله عليه وسلم) صحابه کرامو ته يو حديث وو ايه، نه بيا به هر صحابي هغه صحيح حديث په خپلو محلو کي بيانوی، نو اصل د حديث په يو وو، مګر سندونه به يې جلا جلا سوه، نو په دې وجه د احاديثو شمير زيات سوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حنيفي فقهي جوړول او د فقهي ليکونو پس منظر

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زماني څخه مخکي نوموتو تابعينو لکه: حضرت علقمه، حضرت اسود، حضرت حماد او حضرت ابراهيم نخعي (رحمة الله عليهم) او دا سي نورو او په صحابوو کي حضرت عبدالله ابن مسعود، حضرت علی، حضرت عبدالله ابن عباس، حضرت عائشه صديقه (رضي الله عنها)، حضرت زيد بن ثابت او حضرت ابن عمر (رضي الله عنهما) او داسي نورو ته د حديثو د پوهي سره سم د فقهي مسئلو استنباط او اجتهاد لټون هم په برخه سوی وو، د دوی په وخت کي خو څه احکام او مسئلې د فقهي اجتهاد د غيږي څخه زيږدلي وي، مګر هغه لا تدويني شکل ته نه وي رسيدلي او نه د يو جلا فن جوګه وي، او نه لا د استنباط، اجتهاد او مسئلو دپاره کمي خاصي قاعدې ايښوول سوي وي، او نه داسي نور څه اصول وه چي د هغو په رڼا کي دي د حکمونو لټون سوي وای.

د فقهي د فصل راټوکيدل، فقه چي څومره د خپل ستر او لوی نظام د فن په توګه په کوچنيو کوچنيو مسئلو باندي مشتمله وه، نو په همدې اساس په دستوري او قانوني شکل کي لا پوره نه وه، ليکن ډيري مرحلې ترمنځ پاته وي، د هجرت (۱۲۰) کال وو چي هغه وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اُستاذ حماد (رحمة الله عليه) هم رحلت کړی وو، او دا هغه زمانه وه چي د ژوند د ضرورتونو سره سم به په معاملو او عباداتو کي ډيري مسئلې پيدا کيدې، د تعليم د ترقي، د تجارت د کاميابي، د قومي تعلقاتو او د عوامو په معاملاتو کي به د مختلفو مسئلو او فتواو د حل دپاره به د ليري ليري ملکونو او اطرافو څخه به خلګ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راتلل، مګر دا کار د يو کس کار نه وو او نه چا ددې لوی کار ذمه واري پر غاړه اخيستل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به په خپله د دولتي قاضيانو او واليانو په فيصلو کي بې حسابه غلطياني ليدلې.

لکه ابن المقنع چي خليفه ابو منصور ته په يو خط کي ليکلي دي: په محکمو کي بې نظمي خپره سوي دي او مشهور قانون هيڅ نه په کښي مرعاتيږي، ټولي فيصلې قاضيان په خپل عقل سره کوي، او نتيجه يې ډيره ګډوډه وي، او ګډوډ حکمونه پيدا کيږي هغه داسي که چيري د يو قاضي د حکم مطابق په کوفه کي په يو محکمه کي د خلګو د مال او حفاظت خلاف فيصله وسي، نو په بله علاقه کي هم په دغه فيصله سره عمل او حکم کيږي. نو په دې وجه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زړه کي يو تړون پيدا سو چي د مسئلو او حکمونو کوچني کوچني حصي يې د غټو غټو اصولو سره يو ځای کړې او داسي يو فن يې جوړ کړی چي د قيامت تر ورځي پوري به د روان نسل دپاره د يو دستور په توګه وي، او هره مسئله به په کښي حليږي او دا داسي کار وو چي بغير د اصولو د پيژندګلوی څخه نه سوای کيدای، نو د همدې امله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته خپل اجتهادي ضمير ور ږغ کړه چي په دغه کار سره يې نيکبخته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علم خاوندانو ته د ذمه وارى وينا: د حجاز جوړښت او تجربو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اراده ښه پخه کړه، قرآن کريم، سنت او د صحابوو (رضي الله عنهما) روايتونه يې مخته پراته وه، مګر يو مضبوط قانون نه ځيني محسوسې دى، نو په دې وجه به د يوې مسئلې پوښتلو په وخت کي يا د قضاء په وخت کي به فقهاؤو او قضايانو ته په ټولو اړخونو کي د غور او فکر موقعي ډير کمي به ورتلي او د لويو څخه به لوى کمزورياني او غلطياني راتللې، کله چي د بصري مشهور امام قتادة (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي او علمي صفتونو څخه خبر سو، نو کوفې ته يې تشريف راوړى او په هغه مجلس کي چي داير سوى وو، يوه مسئله وځيړله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دغي مسئلې پر طرف باندي نظر واچوى او مسئله يې حل کړه، لکه موږ او تاسي چي وايو فلاني د مسئلې بيخ راوباسى، امام قتادة (رحمة الله عليه) چي دا حالت وليدى، نو عرض يې وکړى چي اى ابو حنيفه! داسي کم تقرير دي مخته راغلى، يعني ليدلي دي دى او که د ځانه اخته يې؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: علم لرونکو ته په کار ده په کمو خبرو کي چي خلګ اخته کيږي، د هغو په حل دي مخکي لا خبر وي او مخکي چي د هغې مسئلې د مخ نيوي کم صورتونه دي پر هغه دي فکر وکړي او خداى (جل جلاله) دي نه کړي چي د يوې مسئلې څخه اول خلګ ناخبره وي، نو داسي څه ته دي موقع نه برابره وي، بلکي معلومات ضروري دي چي د داسي مسئلې په هکله د شريعت څه حکم دى او چا ته چي پيښه سوي وي، نو د هغه د خلاصيدو صورت څنګه دى؟ امام قتادة (رحمة الله عليه) چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جواب واوريدى، نو زړه او ضمير يې فقه خوښه کړه.

د دستوري کميټي غونډه: ښکاره خبره ده چي د اسلامي قانون جوړول او د دستوري حيثيت سره تيارول څومره ضروري کار دى، همدومره د بيري، خوف او احتياط کار هم دى، بيا دغه کار د يو کس د وس خبره نه ده ځکه چي په دې کي د شيطاني وسوسو، شبهاتو، خطاګاني او د ښويدو بيره هم ده، نو په دې وجه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اسلامي شورائي نظام جوړولو په ترڅ کي د اسلامي شريعت قالبي ضابطو سازولو دپاره د دستوري کميټي يعني د مجلس شورا تر سره کړه او ددې مجلس شورا د چاپيرىال دپاره يې صدر مقام کوفه غوره کړه، ځکه چي کوفه هغه وخت د عربانو، عجميانو، فقهاوؤ او عالمانو د ټلو راتلو لوى مرکز وو، ورځ په ورځ نوي مسئلې راتللې او هر قسم واقعات به پيښيدل د تهذيب او تمدن زور وو، نو ډيري مسئلې به د عامو ضرورتونو او حاجتونو په لړ کي مخته راتللې او د اسلامي قانون جسد خو لا پوره سوى نه وو، نو ژر تر ژره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې لوى کار دپاره يې غيره راتاو کړه، او د کوفې ښار يې ددې کار دپاره غوره کړى، او د غونډي اهل کارانو خپل کار په شوق او ذوق سره شروع کړى.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپل مذهب دپاره باقده شورائي غونډه رابللې وه، او ددې غونډي د مشورې څخه ماسيوا يې د ځانه مسئله نه بيانوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تدويني غونډي شريکان: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو، د فقهي ماهرينو او د تاريخ مشهورو روايانو ددې غونډي د غړو شمير (۴۰) څلويښت ښوولى دى. امام طحاوي (رحمة الله عليه) او اسد بن فرات (رحمة الله عليه) دوى دواړو په يوه روايت سره ويلي دي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه شاګردان چي د فقهي په جوړولو کي يې برخه اخيستي وه، د هغو شمير (۴۰) څلويښت وه او دا داسي غړي وه چي هر يوه ته پر اجتهادي امورو باندي ښه قدرت حاصل وو. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شوارئي مجلس د احتتام په موقع ټولو غړو ته په تقرير کي وفرمايل: په تاسو کي څلويښت کسان داسي دي، چي هر يو د قضاء د عهدې قابل دي او بيا په تاسو کي لس کسان داسي دي، چي هغوى صرف قاضيان نه بلکي د قاضيانو اُستاذان هم جوړيداى سي.

يوازي دا نه وه بلکي د فقهي د پوره والي په لړ کي چي د څومره علمونو او د فنونو ضرورت وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې شورائي مجلس په جسد کي هغه کسان کښينولي وه، چي هغوى د علم او فن ښه مهارت لرونکي وه، لکه امام محمد (رحمة الله عليه) ته چي د عربي ژبي په ادبي علم کي پوره کمال حاصل وو، قاسم بن معين (رحمة الله عليه) هم د ادبي علم منل سوى اُستاذ وو، په استخراج او استنباط کي امام زفر (رحمة الله عليه) هم ماهر وو، قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه)، داود طائي (رحمة الله عليه)، يحيى بن ابي زائده (رحمة الله عليه)، عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) او حفص بن غياث (رحمة الله عليه) ته د حديثو په روايتي فن کي پوره مهارت حاصل وو، چي په هغه وخت کي دوى لوى لوى اُستاذان بلل کيدل. ددې شورائي مجلس د څلويښتو (۴۰) غړو څخه علاوه په يو بل شورائي مجلس کي (۱۲۰) يو سلو شل نور غړي هم وه، دوى به د مسئلې آخري حد ته رسيدل او د هغې نتيجه به يې رايستل او عوامو ته به يې وړاندي کړه، په دې مجلس کي عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه)، ابو يوسف (رحمة الله عليه)، امام زفر (رحمة الله عليه)، يوسف بن خالد (رحمة الله عليه) او په خپله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم شريک وه.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې غونډي د غړو د علمي پوهي، قابليت او د تکړه والي اندازه د مشهور محدث حضرت وکيع بن جراح (رحمة الله عليه) د بيان څخه ښه معلوميږي او هغه داسي چي يو کس د هغه په وړاندي وويل: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په فلانۍ مسئله کي غلطي سوې ده، ددې خبري په اوريدو سره وکيع را ولاړ سو او ويې فرمايل: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه هيڅکله غلطي نه سي کيداى، ځکه چي د هغه په مجلس کي راسخوالى دى، چي د هغو په مجلس کي د علم او تحقيق نوموړي غړي لکه: قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه) دي، چي د هغه لاس په قياس غزيدلى وو، يحيى بن ابي زائده (رحمة الله عليه)، حفص بن غياث (رحمة الله عليه)، حبان او مندول غوندي عياض د احاديثو حافظان د قاسم بن معن غوندي د عربي ماهر او د فضل بن عياض غوندي کسانو ناسته او ولاړه کول چي هر طرف ته به يې آوازې وي، نو د يو چا په برخه چي داسي ملګري سي د هغه څخه به څنګه غلطي کيداى سي؟ او که چيري په کمه مسئله کي غلطي وسي، نو سمدستي يې دغه نامور ليري کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وكيع (رحمة الله عليه) د بيان څخه چي ددې غونډي د غړو ځومره قابليت معلوميږي، دا خبره دومره خپريږي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته څنګه ددغه ماهرينو د غونډي برخه په نصيب سوې ده، او همداسي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د نړدي زمانې خالص علمي ماحول هم په نصيب سوی دی، د اسلامي تعلماتو په رڼا کي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ځومره لوړه درجه، پوهه او اجتهاد په نصيب سوی دی، ددې په وجه ټول اُمت د هغه د مرتبې قدر او عزت کوي او په داسي عظيم محسن شخص باندي د تهمتونو او اعتراضونو لګول د هغه سره دوښمني ته ملا تړل او يو ستر جهالت دی.

لنډه دا چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په رهبري کي د دغه لويو لويو فقهيانو چي د خپلې زمانې اُستاذان وه، څه کم زيات شمير (۳۰) کلونه د اسلامي د ستوري جسد په جوړولو کي تير کړي دي، يعني يو سلو يويشت (۱۲۱) هجري کال څخه تر يو سل پنځوس (۱۵۰) هجري کال پوري دا کار روان وو، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د هغه د ملګرو يو متفقه کارنامه ده، اسلام خو څه کوې چي په غير اسلامي تاريخونو کي هم ددې مثال نه موندل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي جوړول د ټولو امامانو دپاره نمونه ده

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نګراني د شرعي ائين ترتيب او جوړول په ټول اُمت کښي لومړی قدم وو، د همدې وجهي څخه پر دې باندي اول نظر اچول سوی دی، مګر بيا په کراره کراره سره نورو امامانو هم دا ضرورت محسوس کړی دی، او داسي هيڅ يو امام نسته چي د هغه فقه دي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د طريقې څخه دي نه وي جوړه سوې، نو دا به ووايو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د اسلامي دستور د شکل په جوړولو کي د غرضونو زيات سبقي اُستاذی مقام حاصل دی.

د دستور جوړولو طريقه: د ټولو امامانو په فقهي ذخيرو کي صرف حنفي فقه د داسي مقام جوګه ده چي د يوه او دوو نفرو په رائي نه ده جوړه سوې، بلکي د څلويښتو (۴۰) عالمانو د شورائي مجلس د کوښښونو سره د ترتيب په مرحلو کي تيره سوې ده، د موفق مکي د وينا مطابق د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسلک شورائي مسلک دی.

اسد بن عمرو (رحمة الله عليه) فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کي به اول د يوې مسئلې ډير صورتونه وړاندي سول پر هغو ټولو د غور او فکر کولو څخه وروسته چي به کم جواب ډير قوي وو، هغه به يې خاص کړی په همدې طريقه به يوه مسئله تر درو ورځو پوري تکراريدل او ددې څخه وروسته به د مسئلې حل ليکل کيدی.

اسد بن عوام په خپل سند سره چي دا سند تر اسد بن الفرات (رحمة الله عليه) پوري رسيږي دا هم نقل کړي دي: کمه مسئله چي به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملګرو د ډيرو جوابونو څخه په نخښه کړه او د يوه جواب به جلا جلا وو، بيا به يې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وړاندي کړه چي هغه خپله هم پيش کړي، نو په عام طور سره به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جواب مسئلې ته نژدې وو، بيا به پر دغو ټولو جوابونو بحثونه کيدل او تر درې ورځو پوري به جاري وه، په آخر کي چي به کم جواب صحيح ثابت سو، نو هغه به يې د حنيفي فقهي په ثبت کي ليکي.

حميري وينا ده چي وايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردانو به ددې غونډې په اجلاسو کي پر بيلا بيلو مسئلو باندي بحثونه کول، مګر کله چي به قاضي عافيه بن يزيد موجود نه وو، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به فرمايل: د هغه تر راتګ پوري مسئله وځنډوی، او کله چي به هغه تشريف راوړی، نو د نورو جوابونه به يې خوښ او غوره کړل وروسته به بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حکم وکړی چي دا مسئله ښه معلومه کړي او تر کمه وخته چي به د حقيقت مرحلو ته نه وه رسيدلې نو نه به يې ليکل.

دا يې بل ښه والی وو، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د غونډې شريکانو ته د خپلې رائي منل به پر دوی په زور سره نه وه، بلکي هر يوه آزادي درلوده چي خپله رايه په خوشحالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره پيش کړي او بيا به وروسته ښه غور او فکر پر کيدی، که به مسئله صحيح ثابته سوه نو دغه مسئله به قبليدل، او که به صحيح ثابته نه سوه نه به قبليدل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي خپل شريکان څومره د آزادي په دايره کي پريښي وه، ددې واقعي څخه معلوميږي، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو نقل کړې ده، الجرجاني فرمايي: زه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره په فقهي غونډه کي ناست وم، چي په دغه حلقه کي يو ځوان هم ناست وو، هغه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو مسئله وپوښتله، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هغې مسئلې جواب ورکړی، ما ورته کتل چي د جواب د اوريدو سره سره يې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وويل: تا غلطي وکړه، جرجاني وايي: د ځوان دا خبري مي واوريدې، نو حيران پاته سوم ژر ولاړ سوم او د غونډي شريکانو ته مي وويل: دا ډيره د حيرانتيا خبره ده چي تاسو د خپل شيخ احترام نه کوی، ما لا دا خبره نه وه پوره کړې، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: ته دا خلګ پريږده ځکه چي دوی ما پخلپه د خپل ځانه پريښي دي.

کله کله به پر بعضي مسئله باندي دومره تکراريدنه کيدله چي مياشتي مياشتي به پر تيري سوې، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به چپ ناست وو، د کار کوونکو تقريرونه، دليلونه او دقيقي نکتي به يې اوريدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) فقهي لیکونه

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دستوري غونډي پوره (۳۰) دیرش کاله پرله پسې دا کار مخته بیوی او اسلامي قانون یې جوړ کړی، دا د لیکونو په لړ کې د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د لیکونو په نوم یادیږي، په دې مجموعه کې درواتیا زره (۸۳۰۰۰) دفعي وې، کله چې امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د کوفې څخه د بغداد بندیخاني ته واستول سوو، بیا هم د فقهي د جوړښت کار جاري وو، د امام محمد (رحمة الله علیه) تعلق هم د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره تر دې ځایه سوی وو، چې د زیاتوالي څخه وروسته په دغه جسد کې ټولي مسئلې د (۵۰۰۰۰۰۰) پنځوسو لکو شمیر ته رسیدلي دي. په دې وجه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) فقهي لیکونه په ټوله دنیا کې مشهور او قبول سول او دغه نسخې په ولایتونو کې د دولت په محکومو کې پر قاضیانو ومنل سوې، تر څو والیان او قاضیان ژر تر ژره فائده ځیني ترلاسه کړي.

یحیی بن آدم (رحمة الله علیه) فرمایي: خلیفه ګانو، امامانو او حکماؤو به د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په جوړه کړل سوي فقه فیصلې کولې او په دغو به یې حکم کوی.

د اسلامي دستور د جوړښت په لړ کې چې کم لیکونه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په نامه دي د هغو تفصیل دا دی:-

۱:- جامع الصغیر: دا لیک امام محمد (رحمة الله علیه) د امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) د روایتونو څخه یو ځای کړی دی، او ددې لیک (۴۰) څلوېښت شرحي لیکل سوي دي.

۲:- جامع کبیر: ددې لیک د مسئلو شمیر د جامع الصغیر څخه ډیر دی، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د اقوالو څخه علاوه د امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) او د امام زفر (رحمة الله علیه) اقوال هم په کښې موجود دي، او دا یې هم امام محمد (رحمة الله علیه) ته مرتب کړي دي، دا لیک یو نصراني ولوستی نو سمدستي یې ایمان راوړی او دا یې وویل: ګوری! د مسلمانانو د کوچني محمد (رحمة الله علیه) دا حال دی، نو د لوی محمد (صلی الله علیه وسلم) به یې څه حال وي.

۳:- مبسوط: دا لیک د امام محمد (رحمة الله علیه) لومړی تصنیف دی او د اصل په نوم سره مشهور دی.

۴:- زیادات: په دې لیک کې هغه مسئلې سره راټولي سوي دي، چې په جامع صغیر او جامع کبیر کې نه وي ذکر سوي.

۵:- السیر الصغیر: دا لیک د حکومت، سیاست او جهاد پر مسئلو باندي مشتمل دی.

۶:- السیر الکبیر: دا د امام محمد (رحمة الله علیه) تر ټولو وروستی کتاب دی، د امام محمد (رحمة الله علیه) د ژوند پر حالاتو لیکل سوی دی، چې امام محمد (رحمة الله علیه) یوروپیانو ښځو ته چې مینځي یې وې، د عربي ژبي د لیک او د کتابت تعلیم ورکړی وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام ابوالفضل محمد بن احمد مرزوي (رحمة الله عليه) چي د حاكم شهيد په لقب سره مشهوره دی، ددې ټولو ذكر سوو كتابونو د مسئلو څخه يو غټ كتاب ليكلی دی چي نوم يې كافي دی، امام سرخسي هم په ديرشو جلدونو كي ددې شرحه ليكلې ده، چي د مبسوط په نامه سره يادېږي.

د نادر الرويه كتابونه: د پورته ذكر سوو كتابونو څخه علاوه د امام محمد (رحمة الله عليه) نورو فقهي كتابونو ته نوادرات ويل كيږي، چي دا په كيسانيانو، جرنيانو، هارونيانو، امالي، امام محمد (رحمة الله عليه) او نوادر ابن رستم او داسي نورو باندي مشتمل دی او ددې څخه علاوه چي څومره ليكونه امام محمد (رحمة الله عليه) يا امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) ليكلي دي، لكه: كتاب الاثار او كتاب الحج، اختلاف ابی حنيفه (رحمة الله عليه)، ابن ابی ليلی، الردعلي سيرالاوزاعي، مؤطا امام محمد (رحمة الله عليه) او كتاب الاثار د ابو يوسف (رحمة الله عليه)، پر دې ټولو باندي د نوادرانو اطلاق كيږي.

د اسلامي شورائي مجلس جسد ته چي په سيمه كي څومره معاملې مخته راتلې دا به علماؤو او فقهاؤو د حنفي فقهي په رڼا كي حلولې او دا قانوني لړی هم داسي روانه وه، تر دې پوري چي مسلمانانو ته د مځكي په لويه حصه كي د زرګونو كلونو د حكمرانۍ موقعې برابري سوې، الحمدالله چي هغه ټولي حكمرانۍ اصلاً يا ضمناً زياتره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي آئين مطابق مسئلې حلولې، په هر حال تر اوسه چي فقهي او دستوري قوانين چي په ټوله نړۍ كي كار ځيني اخيستل كيږي دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مشتقاتو او صدقې څخه به د قيامت تر ورځې پوري استفاده كيږي، او د فقهي دا جوړه سوې ذخيره د انسانانو دپاره نيغه لار ده، ډير انسان پر همدې لاره باندي تللي دي او آئينده هم كه څوک غواړي چي سيده پر لاره ولاړ سي، نو دغه لار دي تعقيب كړي.

باقي دري مذهبونه هم د حنفي فقهي د لاري مل او ملګري دي، كه چيري د حنفي فقهي لاره بنده پاته سوي وای، نو تر نن ورځې پوري به دا درې مذهبونه د يو جسد په شكل نه وای راغلي، مګر حقيقت دا دی چي صرف حنفي فقه هم نه بلكي نن صبا چي څومره فقهي ذخيرې د مسلمانانو سره دي هغه كه حنبلي فقه ده، كه شافعي فقه ده، او كه مالكي فقه ده، د ټولو اساس د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اصولو څخه دي، ددې دپاره الله سبحانه وتعالی امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته داسي حكمتونه او صلاحيتونه وركړي وه، چي هم ورته په خپله د تدويني كار پوهه په نصيب سوې وه، او هم ورته داسي ملګري په نصيب سوي وه، چي ټول د كار او د صلاحيت خاوندان وه، په اصل كي د اسلامي فقهي كرنه، ريښه د تاريخ يوه بنيادي مسئله ده.

ابو اسحاق شيرازي (رحمة الله عليه) په طبقات الفقها كي او ابن خلكان په تاريخي ليک كي ددې خبري وضاحت كړی دی، مګر موږ د خپلي دعوې د دليل په توګه يو لنډ مثال د امام مالک (رحمة الله عليه) د تاريخي منظر د ليک سره را نقل كوو، چي د هغه كتاب د الاسديه په نامه سره دی او مرتب كوونكی يې د امام مالک (رحمة الله عليه) يو خاص شاګرد اسد بن فرات دی، چي د مغربي افريقا څخه د امام مالک (رحمة الله عليه) دربار مديني منوري ته حاضر سوی وو...

(c) ketabton.com: The Digital Library

بي حده ذهين او تيز دماغه وو، د امام مالک (رحمة الله عليه) څخه به يې بيلا بيل سوالونه کول امام مالک (رحمة الله عليه) چي د ده ذيراکت او ذهنيت وکتی، نو يې وفرمايل: که ته د فقهي سره زوق او شوق لرې، نو په عراق کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردانو ته ځان ور ورسوه، اسد چي د عراق په لور ولاړی، نو هلته يې د ځان دپاره امام محمد (رحمة الله عليه) د اُستاذ په توګه وټاکی، امام محمد (رحمة الله عليه) چي د ده علمي جزبه وليدل، نو فقه يې داسي پر وڅځول لکه څنګه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ده ته يې ټول قوانين ورښوولي وه، بيا دی مصر ته ولاړی او هلته يې د امام مالک (رحمة الله عليه) د خاص شاګرد ابن قاسم څخه د حنفي مذهب په رڼا کي سپيڅلي فتواوي جمع کړې، ددې څخه وروسته اسد په خپله د دومره صلاحيت خاوند سوو، چي سوالونه به يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کتابونو څخه راخيستل او د خپل اُستاذ څخه به يې پوښتل ابن قاسم په ورته د امام مالک (رحمة الله عليه) د خندونکو خبرو په رڼا کي جوابونه ورکول او اسد به ليکل، همداسي يې د امام مالک (رحمة الله عليه) اجتهادات راجمع کړل کتابي شکل يې ورکړی، چي اول نوم يې الاسديه وو، وروسته يې بيا د سحنون مالکي د مدونه امام مالک (رحمة الله عليه) په نوم سره ونوموی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي لټون، زيرکتيا، مباحيث، مناظر او ربښتني ويناوي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي د فقهي اجتهادي مسئلې او حکمونه په رايستلو کي د مجتهديت، امامت او متبوعيت يعني تابعي کيدلو څومره لوی مقام لاسته راوړی دی، دا د ده (رحمة الله عليه) د قوي حافظې، زيرکتيا او د جوهري پوهي برکت دی، او د الله (جل جلاله) ورکړه او عطاء ده، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته الله (جل جلاله) کمه حافظه او علمي استعداد ورکړی وو، ددې استعدادنو په برکت سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر تفسير، حديث، فقه، اصول فقه، علم کلام، علم تاريخ، علم آثار، علم رجال، علم لغت او علم نحو باندي دماغي لمن خپره کړي وه، چي په هغه وخت کي د موادو او ماخذو شکل کي داسي يوه ذخيره سمباله کړي وه، چي بيا يې د خپل علمي کره والي، د مسئلو دپوره والي، د فقهي سازوالي، تربيتي جوړوالي او بحثي تکړه والي کي د دغه ذخيرې تخمونه داسي وپاشل لکه يو تکړه غازي چي د خپل طرف څخه مقابل لور ته غشي اوروي، دا خبره مخکنيو، منځنيو او وروستنيو ټولو خلګ منلې ده، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قوي حافظې، قوي پوهي او بې شانه زيرکتيا خاوند وو، د خپل وخت تر ټولو زيات حافظ الحديث او د لويو لويو امامانو اُستاذ وو، او داسي حافظه يې وه، چي په يو خبره هم نه شاه ته کيدی.

د دليل نيولو او حکم کولو درې اړخيز صورتونه: د ازلي سخاوت د اړخه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته په فطري توګه د مسئلې پر هر اړخيز صورتونو باندي سوچ او فکر کولو، حکم کولو او د طريقو بدلول بيا د هري طريقې دپاره د دليل نيول او ځان ساتلو په لړ کي ناآشنا او قوي پوهه په نصيب سوې وه، دا خبره به د لانديني واقعي څخه څرګنده سي، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د آياتونو او احاديثو څخه تر ټولو ډير دليلونه رايستلي دي، امام مالک (رحمة الله عليه) چي څه ليدلي دي ډير صحيح يې ليدلي دي او کمه خبره چي يې را رسيدلې ده صحيح ده چي فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو داسي نوموړی شخص دی، که پر دي خبره دليلونه راوړل وغواړي چي دا مخامخ ستن د سروزرو ده، نو د خپلو دليلو په زور سره به يې زر ثابت کړي، په هر حال د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نظر دومره ليري او ژور وو، چي په هره مسئله کي يې حکمي طريقې په جلا جلا طرزونو جوړول.

د شيخ مصطفی حسن سباعي (رحمة الله عليه) په مشهوره ليک (السنت وماکانتها فی التشريع الاسلامي) کي د محمد بن حسن (رحمة الله عليه) په خپل روايت سره نقل کړل سوې واقعه دا ده: کله چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردان خبر سول چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بغداد ته راځي، نو ټول شاګردان چي ابو يوسف (رحمة الله عليه)، زفر (رحمة الله عليه)، اسد بن عمر (رحمة الله عليه) او ددې څخه علاوه په کبني کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زاړه شاګردان او فقهيان هم موجود وه، را ټول سول او داسي مشوره يې وکړه، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته دي داسي مسئله

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندي کړل سي چي د هغي مسئلې جواب امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) را نه کړای نه سي، لنډه دا چي يوه مسئله يې وټاکله او د هغې مسئلې دپاره يې ناآشنا دليلونه پيدا کړل په خپلو مينځو کي په خبرو اترو اخته وه داسي يوه طريقه يې غوره کړه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته به دا مسئله وړاندي کړو، او په دليل به يې لاس په کار سوو، تر څو پوري چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جواب را نه کړای سي.

کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) و درسي حلقې ته تشريف راوړی، اول هغه مسئله چي دوی ورته اماده کړې وه رد يې کړه او د هغې جواب يې په بل ډول ورکړی، شاګردانو غوغا جوړه کړه د غونډي هر طرف ته آوازونه پورته سوه، او ويې ويل: ای امام اعظم ابوحنيفه! دا په تا څه وسول سفر سترې کړی يې که څنګه؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: چپ سی د نرمي څخه کار واخلی د نرمي څخه، ددې شورماشور او غوغا څخه هيڅ په لاس نه درځي، ښه دی واياست تاسو څه ويل غواړی؟ هغوی وويل: ددې مسئلې جواب دا نه دی، کم چي تاسو راکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: تاسو په دليل سره اخته ياست که بې دليله؟ هغوی وويل: د دليل سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: ښه په دا وي چي تاسو خپل دليل بيان کړی؟ لنډه دا چي په مناظره باندي اخته سول، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دومره دليلونه بيان کړه، چي خپله مسئله يې پر ومنل او د هغو سره يې دا احساس پيدا کړ، چي واقعاً زموږ خبري غلطي دي، بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وفرمايل: اوس تاسو ته د خپلي مسئلې جواب صحيح معلوم سو که يا؟

ټولو په يوه صلاح سره وويل: هو صاحب! بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: اوس تاسو د هغه کس په هکله څه واياست چي هغه ستاسو مسئلې ته صحيح او زما جواب غلط بولی؟ ټولو په يوه صلاح سره وويل: داسي هيڅکله نه سي کيدای، ځکه چي ستا جواب په قوي دليلونو سره ټاکل سوی دی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مناظره ورسره شروع کړه او په هغو يې د هغوی د جواب غلطي ومنله، بيا ټول په زاری کول سره ولاړ سول او وويل: ای امام اعظم ابوحنيفه! تا خو زموږ سره ډيره غټه بې انصافي وکړه، ځکه چي زموږ خبره حقه وه، مګر تا غلطه کړه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيا پوښتنه وکړه: تاسو د هغه چا په هکله څه واياست چي هغه دا دواړه جوابونه رد کړي او دريم جواب ته هرکلی ووايي، ټولو په يوه صلاح سره وويل: دا هيڅکله نه سي کيدای چي دواړه جوابونه دي غلط وي، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: ښه نو وايه وری چي دريم جواب ځاني ورته جوړ کړو، وروسته بيا په مناظره اخته سول او دا جواب يې هم داسي په دليلونو وټاکی هغو ومنی، بيا ټولو په سره سينه سره عرض وکړی: ای ابوحنيفه! د خدای (جل جلاله) دپاره موږ ته ددې مسئلې حقيقت واضح کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسئلې په وضاحت اخته سوو، دوی ته يې وفرمايل: ګوری د فلاني او فلاني دليل په وجه اول جواب صحيح دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي تاسو ته مي وړاندي کړی وو، دا خبره مي په دې خاطر وځنډوله چي په دې کي مي مقصد دا وو چي دا مسئله درې اړخیزه ده، یعني په دغو درو صورتو کي ټاکلې ده، او هر صورت یې په دلیل سره ثابت دی نه دا چي په عقل سره، نو خامخا په بعضي مذاهبو علماؤو یو صورت ځیني غوره کړی وي، مګر صحیح جواب هغه دی چي اول مي درته بیان کړی، نو په دغه جواب کي زما د پاتو جوابونو تعبداري مه کوی.

قاضي ابن ابي لیلی (رحمة الله علیه) سمدستي پر خپله خبره بیرته پښیمانه سو: عبدالرحمن ابن ابي لیلی (رحمة الله علیه) د کوفې د ښار یو لوی قاضي القضات او فقیه تیر سوی دی، چي درو دیرش (۳۳) کاله یې د قاضي په حیث وظیفه کړې ده، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یو همسایه دربار ته حاضر سوو، چي د یو سړي د باغچې په لړ کي یې شاهدي ورکوله، نو قاضي ابن ابي لیلی (رحمة الله علیه) پوښتنه ځیني وکړه: ویل ښه ته دا راته ووایه چي د کمي باغچې په لړ کي چي ته شاهدي ته ورکوې، په هغه کي څونده درختي دي؟ شاهد ته خو دا نه ورمعلومیده چي څونده درختي په کښي کي دي، قاضي یې شاهدي منظوره نه کړه، دغه کس د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) همسایه هم وو، بیرته چي راغلی امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته یې ټوله کیسه وکړه، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وفرمایل: بیرته ورسه او د قاضي څخه پوښتنه وکړه: چي ته د کوفې په مسجد کي د شلو (۲۰) کالو راهیسي فیصلې کوې، نو ته دا راته ووایه: چي ددې مسجد د ستنو شمیر څونده دی، قاضي صاحب ددې خبرې په اورید سره ډیر شرمنده سوو، پر خپله خبره سمدستي پښیمانه سوو، شاهدي یې ور قبوله کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط په فتوا ورکولو کښي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به تر خپله وسه پوري پر يو مؤمن باندي د کفر فتوا نه ورکول او د ډېر احتياط څخه به يې کار اخستی، د فتوا ورکولو په وخت کي به يې د تقوا څخه هم ډېر کار اخستی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسلک دا وو که به چيري په يوه مسلمان کي (۹۹) نه نوي فيصده خبري د کفر ثابتي سوې او يو فيصد خبره به د ايمان په کښي ثابته سوه، نو داسي کس ته به يې کافر نه ويل او نورو ته به يې هم دا توصيه کول چي داسي څه کول په کار نه دي، چي څومره کيدای سي د مؤمن غوندي سلوک دي ور سره وسي.

په دي اړه يوه واقعه چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په تذکره نګار کي ليکل سوې ده او په ګڼو کتابونو کي هم راغلي ده، بيان يې په دې ډول دی: يو سړي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حلقې ته راغلی عرض يې وکړی: حضرته! يو سړی دی د ايمان او اسلام دعوه کوي، او ځان ته مسلمان هم وايي، مګر پر دې باوجود داسي وايي:- ۱: د جنت طمع نه لري. ۲: د جهنم څخه نه بيريږي. ۳: مرداري بې دريغه خوري. ۴: لمونځ کوي مګر رکوع او سجده نه په کښي کوي. ۵: شاهدي ورکوي مګر څه يې نه وي ليدلي. ۶: فتنه خوښوي مګر حق نه خوښوي. ۷: د الله (جل جلاله) د رحمت څخه تښتي. ۸: د يهودو او نصاراوو خبري حق بولي...

په ظاهره خو دا خبري د کفر دي او په ده کي دا خبري موجودي دي، نو ددې سړي په هکله ستا رايه څه ده، که دا په اوسني زمانه کي وای دومره د کفر فتواوي به پر ورکول سوي وای، چي حد به يې معلوم نه وای، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيشک او شبهي څخه يې ددې سوال جواب داسي ورکړی: زما په نزد خو دا سړی مؤمن دی، سوال کوونکي حيران سو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: دی ځکه مؤمن دی:- ۱: دی د الله (جل جلاله) څخه لري دی دومره مينه د الله (جل جلاله) سره لري چي دغه ميني دی د جنت څخه بې پروا کړی دی.۲: دب د جهنم د اور څخه نه بيريږي، ځکه چي دی د الله (جل جلاله) څخه بيريږي.۳: که مرداري خوري نو د ماهي په صورت کښي. ۴: دغه کم لمونځ چي دب د رکوع او سجدې څخه ماسيوا کوي هغه د جنازي لمونځ دی. ۵: نا ليدلې شاهدي په دې خاطر ورکوي، الله (جل جلاله) او محمد (صلی الله عليه وسلم) مني، مګر ليدلي يې نه دي، ددې با وجود کلمه هم وايي. ۶: فتنه داسي فتنه خوښوي لکه الله (جل جلاله) چي فرمايي: اولاد او دنيا دواړه فتنه ده، او ددې دواړو سره انسان فطري مينه او محبت لري او بل خو مرګ حق دی، نو دی ځکه مرګ نه خوښوي چي ډېر عبادتونه او نيکی جمع کړي. ۷: باران د الله (جل جلاله) رحمت دی نو دی د باران څخه ځکه تښتي چي کالي يې لانده او خراب نه سي. ۸: د يهودو دا خبره (ليست النصارى على شئ) او د نصاراو دا خبره (ليست اليهود على شئ) حقه ګڼي، ځکه چي دا حق ګڼل عين ايمان دی. سوال کوونکي او نورو ناستو خلګو چي دا جواب واوريدی، نو د حيرانتيا په وجه يې خولې وازي او خلاصي پاته سوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام عمش (رحمة الله علیه) یو خبره کړي وه حلولای یې نه سوای، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ور حل کړه: امام عمش (رحمة الله علیه) یو مشهور تابعي دی او په سترو محدیثینو کي شمار دی، اصلي نوم یې سلیمان دی په ۶۱ هجري کال کي زیږدیدلی دی او په ۱۷۴ هجري کال کي وفات سوی دی، د داسي حافظې خاوند وو چي (۴۰۰۰) احادیث به یې په یاد بیانول کتاب او داسي نور څه به نه وه ور سره، دی د صورت په لحاظ بې ډوله وو، عمش ځکه ورته ویل کیده چي په سترګو کي یې خړوالی وو، ډیره ښایسته ښځه یې درلوده چي دې ښځي به یې په خپل ښایست فخر کوی پر مازي څه به یې د امام اعمش (رحمة الله علیه) سره جنجال کوی، بیله جنګه یې بل کار نه وو، رنګا رنګ بهانې به یې جوړولې، په دې کار سره یې د امام اعمش (رحمة الله علیه) څخه د خلاصون یعني جلاوالي طمع کول، یو ورځ ماخستن مهال پر یوه خبره د دواړو سره دعوه سوه، خبره مشکله سول ښځي یې خبري ور سره بندي کړې، امام اعمش (رحمة الله علیه) ډیر کوښښ وکړی مګر دې خبري نه ورسره کولې، لنډا دا چي امام اعمش (رحمة الله علیه) په غصه کي داسي قسم واخیستی که چیري ته نن شپه ته زما سره خبري ونه کړې، نو ته زما څخه جلا یې یعني بائن طلاق یې ورکړی، امام اعمش (رحمة الله علیه) خو دا خبره د قهر په خاطر وکړه، مګر کله چي یې اولادو او کورنۍ ته وکتل ډیره پښیمانه سوو، ددې مسئلې د حل دپاره یې یوې او بلي خوا ته فکر وکړی، مګر حل یې نه کړه، اخیر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته ورغلی ټوله کیسه یې ورته وکړه هغه ور ته وویل: هیڅ فکر مه کوه دا مسئله ډیره اسانه ده، ته داسي وکړه چي د محل په مسجد کي به د سهار آذان د وخت څخه د مخه وکړی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ده د محل د مسجد مؤذن ته ورغلی ددې کس ټوله کیسه یې ورته وکړه، مؤذن ته یې وویل: ته د سهار آذان د وخت څخه د مخه وکړه، مؤذن هم د سهار آذان د وخت څخه د مخه وکړی، د امام اعمش (رحمة الله علیه) ښځه په دې انتظار وه، چي د سهار آذان به کله واورم چي د ده څخه نوره خلاصه سم، د آذان په اوریدو سره یې وویل: د خدای (جل جلاله) شکر دی چي نن ددې سپین ږیري څخه آزاده سوم، مګر امام اعمش (رحمة الله علیه) وویل: د خدای (جل جلاله) شکر دی چي مؤذن د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) خبره ومنله او زما ماته سوې رشته یې بیرته سره را جوړه کړه.

عجبه ده چي جنب سړی دي ولمبیږي، مګر طلاق دي نه واقع کیږي، ډیره په زړه پوري واقعه ده: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په خدمت کښي یو سړی حاضر سوو، عرض یې وکړ: امام صاحب! ما ته یوه سخته مسئله را پیښه سوې ده، که ولمبیږم ښځه رابانديي طلاقیږي او که ونه لمبیږم، نو الله (جل جلاله) را څخه خفه کیږي، ځکه چي ما قسم اخیستی دی که چیري ما د جنابت غسل وکړی، نو پر ما دي ښځه په دري طلاقه طلاقه وي، اوس زه څه وکړم د خدای (جل جلاله) دپاره یوه د حل لاره راوښیه، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سړی تر لاس ونیوی په خبرو یې اخته کړی او پر لاري یې راون کړی، د یو ویالي پر غاړه یې تیره وط چي د پله سر ته یې ورسوی ناڅاپه یې ډیکه کړی ویالي ته یې وروغورځوی، سړی د سر څخه تر پښو پوري لوند سوو، وروسته بیا امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ویالي څخه را وایستی او ورته یې وویل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهم لمبيدلې او الله (جل جلاله) هم در ځخه راضي سوو، او ښځه دي هم درباندي طلاقه نه سوه. زموږ د احنافو مسلک دا دی چي پر ټول بدن اوبه اچول خولې او پزي ته اوبه اچول په غسل کي فرض دي او موږل په کښي شرط نه دي او نه نيت په کښي شرط دی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي دغه سړی اوبه ته غورځولی وو، په دې صورت کي دري سره شرطونه پوره سول او سوال کوونکی په خپله د غسل کولو اراده نه وه کړې، نو طلاق هم واقع نه سو.

جريمه پر چا ده: په غونډه کي د ناستو کسانو ترمنځ پر فقهي مسئلو باندي بحث روان وو، د سفيان ثوري (رحمة الله عليه) او قاضي ابن ابی ليلی (رحمة الله عليه) ځخه علاوه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او ډير نور علماء کرام هم په کښي موجود وه، هر يوه به خپله مسئله را پيش کوله، ناڅاپه يو سړي سوال وکړی: په يو محفل کي خلک سره ناست وه، د غار ځخه يو مار راووتی پر يو سړي يې حمله وکړه، هغه د بيري په خاطر مار ډيکه کړی، د هغه بل کس پر طرف يې وروغورځوی، دوهم کس هم مار ته ډيکه ورکړه د دريم کس پر طرف يې وروغورځوی، هغه هم د ځان ساتولو په خاطر د ځلورم کس پر طرف مار وروغورځوی، ځلورم کس هم ډيکه ورکړه د پنځم کس پره طرف يې مار وروغورځوی مار په اخيره کي په قهر سو چيچل يې شروع کړه، پنځم کس يې وچيچی ددې وجهي ځخه دغه پنځم کس وفات سوو، اوس دا مسئله محکمې ته راغله د مړي وارثانو د جريمې غوښتنه وکړه، نو په دې باره کي د شريعت حکم څه دی، څوک به يې جريمه ورکوي؟ لوی لوی نوموتي فقهيان او علماء ناست وه، ټولو خپلي رائي ځرګندولې چا به ويل چي لومړی کس به جريمه ورکوي، چا به ويل پر ټولو باندي جريمه ده، او چا به ويل چي پر اخير کس باندي جريمه ده، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دوی خبري واوريدې خندل يې کله چي ټولو خپلي رائي وړاندي کړلې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لا د جواب په طمع وو، خو هيچا سم جواب ور نه کړی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) داسي جواب ورکړی: اول کس چي دوهم کس ته مار ډيکه کړی او دوهم کس ځان ځيني وساتی، نو اول کس د جريمې ځخه خلاص سوو، بيا چي دوهم کس مار ته ډيکه ورکړه د دريم کس پر طرفه او دريم کس هم ځان ځيني وساتی، نو دوهم کس هم د جريمې ځخه خلاص سوو، او دغسي دريم کس هم د جريمې ځخه خلاص سوو، مګر ځلورم کس چي پنځم کس ته مار وروغورځوی ناڅاپه مار دغه پنځم کس وچيچی، نو ځلورم سړی به جريمه ادا کوي، او که دلته کيسه داسي وي چي ځلورم کس مار ډيکه کړی وي د پنځم کس پر طرفه په دې وخت کي يو څه وخت تير سوی وی، او وروسته بيا مار دغه سړی چيچلی وي، نو خپله دغه پنځم کس به جريمه کيږي، ځکه چي ده بايد ځان ځيني ساتلی وای.

د دري اړخيزه طلاق مشکله مسئله: يو وخت امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يو سړی راغلی، پوښتنه يې ځيني وکړه: يوه سړي درې قسمونه يې اخيستي وي ته يې حلولای سې، ځکه چي د ده په دې قسمو سره پر دباندي خپله ښځه طلاقيږي، او په دې سره يې کورنی تباه کيږي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: هغه قسمونه څنګه دي؟ سوال کوونکي وويل: قسمونه داسي دي:ـ ۱: که نن ما په هر يوه وخت کي لمونځ ادا نه کړی، نو ښځه دي رااباندي طلاقه وي. ۲: که نن ما د خپلي ښځي سره کوروالی ونه کړی، نو ښځه دي را باندي طلاقه وي. ۳: که نن مي د جنابت غسل وکړی، نو ښځه دي را باندي طلاقه وي. (په صلاصاً طلاق سره) عجبه مسئله وه، ټول علماؤو ځان ځيني کتلی وو، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لږ وخت وروسته سره مبارک را پورته کړی، مسئله يې داسي ورحل کړه: ۱:ـ دغه سړی دي نن د مازديګر لمونځ ادا کړي. ۲:ـ د لمانځه څخه دي وروسته د خپل ښځي سره کوروالی وکړي. ۳:ـ کله چي لمر ولويدی نو بيا دي ولمبيږي او د سهار او ماپښين قضائي لمنځونه دي اداء کړي، طلاق هم واقع نه سو او درې سره قسمونه هم پوره سوه.

په امام پسي قرائت ويل: د مديني منورې څخه يو څو کسه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راغلل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: دلته د څه دپاره راغلي ياست؟ هغو وويل: موږ ستا سره مناظره کول غواړو دپاره ددې چي په امام پسي قرائت ويل کيږي که يا؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: تاسي ټول زما سره په يوه وخت کي خبري نه سی کولای که يو کس خبر را سره وکړي، نو ښه په وي يعني ښه به واوريدل سي، ځکه چي تاسي ټول ډير ياست، نو زه به د چا خبرو ته غوږ ونيسم او د کم يوه د خبري جواب په ورکړم، ښه به دا وي چي په تاسو کي يو لوی عالم زما سره مناظره وکړي، هغو هم يو کس ته اشاره وکړه ويل دی به ستا سره مناظره وکړي، او موږ به يې واورو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: پر ده مو دومره اعتماد دی، نو بيا به د ده شکست هم تاسو منی ټولو وويل: هو! منو يې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: بس خبره فيصله سوه، د بحث څه په کښي پاته نه سوه، ځکه چي موږ په لمانځه کي هم امام په دې توګه منو. نبي کريم (صلى الله عليه وسلم) فرمايي: د چا دپاره چي امام وي، نو قرائت د امام د هغوی دپاره هم قرائت وي، يعني کافي وي.

د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) پښيمانتيا د دهوبي (کالي پريمينځونکی) د مسئلي په هکله: امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو لائق شاګرد او مخلص ملګری وو، په زيرکتيا، تيز ذهني او د فقهي مسئلو په اجتهادي کي پوره علم ورته حاصل وو، ده د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه فيض حاصل کړی وو، او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به ډاډ ګيرنه ورکوله، يو وخت امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) ناروغ سوو، د ډيري مودې څخه وروسته يې ناروغي جوړه سوه، کله چي يې ناروغي جوړه سوه، نو يې يوه جلا درسګاه يا حلقه جوړه کړه، مګر په دې اړه يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه يې مشوره وانه خيسته او نه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا مناسبه ګڼله چي دی دي په بله درسګاه يا حلقه لاس پوري کړي، په دې لړ کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يوه فتوا د سوال په شکل اماده کړه او يو کس ته يې ورښووله چي ولاړسه دغه فتوا د امام ابويوسف (رحمة الله عليه) په درسګاه کي ځيني وپوښته....

(c) ketabton.com: The Digital Library

فتوا داسي ده: یو سړي دهوبي ته یو څو جوړي کالي د پریمینځلو دپاره ورکړه، دهوبي د بیرته راتګ نیته ورمعلومه کړه، کله چې د کالو خاوند په هغه نیټه دهوبي ته وراغلی، د هوبي د ده د کالو راوړولو څخه منکر سوو، ده ته یې ویل: ستا کالي زما سره نسته، بیا یو څه وخت وروسته خپله دهوبي هغه کالي هغه سړي ته وروړل او ور یې کړل، نو اوس دغه سړي دهوبي ته ددې کالو مزدوري ورکړي که یا؟ که چیري امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) تاته ووایي چي مزدوري به ورکوې، نو ته ورته ووایه: جواب دي غلط دی، او که ووایي چي مزدوري به نه ورکوې، نو ته ورته ووایه: جواب دي غلط دی، همدارنګه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د طرفه فتوا پوښتوونکی سړی د امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) درسګاه ته ورغلی او چي څنګه ورته ویل سوي وه، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د طرفه هغه سي یې فتوا وپوښتل: امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) هم ډیر زیرک او تیز نظره وو، فوراً دا ورته معلومه سوه چي څه کیسه ده، په دې پوه سو چي غلطي یې کړي ده او په خپل دې کار ډیر پښیمانه سوو، دستي په دستي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) درسګاه ته ورغلی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: د دهوبي مسئلي خو به نه یې راوستلی؟ امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) پر خپلو کړنو ډیر پښیمانه سوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: ګوره مسئله داسي ده که چیري دهوبي د کالو پریمینځلو څخه مخکي انکار کړی وي، نو هغه غل ثابت سوو او د غل د پاره مزدوري نه سي ورکول کیدای، او که د کالو پریمینځلو څخه وروسته یې انکار کړی وي، نو په دې صورت کي یې د مزدوري حق سته، ځکه چي کالي یې پریمنځلي دي، او که چیري یې کالي وروسته په خپله مالک ته راوړه، نو د غلا جریمه هم نه سوه پر ده او مزدوري یې پر مالک لازمه سوه. (وفیات الاعیان وابن خلکان جلد ۵ صفحه ۴۰۸)

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) حکیمانه فیصله: زیرکتیا، عقلمندي او تیز نظري خو د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مشهوره صفتونه دي محمد انصاري به وویل: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په خبرو او تګ کي هم د عقلمندي اثرات موجود وه. د علی ابن عاصم وینا ده: که د نیمي دنیا عقل د ترازو په یوه طرف کي واچوې او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) عقل د ترازو په بل طرف کي واچوې، نو د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) عقل به پر درووند سي.

یوه بله جلبه واقعه: د کوفې په ښار کي یو سړی خپلو دوو زامنو ته دوې خویندي ورغوښتي وې، په یوه ورځ یې د دواړو ودونه وروکړه، د ښار ټول عام خلګ او علماء کرام یې راغوښتي وه، په علماؤ کي یې مسعر بن کدام، حسن بن صالح، سفیان ثوري او امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیهم) هم راغلي وه، خلګو ډوډۍ خوړل وروسته تر ډوډۍ خوړولو ناڅاپه ددې دوو کسانو پلار د کوره څخه راووتی، او د خولې څخه یې دا خبره را ووتل چي دا څه په غضب اخته سوم، خلګو پوښتنه ځیني وکړه: څه پیښه سوه؟ د هلکانو پلار وویل: کله چي دواړي ناویاني راوستل سوې، نو د دوی څخه داسي غلطي سوې وه، چي د هر زوم سره خپله

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورينداري شپه تيره کړې وه، دواړي ناوياني سره بدلي سوي وې، اوس څه کول په کار دي، سفيان ثوري (رحمة الله عليه) وويل: د امير معاويه (رضي الله عنه) په زمانه کي هم داسي کيسه پيښه سوې وه، په دې سره نکاح نه ماتيږي، مګر پر داوړو نوي مهر لازميږي، مسعر بن کدام (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وکتل چي ستاسو رايه څه ده؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دواړه زومان دي ماته حاضر کړل سي بيا به يې جواب ورکړم، خلګو دواړه زومان حاضر کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هر يوه څخه يې جلا جلا پوښتنه وکړه: ستا سره چي کمي ناوي شپه تيره کړې ده، هغه دي خوښه ده که يا؟ دواړو وويل: زموږ ه خوښه ده بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: تاسو چي اول د کومو ناويانو سره نکاح کړې وه، هغو ته طلاق ورکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وروسته يې د سره نوي نکاحوي وروتړلي.

سفيان ثوري (رحمة الله عليه) چي کم جواب ورکړی وو، هغه هم صحيح وو، ځکه چي په شکمن کورالي سره نکاح نه ماتيږي، مګر کم طريقه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيان کړه د هغه مصلحت دا وو، چي د يو بل د ښځو سره د کوروالي کولو څخه وروسته بيا خپلو اولنيو ښځو ته رجوع کول د غيرت خلاف کار دی او په هغه زړو نکاحو کي د ميني او محبت د کميدو خطر وو. (عقود الجمان)

ورکي سوي پيسې څنګه پيدا سوې: يو سړي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راغلی عرض يې وکړی، ويل: ما يو څه اندازه پيسې يو ځای ايښي وې هغه ځای را څخه هير دی، ما ډير کوښښونه وکړه، مګر پيدا مي نه کړې او سخت ضرورت هم ورته لرم، نو که ته يوه لاره راوښيې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: محترمه! دا مسئله زموږ سره په فقه کي نسته، نو زما څخه يې ولي پوښتنه کوې؟ سړي زاری شروع کړې او داسي وويل: ای الله (جل جلاله)! زما مرسته وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: سمدستي اودس تازه کړه، ټوله شپه عبادت وکړه، انشاء الله مقصد به دي پوره سي، سړي هم اودس تازه کړی په عبادت يې شروع وکړه يو څو رکعتونه چي يې وکړه ناڅاپه يې په ياد سوه، چي پيسي خو مي په فلاني ځای کي ايښي دي، په تلوار سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راغلی، عرض يې ورته وکړی، چي ستا د تدبير په برکت مي پيسې پيدا سوې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: شيطان نو کله دا غوښتل چي ته دي ټوله شپه عبادت وکړې، بلکي دستي يې پيسې در په ياد کړې، مګر ستا دپاره دا په کار وه، چي ددې کار د شکريې ادا کولو په خاطر دي ټوله شپه په عبادت تيره کړې وای، چي شيطان دي تر دې هم ذليله کړی وای. (عقود الجمان صفحه ۲۶۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تقوا، زهد او اخلاق

د تقوا، زهد او اخلاقو په ميدان کښي خو بلکل ځان ته يو جهان وو، دومره تقوا، زهد او عالى اخلاق يې وه، چي يو عادي انسان يې هيڅ تصور هم نه سواى کولاى. امام شعراني شافعي (رحمة الله عليه) فرمايي: يو يهودي د ده (رحمة الله عليه) همسايه وو، د هغه بيت الخلاء د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په کور کي راخلاصه وه، لس (۱۰) کاله همداسي پاته وه، او ده مبارک به هره ورځ ټول څه چي د ده مبارک په کور کي د دغه بيت الخلاء څخه رالويدل پاکول او جارو کول او تر کچره دانئ به يې رسول، هغه يهودي چي د دغه کاره څخه هيڅ نه وو خبر کله چي دغه خبر ويهودي ته ورسيدى، نو هغه په ژړا سوو، وروسته بيا راغلى او مسلمان سو.

په دې هکله د يو بل مجوسي قيصه هم د يادوني وړ ده، چي امام رازي (رحمة الله عليه) په خپل تفسير کي د (اهدنا الصرط المستقيم) په تفسير کي يې بيان کړې ده، امام رازي (رحمة الله عليه) وايي: داسي روايت دى چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر يو مجوسي پور باندي وو، کور ته يې د طلب دپاره ورغلى، کله چي د هغه د کور دروازې ته وړورسيدى، پر کالو يې مرداري ولويدل، نو ده خپل کالي وڅنډل هغه مرداري د ده (رحمة الله عليه) د کالو څخه پورته سول، د مجوسي د کور پر ديوال وموښتل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حيران سوو او ويې ويل: که زه دغه مرداري دلته پريږدم، نو په دې خو د مجوسي ديوال خراب سوو، او که دغه مرداري وګروم نو بيا خو د ديوال خاوره ورسره رارژيږي، نو دروازه يې وروټکوله او د هغه مجوسي مينځه ورته راووتل، وهغې ته يې وويل: بادار ته دي ووايه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دروازه کي ولاړ دى، هغه ورته راووتى او داسي ګمان يې کوى، چي پور را څخه غواړي، ځکه نو هغه په عذر ويلو شروع وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: دلته به څه شى ښه وي، او د ديوال قيصه يې ورته وکړل، چي اصلاً به د دغه د پاکولو دپاره کمه لاره وي، مجوسي ورته وويل: اول زه د خپل ځان په پاکولو شروع کوم، په هغه ګړي يې ايمان راوړى مسلمان سو. دلته د پام وړ ټکي دا دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مجوسي په حق کي په دغه لږ اندازه سره هم ځان د ظلم څخه وساتى، د دغه لږ ظلم د پريښولو په خاطر مجوسي د کفر څخه اسلام ته داخل سوو، نو څرنګه چي څوک د ظلم څخه ځان وساتي، نو د هغه حال او درجه به د الله (جل جلاله) په وړاندي څنګه وي. (تفسير اهدنا الصراط المستقيم ۱ جلد ۲۱۶ مخ)

که څه هم امام رازي (رحمة الله عليه) د مذهب د مخي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لاروى هم نه دى، مګر په ډيرو ځايونو کښي شديد اختلاف ورسره لري، خو تاسي وينى چي د حق په ليدلو سره يې د هغه د فضليت اظهار د اسلام د افتخاراتو څخه ګڼلى دى، دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اخلاقو او ټولنيز ژوند څخه صرف يوه کوچنى بيلګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا يې لا د تقوا په هکله ډېر کم مثل وو، داسي يو روايت سوى دى: چي د کوفې په ښار کي پسه غلا سوو، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې دپاره چي د غلا سوي پسه غوښه ونه خوري، نو په کوفه کي يې اووه (۷) کاله د پسه غوښه ونه خوړل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تقوا په ارتباط ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) د عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) څخه قول را نقل کړى دى، فرمايي: د دغه جهته کله چي به د عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) په وړاندي د هغه يادونه وسوه هغه به ويل: آيا تاسو د هغه چا يادونه کوى؟ چي دنيا په صورت کُلي ورته وړاندي سوه، او ده (رحمة الله عليه) فرار ورڅخه وکړ، قبوله يې نه کړل، او د ظالمانو سره يو ځاى نه سوو، سره ددې چي هغوى په دغه هکله غوښتنه هم ورڅخه وکړه.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زهد او عبادت په هکله داسي روايت دى: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به په دوبي کي د ماپښين تر لمانځه وروسته استراحت کوى، او په ژمي کي به يې د ماخستن تر لمانځه وروسته آرام کوى، نور به ډېر عمر په عبادت اخته وو، او يا په تعليم او تعلم باندي. په معتبرو روايتو کي راغلي، منل سوي او مشهوره خبره ده: چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څلويښت (۴۰) کاله د شپي يعني د ماخستن په اوداسه د سهار لمونځ کاوه.

داسي روايت هم معتبرو مؤرخينو راوړى دى: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به پوره قرآن عظيم الشان په يوه رکعت کي ختموى، د لمانځه په يوه رکعت کي د ټول قرآن عظيم الشان ختم يوازي په څلورو نفرو جليل القدر امامانو پوري منحصر ذکر سوى دى، هغه لکه: د (المستطرف) مؤلف چي د معتبرو منابعو په حواله يې ليکلي دي: د قرآن کريم ختم د لمانځه په يوه رکعات کښي څلورو کسانو کړى دى: عثمان بن عفان، تميم الداري، سعيد بن جبير او امام اعظم ابوحنيفه (رضي الله عنهما). او همدارنګه مختصر تاريخ دمشق خاص د همدغو ياد سوو څلور نفرو په اړوند ليکلي دي: دوى په داخل کي د کعبې شريفي د قرآن عظيم الشان ختم کړى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عقل زياتوالى، ذهني ذكاوت او د فكر تيزوالى

د امام اعظم ابوحينفه (رحمة الله عليه) د عقل زياتوالى، ذهني ذكاوت او فكري تيزوالى دومره زيات وو، چې هميشه به د لوړ عقل خاوندان ورته په حيرت او ګوته په غاښ وه، په همدې ارتباط اكثره مصنفينو د امام اعظم ابوحينفه (رحمة الله عليه) زيات محير العقوله كارنامې ليكلي دي، كم چې اكثره يې د تهلكې څخه د عامو مسلمانانو د نجات سبب هم كرځيدلى دى.

د كوفې په ښار كې يو سړى خپلو دوو زامنو ته دوې خويندې ورغوښتې وې، په يوه ورځ يې د دواړو ودونه وروكړه، د ښار ټول عام خلګ او علماء كرام يې راغوښتي وه، په علماؤ كي يې مسعر بن كدام، حسن بن صالح، سفيان ثوري او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليهم) هم راغلي وه، خلګو ډوډۍ خوړل وروسته تر ډوډۍ خوړولو ناڅاپه ددې دوو كسانو پلار د كوره څخه راووتى، او د خولې څخه يې دا خبره را ووتل چې دا څه په غضب اخته سوم، خلګو پوښتنه ځيني وكړه: څه پيښنه سوه؟ د هلكانو پلار وويل: كله چې دواړې ناوياني راوستل سوې، نو د دوى څخه داسې غلطي سوې وه، چې د هر زوم سره خپله ورينداري شپه تيره كړې وه، دواړې ناوياني سره بدلي سوي وې، اوس څه كول په كار دي، سفيان ثوري (رحمة الله عليه) وويل: د امير معاويه (رضي الله عنه) په زمانه كې هم داسې كيسه پيښنه سوې وه، په دې سره نكاح نه ماتيږي، مګر پر داوړو نوې مهر لازميږي، مسعر بن كدام (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وكتل چې ستاسو رايه څه ده؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دواړه زومان دې ماته حاضر كړل سي بيا به يې جواب وركړم، خلګو دواړه زومان حاضر كړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هر يوه څخه يې جلا جلا پوښتنه وكړه: ستا سره چې كمې ناوې شپه تيره كړې ده، هغه دې خوښه ده كه يا؟ دواړو وويل: زموږه خوښه ده بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: تاسو چې اول د كومو ناويانو سره نكاح كړې وه، هغو ته طلاق وركړى، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وروسته يې د سره نوي نكاحوي وروتړلي. سفيان ثوري (رحمة الله عليه) چې كم جواب وركړى وو، هغه هم صحيح وو، ځكه چې په شكمن كورالي سره نكاح نه ماتيږي، مګر كم طريقه چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيان كړه د هغه مصلحت دا وو، چې د يو بل د ښځو سره د كوروالي كولو څخه وروسته بيا خپلو اولنيو ښځو ته رجوع كول د غيرت خلاف كار دى او په هغه زړو نكاحو كي د ميني او محبت د كميدو خطر وو. (عقود الجمان)

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عقل او ذكاوت تيزوالى و هر چا ته معلوم وو، او هميشه به په مشكلاتو كي د عام او خاصو مرجع وو، ځكه خو يې پر هر چا قدر او عزت زيات وو.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ټولو نيكيو او ښو صفتونو معمور شخصيت وو: ابن مبارك (رحمة الله عليه) فرمايي: كله چې زه كوفې ته ورسيدم نو د هغه ځاى د عالمانو څخه مي پوښتنه وكړه: ستاسو په دې ښار كي تر ټولو لوى عالم څوک دى؟ ټولو په يوه اتفاق سره وويل: امام اعظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی، بيا مي پوښتنه وکړه: په ټولو کي زاهد څوک دی، ټولو وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه)، بيا مي پوښتنه وکړه: په ټولو کي زيات عبادت کوونکی او د علم خاوند څوک دی؟ ټولو وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی، خلاصه دا چي هر څومره چي مي د ښو اخلاقو او ښو صفتونو په باره کي پوښتني کولې، نو دوی به د هري پوښتني په جواب کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تر هر چا غوره ثابت وي. ابن مبارک (رحمة الله عليه) به اکثره وخت داسي فرمايل: داسي مه وايه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رائي دی بلکي تفسير او حديث وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حنفي تاريخ ځيني حيرانوونکي ناآشنا علمي او ژړغوني واقعې

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د خپل علم څخه انکار او تواضع: د خپلي پوهي په هکله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) کم احساسات ساتل د هغو اندازه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د بعضو خبرو څخه معلوميږي، چي فرمايي: د کوفې په بازار کي يو سړي دا پوښتنه کول: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) فقيه دکان چيري دی، نو اتفاقاً يې دا پوښتنه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) څخه وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) ورته وويل: هغه خو فقيه نه دی، بلکي هسي يې په زوره د ځانه مفتي جوړ کړی دی.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) بيره او تقوا: يوه ورځ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د يوه شخص سره خبري کولې، ناڅاپه هغه شخص ورته وويل: د الله (جل جلاله) څخه وبيريږه دا لفظ لا د هغه د خولې څخه وتلی نه وو، چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) رنګ تک ژړ سوو، سر يې کښته کړی روان سوو، او داسي وويل: وروره! الله (جل جلاله) دي تاته جزاء د خير درکړي، ځوک چي په علم ناز کوي، هغه هغه چا ته محتاجه وي، چي ځوک الله (جل جلاله) ور په ياد کړي.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په ژوند کي اولنی او آخرنی عدالتي فيصله: په کومو ورځ کي چي د جلي پر شاوخوا د آبادی کم بنيادونه چي موجود وه، په هغه ځای کي څه موده وروسته يو پوځي کمپ جوړ سوو، او بيا دغه ښار په راصافه باندي ياديدی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د قاضي توب او د عدالیې وزارت لويه چوکی چي ددې ښار څخه وه، د نيمي ورځي دپاره قبوله کړه، په دې دوران کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته يوه مقدمه وړاندي سول، دا يې اولنی او آخيرنی عدالتي فيصله وه، او ددې څخه وروسته يې استعفاء ورکړه، کيسه داسي وه: يو غريب هاينګرساز پر يو بل سړي يې داسي دعوه کړې وه، چي ما دته د پيتلو مسو يوه ټوټه ورکړې وه، پر ده باندي زما تر اوسه لا دوه درهمه او څلور پيسې پاته دي، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مدعي عليه يعني پر چا باندي چي يې دعوه وه، راوبللی او ورته وويل: وروره! د خدای (جل جلاله) څخه وبيريږه دا سړی چي ستا په باره کي څه وايي دا ريښتيا دي که يا؟ مدعي عليه پر پيسو باندي منکر سوو، او د دعوه کوونکي سره شاهدان هم نه وه، پر مدعي عليه باندي قسم اخيستل رارغلل، نو امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په قانوني اساس باندي مدعي عليه ته وويل: وايه قسم دی په هغه الله (جل جلاله) چي د هغه څخه ماسيوا د عبادت لايق نسته، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چي مدعي عليه ته وکتل، نو مدعي عليه ښه په کلکه سره قسم ته تيار سوو، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د فکري زيرکتيا خاوند وو، او د مدعي عليه قسم اخيستلو ته تيار نه وو، هغه لا قسم پوره کړی نه وو، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د هغه پر خوله لاس ونيوی چوپ يې کړی، بيا يې د خپل مال څخه دوه درانه درهمه راواخيستل هاينګرساز ته يې ورکړل، او داسي يې ورته وويل: تا چي پر ده دعوه کړې وه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه زما څخه واخله، په دې طريقه سره يې مدعي عليه د قسم اخيستلو څخه منع کړی، نو په ټول ژوند کي يې دغه يوه مقدمه د عملي نمونې په ډول ورغلې وه.

د انسان دوستي شفقتناکه او حيرانوونکې واقعه: د مشهور شيخ صوفيه حضرت شقيق بلخي (رحمة الله عليه) د سترګو ليدلې واقعه ده وايي: زه يوه ورځ د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره څنګ پر څنګ روان وم، په دې دوران کي د ليري څخه يو سړی مور. وليدی هغه لاره بدله کړه پر بل طرف روان سوو، شقيق وايي: ما چي ورته وکتل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه سړي ته په تيزي سره وويل: پر کمه لاره چي روان وې پر هغه لاره ځه وروره! بله لار ولي اختياره وې؟ هغه سړي هلته ودريدی مور. چي هغه ته ورنږدې سوو، هغه د شرمه ډک ولاړ وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پوښتنه ځيني وکړه: تا ولي خپله لاره پريښوول؟ سړي وويل: صاحب! ستا چي پر ما باندي لس زره درهمه پور باندي وو، په هغه کي مي بې پرواهي کړي ده، ما چي ته وليدلې نو د ډيره شرمه څخه مي لاره بدله کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: سبحان الله په دې کوچنی خبره دي لاره بدله کړه او زما څخه دي د پټيدو کوښښ وکړی، يوازي دا نه بلکي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) قرضدار ته وويل: ما ټول پور تاته در وبخښی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لا په دې هم صبر نه سوو، شقيق وايي: د خپل قرضدار څخه يې بخښنه غوښتل او ويل يې: وروره! زما په ليدو سره چي ستا په زړه کي کمه بيره راغله د هغه په خاطر ماته بخښنه وکړه. (عقود الجمان صفحه ۲۳۵)

د ښکنځلو جواب په اخلاقو سره: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حاسدينو يوې ډلي به کله کله د ښار څخه غلطي خبري کولې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو داسي ډيري واقعي رانقل کړي دي، د نمونې په ډول دلته يوه واقعه را نقله وو، ليکي: په دغه بدمعاشانو کي يو سړی وو، په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پسي به يې بدي خبري کولې، مطلب يې دا وو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خلګو په مابينځ کي کم راولي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبري واوريدې او په کښته سر خپل کور ته روان وو، کله چي دې بدمعاش د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د طرفه جواب وانه وريدی په ژړغوني آواز يې وويل: ولي د سپي په څير درته ښکارم زه غاپم ته هيڅ جواب نه راکوي؟ همدارنګه په يوه بله واقعه کي راځي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي کله د کور دروازې ته ورسيدی، نو بدمعاش ته يې وويل: اې وروره! اوس زما کور راورسدی زه ورننوځم که دي په زړه کي دي لا څه پاته دي، زه به درته ودريږم زړه دي خالي کړه. (عقود الجمان)

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) قيام ليل:- د معجم صاحب ليکي: د شپو ړنولو په وجه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ميخ سره بلل کيدی، په دې باره کي بعضي ليکوالانو يوه لطيفه هم رانقل کړې ده، هغه داسي ده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو همسايه وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي کله ددې فاني نړۍ څخه رحلت وکړ، نو ددې همسايه يې يو کوچنی زوی وو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د پلار څخه پوښتنه وکړه: ويل د دا مخامخ کور پر سره چي يوه ستن ولاړه وه، هغه اوس نه معلوميږي څه سوې ده يو چا خو به راتا کړي نه يي؟ پلار يې ورته وويل: هغه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وو، ټوله شپه به ولاړ وو، عبادت به يې کوی، مګر اوس هغه پريوتله ځکه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفات سوو.

په ورک سوي سامان پسي لټون: داؤد طائي (رحمة الله عليه) د يو شمير اسلامي لويو وليانو په قطار کي شميرل کيدی، دی د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مخکينيو شاګردانو څخه دی، د علم الحديث، فقهي، عربي، قرائت او تفسير پوره ذخيره يې ترلاسه کړې وه، يو ورځ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: داؤده! ستا د علم ټولي ذريعې پوره سوې، مګر داؤد (رحمة الله عليه) وويل: ولي نور څه هم پاته دي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: په علم باندي عمل کول لا پاته دي، داؤد هغه وخت ولاړسو خپله وراثتي مځکه يې په څلور درهمه خرڅه کړه، د دنيا څخه يې پښي سپکي کړې، او د خلګو سره به ډير کم يو ځای کيدی، يو وخت فضيل بن عياض يې ليدو ته راغلی، ده دروازه ورخلاصه نه کړه، فضيل دباندي ناست وو ژړل يې او داؤد دننه په کور کي ژړل، فضيل عرض وکړ ويل: زه چيري ولاړم سم، زه خو د يو سړي په لټون پسي راوتلی وم، داؤد ورته وويل: دا هغه تللی سامان دی چي په لاس نه راځي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د برکت د مجلس څخه سوال کوونکی بيله سوال کولو ولاړی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو يوه واقعه رانقل کړي ده، ددې واقعي څخه به دا هم څرګنده سي، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د استوګني ځای په مجلس البرکت باندي څنګه مشهوره سوو، په دې باره کي ليکي: د کوفې په ښار کي يو مالداره سړی وو، ناڅاپه پر ده د زماني بدلون راغلی، لاس يې ډير تنګ سوو، مګر د غيرت او بهادوری شخص وو، چي څنګه حال پر رتلی تيره وی به يي، يوه ورځ يې کوچنی لور تازه ختکی وليدی، کورته په تلوار سره راغله د مور څخه يې د ختکي د رانيولو دپاره پيسې وغوښتې، مګر په کور کي يې غريبي وه، مور کله د خپل کوچنی لور مراد پوره کولای سوای، دوی په دې خبرو اخته وه، د پلار يې دې حالت ته په کتو سره سترګي د اوښکو ډکې سوې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه يې د کومک غوښتلو تکل وکړی، کله چي مجلس البرکت ته حاضر سوو، د خولې څخه يې هيڅ ږغ ونه وتی، ټوله عمر يې د حياء په پرده کي تير کړي وو، نو د ده د خولې څخه به څنګه د سوال کولو خبره وتلې وای، خوار غريب د شرمه ډک همدغسي په چپه خوله ولاړ سو او ولاړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه د مخ دبې رنګی په سبب نه وو پيژندلی، چي دغه سړي ته څه حاجت پيښ سوی دی، مګر د شرافت په وجه يې څه ويلای نه سوای، نو کرار کرار پيسي روان سوو، هغه سړی چي کور ته دننه سوو، په نخښه يې کړی، کله چي شپه سوه، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ځان سره (۵۰۰) درهمه په کڅوړه کي واچول، د حاجتمند کس د کور دروازي ته ورنږدي سوو، ځينځر يې وټکوی د کور مالک

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي راووتى امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دستي هغه کڅوړه د دروازي په چوکاټ کي کښيښول، په تاريکه کي پر شا روان سو، ويل يې: وګوره په دروازه کي چي د اشرفيو کڅوړه پرته ده دا هم ستا حق دى، د کور مالک چي کور ته دننه سوو، کڅوړه چي يې خلاصه کړه، يوه پرزه يې په کښي وليدل، داسي پر ليکل سوي وه: دا هغه رقم دى چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تاته راوړى دى، په حلاله ذريعه حاصل سوى دى، ته د خپل زړه مراد په حاصل کړه.

چي سايه وي او سړي دي لمر ته ناست وي دا عجبه ده، اسماعيل بغدادي وايي: يو کس د يزيد بن هارون څخه پوښتنه وکړه: فتوا ورکول کله جايز ده؟ يزيد وويل: کله چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احتياط څخه کار واخيستل سي، سوال کوونکي وويل: حضرته! ته دا وايې؟ يزيد وفرمايل: وو زه تر دې زيات هم ويلاى سم، ځکه چي ما د هغه څخه ماسيوا زيات تقواداره او پرهيزګاره بل کس نه دى ليدلى، او دا هم واوره: يوه ورځ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يو کس د دروازې مخته په سخته ګرمي کي ناست وو، ما ورته وويل: صاحبه! که تاسو لږ سايې ته سى نو ډير به ښه وي، او په يوه روايت کي راغلى دي: ما امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته قسم ورکړ، چي تا ولي سايه پرې ايښې ده، په ګرمي کي ناست يې؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: ددې کور پر مالک باندي زما پور باندي دى، نو زه د ده د ديوال وساې ته ناسته ځکه مکروه ګنم، چي دا په ناجايزه نفعه کي رانه سي، ځکه د حديث شريف مفهوم دي: په کم پور سره چي نفعه حاصله کړل سي هغه سود دى. (عقود الجمان صفحه ۲۴۴)

د علم سره زياته مينه: د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ذات سره ډيره زياته مينه او ژور تړون درلودى، د دنيا هر کار به يې شاته پريښوى، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مجلس ته به حاضرې دى، د محمد بن کدام (رحمة الله عليه) څخه روايت دى: هغه د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) څخه اوريدلي دي، چي امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) وويل: زما د زوى رحلت د دنيا څخه وسوو، مګر ما يې د ښخيدو دپاره هڅه ونه کړه، خاورو ته د سپارني ټول کار مي همسايګانو، يارانو او دوستانو ته پريښوى، ځکه چي زما په زړه کي دا خواهش وو، چي د داسي خير د مجلس څخه پاته نه سم، دا به مي په زړه کي يو ارمان پاته وي، چي په فلاني وخت کي زه غونډي ته حاضر سوى نه وم.

هارون د خليفة المسلمين په دربار کي امام محمد (رحمة الله عليه) رښتيا وويل: د عباسي حکومت تر ټولو لوى حکمران هارون الرشيد دى، او دا د يو حنفي مؤرخ خبره نه ده، بلکي خطيب بغدادي روايت کړى دى، چي د هغه په ليک کي د حنفي امامانو په حق کي ډير کم ذکر سوى دى، دوى ليکي: يا ابو عبيده وايي: موږ محمد بن الحسن د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شاګرد سره وو، په دې وخت کي هارون الرشيد زموږ مخ ته تيريدى د غونډي ټول حاضرين ورته ولاړ سول، مګر يوازي امام محمد (رحمة الله عليه) داسي تن وو چي ولاړ نه سوو، يو څه وخت وروسته امام محمد (رحمة الله عليه) د خليفه دربار ته وروبلل سوو، ابو عبيده وايي: دغه وخت زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو حاضرينو وينه په بدن کي وچه سوه، رنګ مو تک ژړ سوو، مګر امام محمد (رحمة الله عليه) ډير په اطمنان سره ولاړ سوو، او خليفه ته حاضر سوو، لږ وخت وروسته بيرت ښه په طبيعت سره راغلی، خپله يې وويل: خليفه زما څخه پوښتنه وکړه ويل: ټول خلګ ماته ولاړ سول ته ولي ولاړ نه سوې؟ ما ورته وويل: ماته دا ښه معلوميدل، تا چي زه د کمي طبقې سره يو ځای کړی يم، چي د هغې څخه دي ووځم، او د هغه خلګو سره دي يو ځای سم چي ستا خدمتګاران دي، او دا مي هم ورته وويل: د حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) ارشاد دی: څوک چي دا غواړي چي د هغه د تعظيم دپاره دي خلګ ودريږي، هغه دي خپل ځای په دوږخ کي وغواړي، امام محمد (رحمة الله عليه) وويل: هارون الرشيده! زما خبري دي واوريدلې، هارون الرشيد راته وويل: ای محمده! تا رښتيا وويل، تاسي وينی چي د هارون الرشيد پر ژبه د توري د شرنګ آواز تلی راتلی، مګر بيا هم د هغه په وړاندي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لوستلی سبق ډير د احترام وړ وو.

عباسي شهزدګان او حنفي فقه:ـ تاريخ پوهانو ليکلي دي: عباسي شهزادګانو ته به د نور تعليم سره سره د حنفي فقهي درس به هم ورکول کيدی، مامون د خپل پلار هارون د طرفه د خراسان والي مقرر سوی وو، او په مروه کي ديره وو، په دې دوران کي د نضر د تحريک په لړ کي د مقامي علماؤو يو ټولګی مامون ته راغله، د حنفي فقهي علماء خفه وه، غرض يې دا وو چي د حنفي فقهي د علماوؤ او فقهيانو زور دي کم سي، مګر ښه خبره دا وه چي په دربار کي لوی لوی علماء ناست وه، مامون د نضر څخه پوښتنه وکړه: ولي د حنفي فقهي مخالفت کوې؟ په خپله نضر جواب ورنه کړی، مګر بل ملګري يې احمد بن زهير عرض وکړی: ماته دي حکم وسي چي زه يې وجه بيان کړم، مامون وويل: زه خو دغه پوښتنه کوم، بيا احمد بن زهير وويل: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په مسئلو کي ډيري داسي مسئلي دي، چي په ښکاره د قرآن کريم او حديثو خلاف دي، قاضي خالد بن صبيح د مامون په پوښتنه کي د دغي مسئلي په لړ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فتوا بيان کړه، بيا احمد بن زهير [١] وويل: دا دی ددې فتوا سره هم شکله دغه آيت دی، او د حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) حديث دی، نو ګويا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قطعي آياتونو خلاف فتوا ورکړې ده، د ابن زهير خبره چي سرته ورسيده، د قاضي خالد پر ځای مامون په خپله ورته وويل: صرف يو حديث نه بلکي ليکلي يې دي: مامون د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په تائيد کي داسي حديثونه بيان کړل چي مخالفه ډله ځيني ناخبره وه، او صرف دا نه بلکي هغه چي به کمه مسئله خلاف ثابتوله، مامون به د هغې په تائيد کښي د قرآن کريم او حديث څخه دليلونه بيانول، پر داسي مسئلو چي کافي خبري اتري وسوې، نو مامون وويل: که چيري حنفي فقهه د کتاب او سنت خلاف وي، نو موږ به د عملي دستور په توګه ولي استعمالوله. بيا ليکي: ددې خبري څخه وروسته مامون نضر او د هغه ملګرو ته وويل: خبردار! بيا په تاسو کي څوک داسي حرکت ونه کړي، او که دغه نضر ستاسي په ټولی کي نه وای، نو داسي سزا به مي ورکړي وای، چي ټوله عمر به مو د ياده نه وتلای.

[١] احمد بن زهير د حديثو حافظ وو، خطيب د ده په باره کي ليکلي دي: دی لوی عالم د حديثو حافظ او زيات زيرک وو، يحيی بن معين ليکي: دی د امام بن حنبل په قابلو شاګردانو کي شميرل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناآشنا مناظره: د قاضي ابن ابی لیلی په باره کي تاریخ پوهانو یوه واقعه ذکر کړې ده: هغه دا چي قاضي ابن ابی لیلی په یوه غرض د خلیفه منصور دربار ته وروبلل سوو، په دغه وخت کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هم وربلل سوی وو، ناڅاپه په دربار کي یو چا پوښتنه وکړه: که سوداګر د خپل مال متعلق اخستونکي ته داسي ووایي: ته چي کمه سودا اخلې زه ددې د عیبونو څخه بری یم، یعني په دې سودا کي عیب نسته، اوس که ته دغه غواړې اخیستی یې سې، که چیري د اخستو څخه وروسته کم عیب په سودا کي پیدا سوو، نو سودا اخیستلو والا یې د واپس کولو حق لري، که یا؟ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وویل: سوداګر د بریتوب اعلان وکړی، نو ددې څخه وروسته یې غاړي خلاصي دي، سودا بیرته ځیني قبلول پر د لازم نه دي، مګر قاضي ابن ابی لیلی وویل: مسئله داسي ده په سودا کي موجوده عیب چي سوداګر یې تر څو پوري معلوم نه کړي، صرف د خولې په ویلو سره نه بری کیږي، دواړه فریقه په دې مسئله اخته دي، خلیفه منصور د دواړو خبرو ته غوږ نیولی دی، کله چي قاضي ابن ابی لیلی د خپلي خبري څخه وانه وښتی، نو امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وفرمایل: ته یې فرض کړه چي د یوې شریفي ښځي یو غلام دی، او هغه غواړي چي خرڅ یې کړي، مګر په غلام کي یو عیب دی د هغه پر خاص اندام یعني ذکر باندي د برص د مریضي داغ دی، نو ته دغي شریفي ښځي ته ویلای سې، چي ته یې پر خاص اندام باندي په لاس اینولو سره خریدار ته دغه ناروغي څرګنده کړه، قاضي ابن ابی لیلی وویل: وو دغه ښځه به د غلام پر عیب لاس ایږدي، د قاضي ابن ابی لیلی ددې خبري په ویلو سره د ناستو خلګو طبیعت ډیر خراب سوو، او خلیفه منصور هم ددې خبري په اوریدو سره ډیر په قهر سوو. (موفق صفحه ۱۶۷)

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) بې پرواهي او توکل: کله چي ابو جعفر منصور عباسي خلیفه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته په سوونو ډالۍ او نذرانې ور واستولې، نو امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یې هیڅ پروا هم ونه کړه، بیا ابو جعفر ورته وویل: ماته کله نا کله د خپل وخت څخه د ملاقات د پاره لږ وخت راکړه، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په دربار کي په هغو اشعارو سره جواب ورکړی، کم چي یې د کوفې د والي عیسی بن موسی په دربار کي ویلي وه:

کسر خبزٍ وقعب ماءٍ وفروثوب مع السلامة
خیر من العش فی نعیم یکون بعد ها الملامة

ژباړه:

کوزه د اوبو وي ور سره نمړی سکړک وي په سل برخي دي غوره دا د هغه عیش وعشرت نه
توته مار دي اغوستن وي ته یې پرې ملامت تیریږي چي په ترپو وي انجام یې ملامت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وصيتونه او نصيحتونه

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دوې وصيت نامې د تاريخ پاڼو محفوظې کړې دي، يوه وصيت نامه يې د خپل نازولي شاګرد قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه) په نامه ده، او بله يې د يوسف بن خالد سمتي (رحمة الله عليه) په نامه سره ده، دواړې وصيت نامې يې د علماؤو او فاضلانو د ژوند د لارې روښانه مثالونه دي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لومړی وصيت نامه د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) په نوم:

اى يعقوبه! د وخت د باچاه قدر کوه، او د هغه د لوړې مرتبې خيال ساته، د هغه په مخکې د دروا‌غو ويلو څخه ځان ساته، تر څو پورې چې د علمي ضرورت د کبله کمه مجبورتيا نه وي، نو مخ مخ ته يې مه کيږه، ملاقات ته يې ژر ژر او ډير مه ورځه، کنې نو په نظر کې به يې سپک راسې او قدر به دې کم سي، په کار خو دا ده چې د هغه سره داسې معامله وساتې لکه د اور سره چې يې ساتې، يعني د اور څخه هم فايده اخلې او هم ځان ليرې ځيني ساتې ډير نه ورنږدې کيږې. دا په ياد لره چې باچاه د خپل ځان سره موافق بل څوک نه خوښوي، ځکه نو د هغه په وړاندې د بې دريغه خبرو کولو څخه ځان ساته، کنې نو په يوه خبره کې به دې راتينګ کړي، او د خپلو درباريانو په مخ کې به تا ملامت کړي، او پر هغو باندې به دا خبره ثابته کړي، چې ستا څخه د هغه علم جلا دی، او ستا محاسبه به کوي چې په څه رقم ستا هنر يا کمال د دربار د مجلسيانو په نظر کې کم راولي.

کله چې دربار ته ننوځې داسې لارې چارې اختيار وه، چې د موجوده کسانو په مقابل کې هغه ستا عزت او احترام وکړي، او په داسې وخت کې شاهي دربار ته مه ورننوځه، کله چې د باچاه سره نور داسې عالمان ناست وي، چې نه يې ته پيژنې او نه هغه تا پيژني، ځکه چې ممکن ستا علمي مرتبه د هغو څخه کمه وي، نو دا امکان لري چې ته په مجلس کې دا کوښښ وکړې، چې ځان تر هغو لوړ ثاتب کړې، نو په داسې صورت کې به دا کوښښ ستا دپاره نقصاني وګرځي، او که چيرې په هغو کې واقعي زيات عالم نه وي، نو ممکنه ده چې هغوی به په يوه خبره کې واقعي تاته پاته راسي، نو ددې په سبب به ته د باچاه په نظر کې سپک راسې. که د وخت باچاه تاته منصب درکوي، نو هغه وخت يې ځيني قبول کړه، چې ستا دا يقين وي، چې ته د خپل علم او مسلک مطابق کمې فيصلې چې کوې د هغه په کولو به ته راضي وي، او د بل مسلک مطابق عمل کولو ته به ضرورت نه پيښيږي، ستا تعلق دې صرف تر باچاه پورې محدود وي، او د هغه د خاصو دوستانو او مشرانو سره ډير تعلق مه ساته، د هغو څخه ځان وساته چې ستا وقار او عزت به پر خپل ځای قايم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولسي آدب: عام اولس که د يوې مسئلې په باره کې پوښتنه در څخه وکړي، نو د مسئلې د جواب څخه ماسيوا نوري خبري مه ورسره کوه، کنې نو هغوی به بدګومانه سي چي ته د مال او دولت سره ډيره مينه لرې، او د رشوت طمع ځيني لرې، د عام اولس سره ډير خانده مه او مه ډير بازار ته ورسره ځه. د نوو ځوانانو سره مسخرې مه کوه، ځکه چي دا فتنې دي، که د کوچنيانو سره خبري وکړې په دې کي بيا څه بدي نسته، بلکي د هغو پر سرو باندي مهرباني او ميني ډک لاس تيروه، د سپين ږيرو سره پر لاري يو ځای مه ځه، ځکه که هغه ستا څخه د مخه سي او ته يې تر شا پسي روان يې، نو دا د علم ډير بد سپکاوی دی، ځکه چي هغوی تر تا په عمر کي مشران دي. که دي چيري زړه وغوښتی په لاره کي کښينستې، نو تر دې ځای ناستي دي په مسجد کي کښينستل ډير غوره دی، په بازارو او مسجدونو کي خوراک مه کوه، په دوکانونو کي ناسته پاسته مه کوه، د وريښمو او بخملو جامې او کالي مه اغونده، ځکه چي په دې سره په بنده کي لويي پيدا کيږي.

د ښځي او خاوند کورنی آدب: د خپل جنسي حاجت پوره کولو په وخت کي پر پسټره د خپلي ميرمني سره د ضرورته څخه ماسيوا خبري مه کوه، او تر حد زيات بې باکي هم مه ورسره کوه، کله چي ورنږدې کيږې نو د الله (جل جلاله) نوم يادوه، د خپلي ميرمني سره د پرديو ښځو او مينځو په باره کي څه مه وايه، کنې نو داسي څه به هغه هم درته ووايي، خوله به يې بې واکه سي او دا ډيره ممکنه ده چي ته د خپلي ميرمني سره د نورو ښځو په باره کي خبري ور سره شروع کړې او هغه بيا د پرديو نارينوو خبري درته شروع کړي. که دي وس وو د داسي ښځي سره هيڅکله نکاح مه کوه، چي د هغې د مخکني خاوند طلاق ورکوونکی پلار، مور يا يې پر ګټي ژوند وي، البته دا يو شرط ورته کښيږده چي د واده څخه وروسته به ستا کره د هغې هيڅ خپلوان نه راځي، دا ځکه چي ښځه د واده کولو څخه وروسته مالداره سي، نو د هغې پلار بيا دا دعوه کوي چي د هغې په لاس کي چي کم مال دی هغه ټوله زما دی، او وايي به دا مي د څو ورځ دپاره ورکړې وه.

بل شرط دا پرکښيږده چي څومر کيدای سي د پلار کره به نه ځي، د نکاح کولو څخه وروسته دي خبري ته غاړه کښيږدي، کله چي ته د خپلي خُسرګنی کره د واده اوله شپه تيره کړې، نو هغوی به ستا مال ترلاسه کړي او د خپلي لور په باره کي به د زيات مال او نفعي طمع در څخه کوي. پام کوه چي د ډير زيات اولاد لرونکي ښځي سره واده کولو ته تيار نه سي، هغه به ټوله مال د خپلو لونو او زامنو دپاره جمع کوي او پر هغو به يې مصرفه وي، ځکه چي هغې ته تر تا خپل اولادونه ډير ورنږدې دی، او په يوه کور کي دوې ميرمني دي سره يو ځای نه کړي، تر څو پوري چي دي ټول مصارف پوره سوي نه وي، يا يې د پوره کول طاقت ونه لري تر هغه پوري واده ونه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند ترتيب: اول علم حاصل کړه، بيا حلال مال او ګټه او وروسته د هغه څخه د واده غم کوه، که د سبق د زده کړي په وخت کي د مال د ګټلو په فکر کي سولې، نو علم به نيمګړی در څخه پاته سي، اول ګټلی مال د مينځو او غلامانو د رانيولو دپاره اماده کړه، که د دنيا د ښځو په عيش او عشرت اخته سوې، ټول قيمتي وخت به دي عبث تير سي ډير مسوليتونه به در په د غاړي سي، په داسي حال کي چي ته به د هغو د ضروورياتو په پوره کولو کي سرګردانه سې، نو د سبق آرمان به دي پر زړه پاته سي. د ځواني د شروع کيدو سره سم د علم حاصلولو ته ځان وقف کړه، ځکه چي په دې وخت کي زړه او دماغ د دنيا د مشکلاتو څخه خالي وي، تر دې وروسته بيا د مال د ګټلو او جمع کولو فکر کوه، مال ښه جمع کړه ځکه چي د ډير مسوليتونو په سبب زړه په فکرونو کي راګير وي، نو کله چي ډير مال جمع کړی بيا نو کور آباد کړه.

زيست روزګار: د الله (جل جلاله) څخه بيره کوه، د امانتونو سپارښتني او د هر عام او خاص خير د ښيګڼي خيال ساته، د خلګو سپکاوی مه کوه، لکه د ځان په رقم د هغو خيال هم ساته چي هغو راشه درشه در سره ساتلې نه وي، لومړی ته ورمخ ته کيږه مه، د مسئلې پوښتلو دپاره که څوک درسي نو ورته راوځه، که چيري پوښتنه کوونکی جواب د سوال مطابق درکړي، نو پوه سه چي قابل دي. د عام اولس سره د دين په باره کي د علم کلام څخه کار مه اخله، ځکه نو په دې رقم سره به خلګ ستا څخه نقل شروع کړي او د علم کلام په شغل کي به اخته سي، يعني په عقايدو کي به د عقل څخه کار اخستل شروع کړي. که څوک فتوا در څخه وغواړي، نو صرف هغه ته د سوال مطابق جواب ورکوه خبره ډيره مه اوږده وه، کنې داسي جواب به بيا درته د سرخوړی سبب سي. که چيري پر تا لس کاله داسي تيري سي چي د کټي وټي درک دي نه وي، او د مال ګټلو طاقت هم ونه لرې، بيا هم د علم د ښووني څخه مخ مه اړوه، کنې نو ژوند به دي لنډ او ګران سي. د فقهي هر شاګرد داسي ګڼه لکه خپل زوی، په سبب ددې چي په هغه کي د زده کړي شوق جلا سي، يعني د زده کړي سره يې شوق پيدا سي، که يو عام کس لاس درواچوي، نو ته جنګ مه ورسره کوه، کنې نو عزت به بايلې، طاعت او عبادت تر نورو خلګو ډير کوه، که چيري هغو ته په طاعت او عبات کي تر ځان کم وليدلې، نو دوی به بدګمانه سي او وايي به چي موږ ته خپل جهالت څومره فايده رارسولې ده، دته خپل علم دومره خير نه دی رسولی، هغوی به دا فکر کوي چي تاته ستا علم دومره فايده نه ده درسولې کم چي د هغوی جهالت هغوی ته رسولې ده.

د تګ راتګ آدب: که چيري داسي ښار ته ولاړې او په کبني استوګن سوې چي د علم خاوندان په کبني موجود وه، نو په هغه ښار کي ځان تر هغو لوړ مه ګڼه، بلکي داسي وخت تيروه لکه ته چي هم د دوی د ښار يو کس يې، چي د ښار د عالمانو دا يقين راسي چي د هغو مرتبو ته ستا د طرف څخه هيڅ خطر نسته او که داسي نه وي نو ټوله به ستا پر خلاف راولاړ سي، تا

(c) ketabton.com: The Digital Library

به ددې ځايه څخه به دې بيځايه کړي، په مسلک پوري به دي پوسخند در ووهي او په ناحقه به دي ملامت کړي. که هغو د مسائلو په باره کي پوښتنه در څخه وکړه، د مناظرې، مباحثې او په جلسو کي د بحث کول څخه ځان ځيني ساته، او که دي د هغو سره خبري کول غوښتل، نو په واضح دليل سره يې ورته کوه، هغو ته د هغو د اُستاذانو په باره کي پيغور مه ورکوه، کنې نو هغوی به هم تاته داسي پيغورونه درکړي، د خلګو د طرفه هر وخت بيداره اوسه، څنګه چي دي ظاهر دی په باطن کي هم د الله (جل جلاله) دپاره ځان راسته کړه، ځکه چي علم تر هغه پوري فايده مند کيدای نه سي، تر څو چي د انسان ظاهر او باطن سره يو شی نه سي.

غوره عمل: کله چي دي د وخت باچاه پر يو داسي مقام باندي کښېنوي چي هغه ستا د شان سره مناسب نه وي، نو تر هغه وخته يې مه قبلوه تر څو چي تاته دا يقين نه وي سوی چي تاته درسپارل سوې وظيفه خالص ستا د علم د وجي څخه ده. د فکر او نظر په مجلس کي په بيره خبري مه کوه، ځکه چي دغه بيره به دي په خبرو کي خلل پيدا کړي، او ژبه به دي در ګډوډه کړي، د ډيري خندا څخه ځان ساته ځکه چي ډيره خندا زړه وژني، پر لاري باندي دروند او په آدب سره ځه، په کارونو کي د ډيري تندروی څخه کار مه اخله، که د شا د خوا آواز درپسي وکړي جواب مه ورکوه، ځکه چي خلګ په غويو پسي د شا د خوا نارې وهي. د خبرو کولو په وخت کي ډيري چغي مه وهه او مه په لوړ آواز سره خبره کوه، خبري په سکون سره کوه او د اندامونو د حرکت څخه ډير کار مه په کښي اخله په دې غرض چي ستا په ثابت قدمي د خلګو يقين راسي، د الله (جل جلاله) ذکر د خلګو په وړاندي ډير ډير کوه، چي خلګ درسره عادت سي.

د لمانځه څخه وروسته ځان ته يوه وظيفه مقرره کړه، چي د قرآن کريم په آيتو او د الله (جل جلاله) په اذکارو باندي مشتمله وي، الله (جل جلاله) چي د صبر او استقامت کم دولت او نور ګڼ نعمتونه چي يې درکړي، د هغو شکر پر ځای کړه يعني شکر يې وکاږه، هر مياشت يو څو روژې پر ځان لازمي کړه، چي نور خلګ هم ستا د دغه کاره سره عادت سي، خپل نفس قابو کوه په خاطر ددې چي ته د خپل علم په برکت دنيا او اخرت دواړه وګټې، د سودا کولو دپاره خپله مه ځه، يو خدمتګار ځان ته پيدا کړه، چي د دنيا ضروري کارونه دي تر سره کړي دا چي ستا پرې پوره اعتماد وي. د خپلي دنيا څخه په کم حالت کي چي ته يې ددې حال څخه ځان بې خبره او بې فکره مه کوه، ځکه چي الله (جل جلاله) به ددې ټولو شيانو په باره کي پوښتنه درڅخه وکړي، نوي ځوانان د ځان سره مه يو ځای کوه، د وخت د باچاه سره خپل خصوصي تعلقات يعني پخه آشنايي خلګو ته مه ورښکاره کوه، کنې نو خلګ به خپل حاجتونه تاته در وړاندي کړي، او که چيري تا د خلګو ضرورتونه د باچاه دربار ته وړل شروع کړه، نو د هغه په نظر کي به ولويږې، او که چيري ته د خلګو د حاجتونو پوره کولو ته اماده نه سې، نو دوی به تور درباندي پوري کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نصحت کولو آداب: په غلطو کارو کي د خلګو پیروی مه کوه، بلکي په صحیح کارو کي د هغو پر قدم باندي قدم کښېږده، کله چي ته په یوه انسان کي یوه خرابي ووینې، نو د هغه یادونه په بدي سره مه کوه، د هغه د نیکي طمع لره او که په چا کي څه ښوالی ووینې، نو ښه والی یې یاده وه، البته که تاته د ده په دین کي څه خرابي ښکاره سوه، نو خلګ په خبر کړه چي د هغه پیروي ونه کړي او ځان ځیني وساتي. که تا هم یو وار داسي وکړه، نو هغه به ستا څخه وبیرېږي او هیڅ څوک به په دین کي د بدعت اظهار ونه کړای سي، کله چي ته د وخت د باچاه په عمل کي د دین خلاف یوه خبره ووینې، نو اول هغه ته د خپل اطاعت او وفاداري یقین ورکړه، یعني په خپل اعتماد کي یې راوله، ځکه چي هغه تر تا ډېر قوي دی، بیا نو وروسته خپله یې ورته اظهار کړه: تر څو چي ستا د باچاهي او د غلبې تعلق وي، ستا حکم مي پر سر او سترګو قبل دی، البته ستا د فلاني عادت دپاره ستا فکر ګرځول ضروري ګڼم، کم چي د دین د معیار مطابق نه دی که چیري تا یو وخت هم د وخت د باچاه په وړاندي د داسي زړه ورتیا څخه کار واخیستی، نو بس دا کافي ده ځکه که ته بیا بیا داسي خبره کوې، نو کیدای سي چي ستا سره سختي شروع کړي، بیا نو په هغه کي د دین سپکاوی وسي، او که یو وار ستا سره سختي وکړي او غرض یې ستا د دیني جذبې، امربالمعروف او نهي عن المنکر د استقامت امتحان اخیستل وي، نو که یو واري یې بیا داسي درسره وکړل، نو د هغه سره په کور کي یوازي په یوازي ملاقات ورسره وکړه، دیني نصیحتونه ورته کړه، که چیري باچاه بدعتي وي، نو یوازي په یوازي بحث ورسره وکړه، په دې لړ کي د باچاه په مخ کي د قرآن کریم او احادیثو بیان وکړه، که هغه دا خبري ومنلې نو ډېر به ښه وي او که یې ونه منلې نو د الله (جل جلاله) ته دعا وکړه، چي تا ځیني په آمن کي کړي. مرګ په یاد لره او د خپلو هغه اُستاذانو د پاره استغفار وایه، یعني د الله (جل جلاله) څخه د هغو دپاره د بخښني سوال کوه، د چا څخه چي دي علم حاصل کړی دی، همیشه د قرآن کریم تلاوت کوه، قبرونو، بزرګانو او مبارکو ځایو ته ډېر ورځه، عام مسلمانان که داسي خوبونه درته بیانوي، چي تعلق یې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او صالحینو سره وي، یعني چیري چي وې په غور او فکر سره یې اوره، د دنیا پرستو سره ناسته او ولاړه مه کوه، البته که دي غرض د دین طرفه ته رابلل وي بیا نو خیر دی، ډیري بازی مه کوه، د ښکنځلو څخه ځان ساته، آذان کوونکی چي په مسجد کي آذان وکړي، نو تر نورو خلګو د مخه مسجد ته د تللو دپاره تیاري کوه، چي عام اولس په دې کار کي درڅخه د مخه نه سي، د وخت د باچاه سره په همسایتوب کي نږدې استوګنه مه کوه، که چیري په خپل همسایه کي یوه بده خبره ووینې، نو د باچاه څخه یې پټ ساته، ځکه چي دا په امانت کي راځي، او د خلګو رازونه مه ښکاره کوه، که څوک د یوې معاملې د اصلاح په باره کي مشهوره درڅخه وغواړي هغه ته د خپلي پوهي مطابق صحیح مشهوره ورکړه، په دې سره به الله (جل جلاله) ته نږدې سي. زما دا وصیت ښه په یاد ساته که الله (جل جلاله) ته منظوره یعني قبول وې، نو دغه وصیت به تاته په دونیا او اخرت کي خیر در ورسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همت او بې همتي: د درواغو ویلو ځخه ځان ساته، حق او باطل په خپلو کي مه سره ګډوه، په خپلو ټولو کارونو کي د غیرت او بهادري ځخه کار اخله، هر وخت سپین کالي اغونده. د کم حرص او کم دنیاوي محبت په ساتلو سره خپل زړه موړ یعني غني لره، خپله تنګسه چا ته مه ورښکاره کوه، مګر که ډیر تنګدسته او فقیر یې نو همت مه بایله، ځکه چي د کم همته انسان مرتبه کمه وي، پر لاره چي ځې شاوخوا مه ګوره سیده دي لاره ته ګوره. کله چي حمام ته ننوځې نو د حمام کولو مزدوري تر نورو خلګو ډیره ورکوه، چي په عام اولس کي د ډیر بامروته او د لوړي مرتبې انسان وپیژندل سې. د خپل ضرورت سامان کسبګر او نورو کاریګرو ته په خپل لاس مه وروړه، بلکي د ځان د پاره یو اعتباري کس نوکر ځان ته ودروه، چي دغه کارونه هغه وکړي. د درهم او دینار د خرڅولو او رانیولو په وخت کي دیر فکر کوه، د درهمو شمیرل خپله مه کوه، په اعتباري بنده یې کوه. د دنیا مال او اسبابو ته د قدر په نظر مه ګوره، ځکه چي د علم د خاوندانو په نظر کي دا هیڅ حقیقت نه لري، د الله (جل جلاله) سره چي کم نعمتونه دي هغه تر دنیا غوره ګڼه، ځکه چي هغه ډیر غوره دي، لنډه دا چي خپلي ټولي دنیایي معاملې بل چاته سپاره چي ستا ټول فکر او ذکر علمي دین ته سي، په دا رقم به دي ټول ضرورتونه په اسانه سره پوره سي.

د لیونیو (مجذبانو) او هغه د عالمانو چي د حجت او مناظري په کولو نه پوهیږي خبري مه ورسره کوه، او ځیني د ځانه جوړونکي مسئلو ولا چي د خلګو په معاملاتو کي عجبه عجبه مسئلې بیانوي هغوی به ستا د شرمولو په خاطر څه نا څه کوښښ کوي، د خپل بي عزتي په مقابل کي به ستا هیڅ پروا نه لري، حالانکي ښه پوه وي چي ته پر خقه یې. کله چي د لوړي مرتبې پر خلګو پیښ سې تر څو چي هغو تاته پخپله مناسب ځای نه وي درکړی، ته کوښښ مه کوه چي ځان خامخا پر هغو دروند کړې، هسي نه ضرورت درته پیښ سي. که چیري پر یو کلي پیښ سوې چي د مسجد امام یې نسته، نو د خپل جانبه د امامت د لمانځه دپاره مه ورمخته کیږه، تر څو چي د اعزاز په توګه هغوی تا ورمخ ته نه کړي. د صحراو د غرمې په وخت کي حمام ته مه ځه، د سیلونو ځای ته مه ځه مه راځه. کله چي د باچاه ظلم او ستم راوخلي، نو هلته مه بندي کیږه، البته کي دي دا یقین وي چي ته به یې د ظلمونو څخه منع کړې او خبره به دي ومني د حق او انصاف څخه به دي کار واخلي، نو بیا خیر دی ځکه که باچاه ستا په وړاندي ناجایزه کارونه کوي او اکثر وخت به حالت داسي وي چي ته به یې نه سې منع کولای، نو په داسي حال کي به خلګ دا فکر کوي چي د باچاه ظلم او ستم پر حق دی.

د مجلس آداب: په علمي مجلس کي د قهر او غوسې څخه ځان ساته، عام اولس ته د قیصو اورولو خوند مه ورکوه، ځکه چي قیصه ویونکي اکثره وخت په قیصه بیانولو کي د درواغو څخه خامخا کار اخلي. که چیري د یو چا علمي مجلس ته د مشاروت دپاره د تللو نیت وکړې، که دغه مجلس د فقهي وي په کښي کښینه خبري په کښي وکړه، چي دا د تعلیم درجه لري په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې غرض چي خلګ ستا د موجودګي ځخه په دې ذُهکه نه سي، چي ستا مخاطب د علم ځخه باخبره دی، که ځه هم په حقيقت کي داسي نه وي او که چيري مخاطب سړي د فتوا د پوهيدو جوګه وي، نو فتوا ورته بيان کړه، که نه وي نو پريږده يې او په دې غرض هيڅ ځای مه کښينه چي بل سړی دي ستا په مخکي درس ورکوي، بلکي د نګراني دپاره د خپلو ملګرو ځخه يو کس هلته کښينوه، چي هغه تاته د ټولو خبرو حال او احوال بيان کړي، چي ځه يې ويلي دي؟ ځنګه او ځونده يې ويلي وه؟ د ذکر او بيان داسي مجلس ته مه حاضريږه چي ستا د شان او شوکت دپاره يو چا جوړ کړی وي، يا ستا د طرفه د هغه کس د نفس د اصلاح دپاره قايم سوی وي. د نکاح تړلو کار خطيب ته حواله کړه او همداسي د جنازې او اخترونو د لمانځه د امامت کار هم بل چاته وروسپاره، اخري خبر دا ده چي ما په خپلو نيکو دعاوو کي مه هيروه، او زما د طرفه دا نصيحتونه ومنه او قبول يې کړه، دا مي ستا او د مسلمانانو د فائدې دپاره بيان کړی دی.

د يوسف بن خالد سمتي (رحمة الله عليه) په نامه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وصيتونه:

يوسف بن خالد سمتي (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په شاګردي کښي ډير وخت تير کړ، کله چي يې سبق سرته ورسوی فاضل سوو، نو د کوفې ځخه د خپل وطن بصرې ته د روانيدو په وخت کي د خپل اُستاذ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کي حاضر سو چي رخصت ځيني واخلي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: د نصيحت په توګه يو ځو خبري درته کوم، بيا نو دا خبري په زړي کي وساته، که تللې په کار به درسي. که دي د عامو خلګو سره دي سر او کار وي، او که دي د علم د خاوندانو سره د ځان اصلاح وي، او که د خلګو د اصلاح کار وي، غراض دا چي ددې خبرو زده کړه د دين او دنيا يعني د دواړو دپاره ضروري ده، که دي عمل په وکړی نو دا به ستا دپاره د علم د خپرولو په وسيله تاته د يوې لويي خير ښيګني ذريعه وګرځي، په دې خبره ځان پوه کړه چي کله ته پر ځان چار چاپيره خلګو ته په ښه نظر ونه ګورې، نو هغوی به ستا دښمنان سي که ځه هم ستا خپل مور او پلار وي، که دي د خلګو سره ښه سلوک کوی هغوی به تاته د قدر په نظر ګوري، او ستا دپاره به داسي وي لکه د مور او پلار په شان. بيا يې ورته وويل: لږ صبر وکړه يو ځو نوري خبري هم درته کوم او يو ځو نور کارونه هم درښيم، چي د هغو اهميت په خپله تقسيم کړې او شکر به پر وباسي. يو لږ ګړی وروسته يې ورته وفرمايل: ته يې داسي وګڼه لکه زه چي ستا سره يم او ته بصر ته ورسيدې، خپلو مخاليفينو ته مخامخ سوې خپل ځان دي تر هغو غوره وګڼی يا تاته د خپل علم په سبب ځان تر هغو غوره درته ښکاره سوو، او د هغو سره په راشه درشه کي دي ځان بد درته ښکاره کيدی، په ماحول کي دي نفس تنګ سو او د هغو مخالفت ته دي ملا وتړله، ستا طبيعت د هغو سره نه لګيدی، هغوی دي پريښول هغو ته پريښولې، تا هغو ته بد رد وويل او هغو تاته بدعتي او ګمراه وويل، او دغسي مو پر يو او بل بهتان ويل شروع

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړل، اوس ته دې ته مجبوره سوی یې چي یو ځای ته ځیني ولاړ سې ځان ځیني پناه کړې، دا نو ډیره لویه بې عقلي ده داسي سړي ته هوښیار نه سي ویل کیدای، چي د یو چا سره یې معامله راسي او د هغې تر حل کولو ورسره ګذاره ونه کړای سي.

د مشر او کشر فرق او د یو بل حق ادا کول: کله چي ته بصرې ته ننوځې، نو خلګ به ستا هرکلي ویلو او ستا سره د ملاقات کولو دپاره ستا مخ ته راوتلي وي، ځکه چي هغوی پر ځان دا ستا حق ګڼي، نو ته هم په هغو کي د هر یو کس سره د هغه د شان مطابق مخ ته ورسه، د مشرانو آدب کوه، عالمانو ته په درنه سترګه ګوره، د سپین ږیرو د عزت خیال ساته، د ځوانانو سره په نرمی چلند کوه، اولس ته نږدې اوسه، د نیکانو او بدانو سره کښینه، د وخت د باچاه سپکاوی مه کوه، هیچاته په سپک نظر مه ګوره، خپل رازونه چاته مه معلومه وه، بې ازمایښته پر چا اعتبار مه کوه، د کوچنیانو او سپکو خلګو سره ناسته او ولاړه مه کوه. د چا چي طبیعت نه درسره لګیږي د میني او محبت اظهار مه ورسره کوه، د هغو دعوت مه قبلوه او مه تحفه ځیني اخله. نرمي خبرې، صبر او زغم، ښه ګذاره، خوش اخلاقي، په سړه سینه او پراخه زړه د خلګو سره ژوند تیرول، ښه کالي اغوستل او خوشبویي لګول پر ځان لازمي کړه. په سپړلیو کي همشه ښه سپرلي درسره ساته، ضروري حاجت یعني اودس ماتي دپاره وخت مقرره کړه، په دې سره به هر کار درته اسانه سي، د خپلو دوستانو او ملګرو څخه مه بي پرواه کیږه، د هغو د اصلاح فکر تر ټولو د مخه کوه، مګر خبري په نرمي ورسره کوه، نرمي او ښې خبري خپل عادت وګرځوه، ډیر په غصه کیږه مه ځکه چي په دې سره نصیحت اوریدونکی خپل سپکاوی محسوسه وي، خلګو ته داسي موقع مه ورکوه چي ستا بې ادبي وکړي، که پر دې خبرو دي عمل وکړی نو وخت به دي ښه تیر سي.

بندګي او زندګي: لمونځ په باقاعدګي سره کوه، دسترخوان پراخ ساته ځکه چي کنجوس سړی سردار نه سي جوړیدای، د خپل ځان دپاره یو صلاح کار ودروه، چي د خلګو د حالاتو څخه دي خبره وي او که چیري دي په نظر کي وراني او خرابي راسي، د اصلاح کوښښ یې کوه، او خپله مهرباني نوره هم زیاته کړه، که څوک غواړي نو لیدل او کتل ورسره کوه، او که یې نه غواړي هم. څوک چي نیکي درسره وکړي د هغه سره نیکي کوه، او که څوک بدي درسره وکړي، نو ته نیکي ورسره کوه، د مهرباني او معافي څخه کار اخله، خلګ د نیکي وطرفه ته وربوله، کم څوک چي تاته د نقصان رسولو نیت لري د هغه څخه ځان ساته، پردی حق پر ځان مه پریږده، یو مسلمان کس که ناروغه سي پوښتني ته یې ورځه، که یو څوک ستا سره تعلق پریږدي ته یې مه ورسره پریږده. څوک چي درسي عزت یې کوه، که چا بد درپسي وویل معاف یې کړه، څوک چي ستا خلاف په تا پسي غلطي خبري کوي، ته د هغو په حق ښه خبري کوه، څوک چي مړ سي حق یې ادا کړه. که د یو چا ښادي وي مبارکي ورکوه، که چاته تکلیف یا مصیبت ور ورسیږي او یا آفت پر راسي غم شریکي ورسره کوه، که تاته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو چا كار پيښ سي د هغه كار وركوه، كه يو څوك فرياد درته كوي، نو ته غوږ ورته نيسه، كه يو چا ته ستا د مرستي ضرورت وي مرسته ورسره كوه، څومره چي دي وس كيږي د خلګو سره د ميني او محبت سلوک كوه، هر چاته سلام وراچوه يعني سلام ادا كوه، كه څه هم كمزوري وي، كه په مسجد كي د يو څو كسانو سره ناست وې، هغو په يوه مسئله كي خبري اتري كولې ته د هغو د رايي مخالفت مه كوه.

تعليم او تربيه: كه ستا څخه يو څوک د يو خبري پوښتنه وكړي او د هغه خبري څخه مخكي په خلګو كي مشهوره وي، نو هغه بيان كړه ورته او بيا ورته ووايه چي په دې كي يو بل قول هم سته چي هغه داسي او داسي دی، او دليل يې دا دی كه هغو ستا دا خبري واوريدې، نو يقيناً د هغو په زړونو كي به ستا قدر او عزت پيدا سي، او څو ک چي ستا مخالفت كوي هغه ته داسي لاره وروښيه چي اصلاح سي. خلګو ته اسانه خبري كوه، ګراني او پيچيده مسئلې مه ورته بيانوه، داسي نه چي هغوی غلط مطلب ځيني واخلي. د هغو سره مهرباني كوه، كله نا كله خوشطبعي ورسره كوه، يعني خندا، او ټوكي ورسره كوه، په دا رقم به د خلګو د علم سره مينه او محبت پيدا سي، هميشه د علم خبري ورته بيانوه، كله نا كله د هغو خلګو دعوت هم كوه چي ډوډۍ ته يې راغواړې، د خلګو سره سخاوت كوه، د هغو كوچنی كوچنی خبري تر نظر لاندي مه نيسه، د هغو ضرورتونه پوره كوه، مهرباني ورسره كوه، پر كوچنيو كوچنيو خطاو يې سترګي پټوه، ځان ناغرضه كړه، د يو چا مخ ته تندی مه خرابه وه، چاته بد و رد مه وايه، د خلګو سره داسي ګډ اوسه لكه ته چي د هغو څخه يو يې، د خلګو سره داسي سلوک كوه لكه څنګه چي يې د ځان دپاره خوښوي او د هغو دپاره هغه څه خوښه كړه چي ته يې د ځان دپاره خوښوې.

د نفس پاكي، د ښو او بدو فرق: خپل نفس قابو ساته، پر خپل حال او احوالو نظر لره، د فتنو او شرونو څخه ځان ساته، كه يو كس هر څه درته ووايي ته يې بې عزته كوه مه، كه څوک ستا خبري په غور او فكر سره اوري ته هم د هغه خبري په غور او فكر سره اوره، كه خلګ تاته تكليف درنه كړي ته يې هم مه وركوه، په څه چي خپله خوشحاله كيږي په هغه څه نور خلګ هم خوشحاله ساته، په ښه نيت خلګو ته هركلی وايه، حق ويل پر ځان لازم كړه، تكبر مه كوه، د ټګی څخه هم ليري اوسه كه څه هم خلګ ټګي درسره كوي، په امانت كي خيانت مه كوه كه څه هم خلګ خيانت درسره وكړي، په وفاداري او تقوا كي ټينګ اوسه. كه چيري تا زما په دې وصيت عمل وكړی نو ته باور وكړه چي د هر مصيبت څخه په آمن كي سې، بيا امام اعظم ابوحنيفه ورته (رحمة الله عليه) وويل: دا وخت زه په دوه حالتو كي راګير يم په دې غمجن يم چي ته به زما د نظره پناه سي او بل طرف ته خوشحاله په دې يم چي ته به ښه او بد وپيژنې، كله كله خط راستوه، او د خپلو ضرورتونو څخه مي خبره وه، ته ماته د اولاد په رقم يې او زه ستا دپاره د پلار په مرتبه كي يم. ځه په مخه دي ښه د خدای (جل جلاله) په آمن كي اوسې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند انقلابي او سياسي اړخ

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سياسي ژوند دري اړخونه درلودل، اول دوه اړخه يې طمعه ګيره وه، يعني انقلاب يې راوستى مګر په يوازي سر جنګيدى د ذاتي مفاداتو د عزمت او شهادت څخه علاوه د قومي، ملي او اجتماعي مفاداتو مخنيوى كيدى، په ښكاره ډول نشر ناممكن وو، ددې وجهي څخه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يوې منصوبه بندى ماتحت څه قوانين جوړ كړل، د هغو پر جاري كولو او چلولو باندي په مثالي ډول كامياب سوو، كله چي د طمعي دوره تيره سول د تحريک غونډي خپل فرضيت ادا كړى د انقلابي تحريک په جوړولو لاس په كار سوو، د سرتاسري انقلاب پر ځاى يې د اسلامي انقلاب توقع او اُميد درلودى، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دې لړ كي د خپل ځان قرباني كولو ته تيار وو، په تيره بيا د قومي، ملي او اجتماعي مفاداتو د مخنيوي دپاره يې د مروه ګټه وكړه، چي د ټول ملت دپاره يې د اسلامي نظريو د سياسي كرښو برجونه ودرول، او اصول يې قايم كړل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د سياست دري اړخيز دورونه: لومړى دور يې په قاهره كي د بنو اميه د جبري ظلمونو خلاف وچلول سوو، په هغه زمانه كي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يوه داسي سياسي شكينجه تياره كړه، چي يو پلا يې د حضرت زيد د شهادت فتوا وركړه، او بله پلا يې د وزير ابن هبيره د وار په وار ظلمونو پر خلاف يې تحريک وچلوى، د بنو اميه پر خلاف چي عباسيانو كم تحريک راپورته كړى وو خالي انقلاب وو، صرف د مخونو د بدليدلو دپاره چليدى اسلامي نظام نه وو په كښي، د هغو پر خلاف يې د حرمينو هجرت هر چاته په ګوته كړي.

په دوهم دور كي يې د تحريک واک لړ وغزيدى، كله چي د عباسيانو يو سركښه ابو مسلم خراساني ډيرو ظلمونو ته لاس ورواچوى، د ده پر خلاف ابراهيم صائغ په يوازي سر بغاوت شروع كړى، دغه لاره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته هواره كړه، يو لوى جماعت يې راوبلې، يو پوخ سياسي قوت يې پيدا كړى، داسي تحريک يې وچلوى چي ابراهيم صائغ د خپل ايماني جذبې په ترڅ كي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سياسي نظريه د خياله وايسته، د قومي، ملي او اجتماعي مفاداتو پر ځاى يې ذاتي ګټو ته لاس ورواچوى يعني د شهادت لوى مقام يې حاصل كړى. مګر هغه وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نظريه داسي وه چي د اُمت د روښانه مستقبل دپاره يې د اسلامي قوانينو تنظيم جوړ كړى او داسي اشخاص ورته پيدا كړه چي راتلونكي زمانه يې د قدر مثال نه سي بيانولاى، د عزمت، شهادت او ذاتي قرباني وركولو جذبه خو يې په زړه كي وه، ليكن امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دې تيرو حالاتو ته داسي روح وركول غوښتل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ويل: كه د ځان قرباني وركړل سي، نو په قومي او ملي سطحه باندي به د اجتماعي مفاداتو د تحفظ، بقاء او استحكام په صورت كي به زياته قرباني فوت سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم دور د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د سياسي ژوند اخري دور دی، کله چي د ابو جعفر منصور په زمانه کي د اسلامي فقهي او ائيني کار پوره سوو، د مخکي پر مخ هري خوا ته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تيار کړل سوو ځوانانو کار شروع کړی، بل طرف ته د محمد عبدالله د پاک لمنۍ خاوند او ابراهيم د رضا مندي خاوند په ټول ملک کي د خالص اسلامي انقلاب راوستولو دپاره يو لوی او پراخ تحريک د جال په شکل کي خپور کړی، دا تحريک خالص د اسلامي نړۍ د مضبوطولو دپاره په کار اچول سوی وو، د اسلامي انقلاب توقع او طمع يقيني وه ځيني، چي ددې کار دپاره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کلونو راهسي انتظار وو، په يوه صلاح او مشهوره ټول د علمي ميدان غيرې ته راغلل، مګر پر تدبير باندي تقدير غالبه وو، چي دغه تحريک د منځه ولاړی.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حکومت د انتقامي حربو د خوا څخه په نخښه سوو، اخر دا چي د ځان قرباني يې ورکړه او د شهادت جام يې نوش کړی، او کم لوی قيمت چي يې حاصل کړی دی هغه يې د ذاتي شهادت څخه علاوه د قومي، ملي او اجتماعي سطحو کي د (۵۳۰) پنځه سوه ديرشو کالو پوري د حنفي فقهي د ائين پيروي څخه جوړ دی، چي مثال يې په تاريخ کي د دنيا يو انسان هم نه سي پيشولای، او يوازي دا نه بلکي د حنفي فقهيانو مخ ته د عباسيانو د زور زياتي، سر ټيټي، د څلور پوړيزه فقهي ودانۍ تر قيامته پوري د خالص اسلامي شرعي فقهي قوانينو مهمي نکتيې، د اسلامي نظام د حکومتوالي دپاره علمي نقشې، د بهادري کوټلي تدبيرونه، د بصيرت همت او عظمت نه ختمدونکي نقشې، او پر دې علاوه د استقامت پوخوالی، د شهادت مينه، لوړي حوصلې، تاريخي کارنامې دا هر څه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دايمي نښو نښانو څخه دي، که چيري د دغه لوی امام چي د امامانو سراج او د اُمت د سر تاج دی، د سياسي نظريو او د خالص انقلابي ژوند مطالعه په ژور نظر سره وکړل سي، نو کيدای سي چي په ژوند کي مخ ته تګ يې په نصيب سي او دغه د اولس کښتۍ به د سمندر غاړي ته په اساني سره ورسوي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زمانه کي اسلامي او اولسي سياست: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په داسي وخت کي زيږدلی وو، چي ټول اولس د بنو اميه د ظلمونو د په وجه ذليله کيدل، د حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) مينه ناک لمسي حضرت امام حسين (رضي الله عنه) او د هغه اهل او عيال يې د فرات پر غاړه د تندي د لاسه شهيدان کړل، د حرمين شريفين عزت يې په عام طور سره رسوا کړی وو، په مسجد نبوي کي تر يو څه وخته پوري د سعيد ابن مسيب څخه ماسيوا بل چا د لمونځ کولو جرات نه سوای کولای، د حضرت ابوبکر صديق (رضي الله عنه) لمسي حضرت عبدالله بن زبير يې د بيت الله شريفي پر چوکاټ لوړ په وينو کي لت پت کړی وو، په دې لړ کي تر ټولو رحم کوونکي حالات د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د پيدايش پر ځای په کوفه کي وه، چي په دې ښار کي اول سره ابن زياد او بيا د حجاج بن يوسف زورورو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تورو پواسطه د غريبانو او بې کسو پر سرونو ظلم کړی وو، چې په دې وخت کې د خواجه حسن بصري (رحمة الله عليه)، ابن سيرين (رحمة الله عليه)، ابراهيم نخعي (رحمة الله عليه) او د امام شعبي (رحمة الله عليه) غوندي لويو لويو عالمانو دپاره هم د چوپ کښينستو څخه ماسيوا بله چاره نه وه. مګر کله چې د قدرت د ازلي قانون سره سم د اُمت کښتۍ په خطرناکو ظلمونو کې په ډوبيدو سوه، په دې وخت کې غيبي لطيفه راوځليدل او (انا له لحافظون) په شکل د مرستي دپاره يو لوی بند جوړ سوو، دلته هم داسي وسوه د بنو اميه د مړو لاسونو څخه د مخرج الحی من الميت په نتيجه کې حضرت عمر بن عبدالعزيز ته مورنۍ تخت په نصيب سوو، دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ځوانۍ زمانه وه، چې عمر بن عبدالعزيز د اسلامي ملت د آزادي دپاره اولني منشور وټاکی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ځوانۍ د احساس بلني په وجه د عبدالعزيز د منشور څخه داسي متاثره سوو، چې د يو لوی همت څخه يې کار واخيستی او د نبوت د علومو د يو کلک عالم امام حماد بن ابی سليمان (رحمة الله عليه) په حلقه کې داخل سوو، تر لسو (۱۰) کالو پوري يې ديني خدمتونه ورسره وکړل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مکې ته هجرت او بيرته کوفې ته ستنيدل: په دې وخت کې د تقدير فيصله داسي وه چې د حضرت عمر بن عبدالعزيز د خلافت زمانه څه باندي دوه دوه نيم کاله وه، وروسته تر دې دی هم وفات سوو، د ده پر ځای يزيد پر تخت کښينستی د يزيد څخه وروسته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زمانه کې د بنو اميه ښېړ خليفه ګان يو په بل پسې راغلل، دوی د نبوت لاره پرې ايښه وه، د عجمي پاچاهانو طريقه يې اختيار کړې وه، بې ځايه طرفداري خو يې شغل ګرځيدلی وو، د يوې ښځې په خاطر به يې لوی لوی قاضيان برطرفه کول، ځکه خو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې ظالمانو د ظلمونو څخه په تکليف سوو، مکې ته يې هجرت وکړی او د عباسيانو تر خلافت پوري هلته موقيم وو. کله چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيرته کوفې راغلی، تر کمه ځايه چې د فقهي د قانون ريښې غزدلي وې، تر هغه ځايه يې د نافذولو دپاره د داسي سياسي طريقې کار اختيار کړی وو، چې په هغه کې د اوسني سياست غوندي پروپاګند، بې ځايه نعري وهل، په جلسو کې بد او رد ويل او داسي نور څه نه وه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلو خواهيشاتو پر ځای د قانون پيروي غوښتل، د دوی سياست په ډير خاموشي سره مخ ته تلی، مګر د حکمت څخه خالي نه وو، کله چې يې د انقلابي سياست نتيجه معلومه سوه، نو دا نتيجه يې د اسلامي سياست دپاره اصول وګرځيدل او د تاريخ په پاڼو کې ثبت سوه، کله چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عباسي خليفه ابوجعفر منصور غوښتنه چې د قضاء عهده وه ونه منل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: ای اميرالمؤمنينه! ستا پر شاوخوا چې څومره خلګ دي دوی ته داسي افسران په کار دي، چې ستا په وجه د دوی قدر وکړي، په دې خبره کې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خليفه منصور ته دا خبرداری ورکړی، ستا چې څومره نوکران، افسران، ياران او دوستان دي، دوی انصاف، د قانون پيروي او يوالی نه خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا هم وويل: كه چيري ستا ذاتي مقدمه را مخته سي او ته دا وغواړي چي فيصله دي په قانون سره ونه كړل سي او ته پر ما باندي فشار راوړي چي فيصله بي قانونه وكړم، نو دا په ياد لره چي په درياب كي مي غرقيدل خوښ دي، مګر دا هيڅ كله نه منم چي په فيصله كي دي انصاف نه وي، دا خبر په ښايستو الفاظو او خالي نظر سره نه وه، بلكي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په علمي توګه په باريكو حالاتو كي هم د اسلامي سياست د اصلاح او تدبير اصول څرګند كړي دي.

د حكومت د پيسو اخيستلو څخه منع كول: يو وخت ابو جعفر منصور امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يو څه پيسي د ډالۍ په توګه راوليږلې، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا پيسي قبولي نه كړې، دوستانو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته مشهوره وركړه، ورته ويې ويل: دا پيسي واخله خيرات يې كړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: د دغو خلګو سره څه حلال سته؟ د دغو خلګو سره څه حلال سته؟ يعني د باچاهانو سره؟ د وفات څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د بغداد د عامي هديرې څخه ليري يوازي ښخ كړل سوو، كله چي خليفه منصور راغلی په لمانځه كي شريک سوو، وروسته يې پوښتنه وكړه: ولي تاسو د عامي هديري څخه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جلا ښخ كړی دی؟ خلګو وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د بغداد ځمكي ته د غلا ځمكه ويلي ده، او دا يې فتوا هم وه، او وصيت يې هم كړی وو، ويل: ما به په داسي ځمكه نه ښخوي چي هغه په ناجايزه طريقي سره حاصله سوې وي، خليفه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قبر طرف ته د ګوتي په نيولو سره وويل: د مرګ څخه وروسته هم ما ستا څخه څوک نه سي خلاصولای.

كله چي د حضرت محمد (صلى الله عليه وسلم) پر اُمت باندي د جابيرو باچاهانو او اميرانو د طرفه ظلمونه كيدل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به دا نه سوای زغملای هر وخت به خوابدی وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) غوښتل چي د حضرت محمد (صلى الله عليه وسلم) اُمت ددې ظالمو حكمرانانو د غلامۍ څخه خلاص كړي، يو وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په مخ كي د امام زين العابدين زوی زيد بنو اميه شهيد كړی، بيا په دې سلسله كي د اهل بينو د خاندان څخه د امام حسن لمسی محمد بن عبدالله چي په نفس ذكيه باندي مشهوره وو، د عباسي خليفه ابو جعفر منصور د ورور د عيسى د لاسه شهيد سوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي به داسي حالات ليدل بې اختياره بې ژړل، راوي وايي: كله چي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زيد بن على شهادت به يې په ياد سو ډير به يې ژړل.

د عبدالله بن زبير زوی وايي: ما امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وليدی چي د محمد بن عبدالله حسن د شهادت څخه وروسته چي د ده ذكر به يې كوی نو د ستركو څخه به يې اوښكي راتللې، همداسي د تاريخي يادونو په رڼا كي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زړه كيفيتونه ښه څرګنديدای سي، د مسلم بن سالم وينا ده وايي: ما د لويو لويو شيخانو سره ليدل دي، مګر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه ماسیوا ما داسي څوک نه دی لیدلی چي د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) د اُمت ډیر احترام کوونکی وي. د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په زړه کي چي د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د اُمت سره څومره مینه وه، هیڅ چاته دا مینه نه سي ښکاره کیدلای، همدا وجه ده چي خپله به یې تر دوو درهمو څخه زیات خوارک نه کوی، کله کله به یې د وچ دال ډوډۍ خوړله. مګر بل طرف ته امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ناتاونانو، مظلومانو، عالمانو، طالبانو، فاضلانو، امامانو، مجتهدانو د دین خدمتګارانو او د اُمت د عامو کسانو دپاره یې د تجارت کاروبار کوی او غمخوري به یې ورسره کوله، د دوی ټولو هر رقم مرستي ته یې ملا تړلي وه، غریبانو ته به یې په مظاربت پیسې ورکولې او مرسته به یې ورسره کوله.

د امانتونو د ساتني دپاره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د اسلامي تګلاري سلسله قائمه کړه، د همسایګانو سره ښه سلوک، د حاجتمندو د نیستي لیري کول، د کونډو نګراني، د مسکینانو سره سخاوت، طالبانو ته وظیفي او عالمانو محدیثنو شیخانو ته پیسې ورلیږلې، راوي زیاتوي: په طالبانو کي چي به چاته یو ضرورت پیښ سوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به ورحلوی، تر داسي حده چي ودونه به یې هم ورکول، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) خپلې پیسې پر دوی باندي مصرفولې او په باقدګي سره یې وظیفه هم ورکول، قاضي ابو یوسف (رحمة الله علیه) وایي: تر (۲۰) کالو پوري امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) زما د اهل او عیال مصرف کړی دی.

په کوفه کښي د تاریخ یو مشهور کس ابن نصرانیه خالد د ۱۰۵ څخه ۱۲۰ هجري کال پوري وزیر پاته سوی وو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د (۲۵) پنځه ویشتو کالو د عمر څخه تر (۴۰) کالو پوري وخت د ده د وزارت په وخت کي تیر کړی وو، په دغه (۱۵) پنځلسو کالو کي ددې وزیر د لاسه د کوفې خلګ په اور کي پراته وه، پر اسلام یې د کفر رنګ غالب کړی وو، د مساجدو منارونه یې سپیره کړي وه، عیسویانو ته به د مسلمانانو د ګټي خوړلو واک ورکړی وو، رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته به یې په سپک نظر کتل، پر حضرت علی (کرم الله وجه) او حضرت عثمان (رضي الله عنه) باندي به یې لعنت وایه. العیاذ بالله

د حضرت زید بن علی (رحمة الله علیه) کوفې ته راتلل: د زور زیاتي په دې تیریو کي د نبوت د ګلستان یو څراغ حضرت زید بن علی چي کوفې ته راغلی، نو دا د کوفې د مظلومانو دپاره د رحمت د فرښتې راتلل ثابت سول، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یو راز دار منصور بن معتمر د حکومت د مقابلې دپاره د حضرت زید (رحمة الله علیه) لاس نیول شروع کړه، چي په دغه تحریک کي پوره (۴۰۰۰) څلور زره انسانانو د حضرت زید لاس نیوی یې وکړی، او د بنو امیه د وران کارو مقابلې ته یې ځانونه وسپارل، سفیان ثوري (رحمة الله علیه) او امام اعمش (رحمة الله علیه) هم د حضرت زید (رحمة الله علیه) سره په دې کار کي د مرستي مظاهره وکړه، ګویا چي په سیاسي کارونو کي یې پرده داري خوښوله، مګر د حضرت زید (رحمة الله علیه) په نظر کي صرف او صرف د اسلام لویې وه، نوموړي د کوفې د سیاسي، اولسي او ریاستي نظام جوړونکي مجتهد امام

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) معلوميدی، بيا يې خپل قاصد فصيل بن زبير امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وروليږی. په تيره بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چې د شرعي قانون د مخه د جبرناک حکومت خلاف کم اسلامي سياست خپل کړی وو، هغه د ډيرو د فکره څخه وتلی وو، د سياست لفظ د امر باالمعروف او نهي عن المنکر پر ځای استعماليدای سي، لکه په نورو الفاظو کي مطلب دا چي په اسلامي طريقو خصلتونو باندي خلګ درول او دعوت ورکول او د اسلامي اولس څخه په قرآن کريم او حديث په دواړو کي ددې کار د بلني غوښتنه سوې ده، په هغه زمانه کي د حديث پوهانو يوه لويه ټولګۍ د ظالمو باچاهانو په مقابله کي خاموشي اختيار کړې وه، دوی د خپلي ذاتي زمه واري پوره کولو په لړ کي د خپل وس مطابق وخت تيروی، دې کار ته به يې د اسلامي سياست جامعه وراغوستل.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به يو طرف ته د ظالمو باچاهانو په مقابله کي بې طرفي اختيارول او يا به يې ځان ليري ځيني ساتی، مګر بل طرف ته به يې خپل سياسي مسلک اختياروی او که به په دې کار کي د امر باالمعروف او نهی عن المنکر قرآني فريضه منسوخ کيدل، نو دا به يې خلاف ګڼل، هلته به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حالاتو د نتيجو د اندازو څخه بې پروا سوو، د سراسري سياست د خاطره به ميدان ته وروتی، د شرعي فقهي د نظره او د پيغمبري تعلماتو په رڼا کي به يې دا خبره بې فايدې ګڼله، د ناکاره کار بدلول به يې ضروري ګڼل، مګر کله چي به د ناکاره کار په بدليدو سره بل ناکاره کار ته لاره هواريدل، نو بيا به يې د ډير احتياط څخه کار اخيستی، د قرآن کريم آيتونه، د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) حديثونه او د صحابه کرامو نمونې به يې مخ ته اينوولې، په علمي توګه به يې سياسي لاره اختيارول.

د يوې قوي سياسي غونډي د جوړيدو ضرورت: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا ضروري ګڼل چي د نيکانو په مرسته دي يوه قوي سياسي غونډه جوړه سي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فرمايلي دي: که چيري د حکومت د ظالمو باچاهانو مقابله کوونکو ته نيک ملګري په لاس ورسي، نو يو تن دي يې مشري وکړي، مګر دا کس دي داسي تن وي چي د الله (جل جلاله) په دين کي د خلګو د يقين وړ وي او خپله لاره پرې نږدي. لنډه دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د (۴۰) څلويښت کلنۍ څخه تر (۷۰) اويا کلنۍ پوري په سياسي ډګر کي په مسلسله توګه اخته وو، کله چي به د نورو ممکينو لارو فايدمنه موقع په لاس ورتله کار به يې ځيني اخيستی، د سياسي حکمت او د حنفي فقهي پاللو، د شاګردانو لويي حلقې او د قاضيانو لويي ټولګۍ د راتلونکي وخت د ګټې دپاره د حنفي فقهي يو ځای کولو او د هغې د قانوني شکل او پوره نفاذ دپاره د لاري د هوارولو څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د جابر سلطان په وړاندي د حق کليمه وويل او د شهادت يا شهادت ته نږدې د شهادت پياله يې وڅښله.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د بنو اميه د حکومت تر منځه تعلقات چي څنګه وه، په دي باره کي عساکر د حکم بن هشام څخه روايت کوي وايي: زموږ حکومت دا غوښتل چي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلي خزانې کلياني امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ورکړي، او حکومت وويل: که چيري ته دا ونه ومنې، نو پر ملا باندي د چلاخو وهلو ته تيار سه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حکومت دي سزا ته ځان تيار کړی، مګر د الله (جل جلاله) د عذاب څخه يې ځان وساتی. د بنو اميه پر دغه پاليسي باندي وزير يزيد بن عمر بن هبيره ډيره ځارنه کول، ځکه چي د ۱۲۹ څخه تر ۱۳۲ هجري کال پوري په خپله علاقه کي يې آمن راوستلی وو، او دی د هغه وخت لوی سياست پوه وو، هم دی وو چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کي يې عرض وکړی، او ويې وويل: شيخ صاحبه راسه! که چيري ته زما سره تګ راتګ ډير کړي، نو ته به ډير فايدمن سي، ستا د طرفه به موږ ته خير راورسيږي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په جواب کي ورته وويل: که ستا خواته درسم نو څه به کوم که ته ما ځان ته ډير نږدې کړې، په فتنه کي به اخته سم او که ته ما د ځان څخه ليري وساتې، ته به ما د ملګرتيا څخه وروسته پريږدې، نو ته به خامخا ما په غم کي مبتلا کړي. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته خدای (جل جلاله) داسي واضح فطرت ورکړی وو، چي داسي نزديکت يې په فکر کي هم نه راتلی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په بي پرواهي سره ابن هبيره ته دا هم وويل: ستا سره داسي شی نه سته چي زه ځيني وبيريږم.

وزير ابن هبيره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د ربيع په ذريعه چي د لوی وزارت وړانديز يې ورته کړی وو، داسي يو پيغام ورولیږی: د وزيرۍ مهر به درته حواله سي، څه حکمونه چي نافذيږي او کم کاغذات چي د حکومت د طرفه راوځي، او د خزانې څخه چي څه ايستل کيږي دا به ټول ستا په واک کي وي يعني اختيار به يې ستا په لاس کي وي، کم وخت چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هغو دا عهده قبوله نه کړه انکار يې ځيني وکړی، د سترو علماؤ د ټولی څخه داود بن ابی هند ابن شرمه او ابن ابی ليلی (رحمة الله عليهم) غوندي فقهيانو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د پوهولو دپاره حاضر سول، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې وويل: موږ د الله (جل جلاله) په ذات سره قسم درکوو، چي ته ځان په تباهي کي مه اچوه، موږ خو هم اخر ستا وروڼه يوو، د حکومت سره نزديکت په موږ کي يو هم نه خوښوي، مګر موږ په دې وخت کي بله د حل لاره نه وينو يعني ددي څخه ماسيوا بله چاره نه لرو.

د ناصحانو دې ټولۍ ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دا عهده خو لا غټه خبره ده که چيري حکومت ما ته دا ووايي: چي د ښار د منځني مسجد دروازې وشميره نو زه دا کار هم نه کوم، د عالمانو ټولۍ چي د ده (رحمة الله عليه) د انکار پر خطرناکو نتيجو باندي يې نظر واچوی ډير حيران سول، بل طرف ته ابن هبيره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د انکار په صورت کي د خپلو ټولو اختياراتو په استعمالولو باندي قسم اخيستی وو، او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم د انکار کولو په وخت کي ټينګ قسم واخيستی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: په خدای (جل جلاله) قسم هيچيري به د حکومت سره شراکت ونه کړم، د ټولګۍ په کسانو کي قاضي ابن ابی ليلی پوه سوو، ملګرو ته يې وويل: پريږدی خپل ملګری امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) **هغه پر ناحقه دی او علاوه د ده.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حکومت سره د تړون د پرې کولو فیصله کړې وه، مګر حکومت هیڅ کله دا نه خوښوله، وزیر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د (۱۵) پنځلسو ورځو دپاره بندیخانې ته واستوی، هلته به هم امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته وړاندیزونه کیدل، د شاهي کارخانې د مشرۍ وړاندیز ورته وسوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا وړاندیز رد کړی، بیا یې د قاضي توب د درجې وړاندیز ورته سوو، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پر خپل ټینګ انکار باندي ولاړ وو، نو وزیر ابن هبیره په قهر سوو، د قسم اخیستلو سره یې یو ځای دا اعلان وکړی، چي ویې ویل: که امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د قضاء عهده قبوله نه کړه، نو په چلاخو به یې ووهم. وزیر چي د باچاهي په غصه کي قسم واخستی ټول خلګ د بیري په خاطر ولاړ سول، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په دیني نشه کي غرق وو، د ابن هبیره د سزا نه بلکي د آخرت سزا په یقیني ډول سترګو ته دوري دوري کیدله، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وویل: په خدای (جل جلاله) قسم چي زه به هیڅکله دغه عهده قبوله نه کړم، که څه هم چي ابن هبیره مي قتلوي، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا جواب د ابن هبیره د حاکمیت د منارې د پاره خطر وو، او د هغه د احساس پر دنیا داسي ګذار وو، چي د ډیره تاو څخه ولاړ سوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یې د بندیخانې څخه ځان ته راوغوښتی، د ډیري غصې څخه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مرګ په فکر کي وو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په استقامت او بې نیازۍ سره داسي وویل: د ابن هبیره باچاهي بس تر یو مرګه پوري ده. په دې وخت کي ابن هبیره جلاد ته اشاره وکړه، جلاد د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په لڅولو سره پر ده مبارک د چلاخو درزهاری جوړ کړی، بیرته چي یې بندیخانې ته بوتلی پر سر یې د چلاخو نښي وې او مخ یې هم خوږ سوی وو. امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مور قدر او احترام په خاطر د چلاخو تر وهلو وروسته به یې ډیر ژړل یو چا پوښتنه ځیني وکړه: ته ولي دومره ژاړې؟ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: پر ما ددې وهلو څه باک نسته، مګر ددې غم راسره دی، که مي مور داسي ووینې نو څه حال به یې وي.

د عباسیانو انقلابي تحریک او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هجرت حرم شریف ته: د هجرت (۱۳۰) کال وو چي د عباسیانو یو سرکښه مشر ابومسلم خراساني د بنو امیه د حکمت پر خلاف په ټولو اسلامي ملکونو کي د سازش جال خپور کړی وو، ابرهیم بن میمون او محمد بن ثابت عبدي او داسي نورو یې ملګري کړې وه، چي په دې انقلاب کي دوی هم مرسته ورسره کول، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته د ابومسلم د ظلمونو او ویجاړیو د نتیجو معلومات ورسره وه، که څه هم دا تحریک په ظاهر سره د بنو امیه د ظلمونو پر خلاف په کار اچول سوی وو، مګر ددې تحریک څخه د یوه صالح انقلاب طمع نه سوای کیدای، خالي د حکومت او د مخونو د بدلیدو د پاره په کار اچول سوی وو، د عباسیانو تحریک په دې ورځو کي خپور سوو، د ملک په ټولو برخو کي د بني امیه پر خلاف سازشونه او بغاوتونه شروع سول، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په د غو ورځو کي په حرم شریف کي ژوند کولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هڅه وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مکي ته هجرت وکړی او تر ۱۳۰ هجري کال پوري هلته پاته سوو، تر څو چي د عباسيانو دغه تحريک د بنو اميه د حکومت خاتمه نه وه کړې، او د خلافت پر تخت يې قبضه نه وه لګولې، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په حرمين شريفين کي وو، دلې يې څه باندي (۶) کاله پناه اخيستي وه.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند يوه لويه سياسي کارنامه: د بنو اميه حکومت ختم سوو، عباسيان پر تخت کښېنستل دا لويه انقلابي واقعه د اسلامي تاريخ يو لوی باب دی، د عباسيانو لومړی باچاه ابو العباس وټاکل سوو، لقب يې په وينه تويونکي مشهوره سوو، وجه يې دا وه د ده ملګرو هم په هغه حرکتونو او وينه تويولو باندي شروع وکړه، د څه د وجهي خلګ د حکومت په وړاندي ډېر په عذاب وه، دې حالاتو ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دماغي سترګو په نظر ورته کتل، د وينه تويونکي حکومت څلورم کال او نهمه مياشتي وه، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دې وخت کي په حجاز کي ژوند تيروی، د عباسي حکومت سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تګ راتګ شروع د ابوجعفر منصور د وخت څخه وسوه، کم چي د عباسيانو اولني خليفه دی، د ابوجعفر سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کش مکش د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند يوه لويه سياسي کارنامه ده.

عباسي سرکښه ابومسلم خراساني: د ۱۳۱ څخه تر ۱۳۶ هجري کال پوري د خراسان باچاهي وه، تاريخ پوهان ليکي: د ده د باچاهي په دوران کي د ده د ظلم په سبب د (۶۰۰۰۰۰) لکهو خلګو لاسونه پرې سول، ابو مسلم خراساني د ظلمونو په کولو کي تر حجاج بن يوسف په کمه نه وو، د ده د ظلمونو څخه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبر وو، مګر ځان يې ددې کارونو څخه غافل نه ساتی، بلکي د اسلامي انقلاب او د شرعي نظام د پيروزيني، خپروني او راوستني په لړ کي خو دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لومړی نخښه ده، په هغه وخت کي چي هغو لويو لويو کسانو چي د ابومسلم خراساني سره د بنو اميه په ختمولو سره د يوه ښه نظام د راوستولو دپاره کمک کړی وو، کله چي يې د ده دا ظلمونو ته وکتل ټوله پښيمانه سول، ټولو وويل: موږ خو د يوه ښه نظام په جوړولو کي د ده سره لاس يو کړی وو، او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته تر مخه لا معلومه وه، او ددې کار څخه يې ډډه وکړه، ځکه چي دا د يو خراب انقلاب دپاره لاره جوړېده.

ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه): په همدې لړ کي د ابراهيم ضائع (رحمة الله عليه) غوندي اخلاص مند او ديندراه بنده وو، دی هم د ابومسلم په دوکه کي راغلی وو، کله چي ده ته حق څرګند سوو د اور د لمبې غوندي يې په زړه کي د حق ګويي او بې باکي جذبه راپورته سوه او دا فيصله يې وکړه، چي ابومسلم خراساني ته دي د ده د ظلمونو سزا ورکړل سي او يو لوی اسلامي انقلاب دي راوستل سي، په دې موده کي يې د کوفې د اسلامي خاوري مځکي ته تګ راتګ شروع سوو، چي د ځان د رهنمايي او همدرۍ دپاره يې پر امام اعظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابوحنيفه (رحمة الله عليه) باندي نظر ولګيدی، دواړه په خبرو اترو سره اخته سول، تر ډير بحث کولو وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د وينا مطابق داسي ورته وفرمايل: زموږ دواړو پر دې خبره اتفاق دی چي دا مقابلې ته دريدل د الله (جل جلاله) د طرفه فرض دي، د اتفاقي رائي څخه وروسته ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته عرض وکړ: لاس دي رامخته کړه چي زه لاس نيوی در څخه وکړم.

په انفرادي نفعي سره اجتماعي او ملي فائدي ته هڅه: دا د عباسيانو د حکوکت لومړی دور وه، ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د حکومت د مقابلې دپاره د کم مقصد بلنه ورکول غوښتل، نو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نظر تر هغه ډير قوي وو، چي وخت به ور پيدا کيدی غنيمت به يې ګڼی، د قوانينو په جوړښنت به مصروفه وو، ددې څخه د فراغت په وخت کي به يې د تجارت کاروبار هم ورسره کوی، بل طرف ته به يې د درسي ټولني په کار هم ځان مصروفوی، د ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) صداقت او اخلاص مندي او د هغه تقاضاوي چي څومره مهمي وې پر خپل ځای ډيري ضروري وې، مګر بل طرف ته ددې د رد څخه ماسيوا ددې حکمت او تدبير قبلول انجام هم په مخکي وو، د انجام په لحاظ سره خو به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جوړ سوی پرګرام هم د خاور سره خاوري کيدی، او د کمي لاري چي هغو د کاميابي نخښي پورته کولې، هغه هم د هميشه د پاره بنديدلې او بل طرف ته ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) داسي لاره اختيار کړي وه، چي په هغه کي صرف د شهادت، کاميابي او انفرادي ګټه نه وه، نو په دې وجه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ډير ژور غور او فکر کولو څخه وروسته د سياسي پوهي څخه کار واخيستی، ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) ته يې عرض وکړی: اخر زه ستا بيعت د څه دپاره واخلم.

د اسلامي انقلاب د پاره د تنظيمي اتحاد او اجتماعي قوت ضرورت: په داسي لوی مهم مقصد کي چي څومره د تنظيمي او اجتماعي قوت ضرورت وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې په اړه فکر کړی وو، او دا زموږ او د هغو سياسي لاره ګڼل سوي وه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: که چيري ددې کار په کولو کي څه داسي نيک خلګ مرسته کوونکي سي، او د دوی مشر داسي کس وي چي پر هغه باندي په ديني لحاظ سره يقين وسي، دلته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا ويل غوښتل چي د يوه تنظيمي او سياسي قوت د پيدا کيدو څخه ماسيوا په داسي خطر کي د ځان اچولو انجام به دا وي، چي يوه غټه قيمتي سرمايه يعني انساني وجود د يو څه قيمت څخه ماسيوا په مفتو کي دي ضائع سي. دومره لويه قرباني ورکول پر خپل ځای ښه ده، مګر ددې په بدل کي بايد لوی قيمت تر لاسه سي، نو دا نور هم ښه او شرعي غوښتنه ده، په هر حال ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د وخت د حالاتو او د شريعت د مزاج مطابق خبرداری ورکړی وو، مګر د هغه ايماني جوش، فرضي ادا کووني د عزمت او شهادت شوق هغه ړوند کړی وو، د عقل، شعور او تدبير د رهنمايي څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې بې غمه کړی وو، د هر باطل کار د مقابلې کم اور چې د هغه په زړه کې بليدی، هغه اور امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم سوځی، د حکومت څخه بې پرواهي او تر يو څه حد پورې د ممکني لارې د مقابلې کوښښ يې کوی، مګر د دواړو سياسي مذاق وو، او اختلاف چې يې وو، هغه يې صرف په طريقه او کار کې وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بل سوي اور ته د ور دانګلو پر ځای صبر غوره کړی وو، مقصد يې دا وو ويل که چيرې د اجتماعي تنظيم په صورت کې د مقابلې موقعې په لاس راغله نو ډير به ښه وي، د انتظار په لمحو کې يې د شرعي قوانينو او د کار کولو د تيارۍ په صورت کې به يې حق مخته کوی، او باطل به يې شاته کوی، او د امکاناتو څخه د فائدې اخيستلو په وخت کې به يې کوښښ کوی، الحمدالله چې په خپله اراده کې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کامياب سو، الله (جل جلاله) د دواړو موقعې ورسپارل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سياسي نصب العين: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خپل نصب العين داسي مقرر کړی وو، چې حکومت به د فيصلو په لړ کې د تباهي د طرف څخه د کاميابي وطرف ته رابولې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چې کمه نقشه په نظر کې نيولې وه، ددې نقشې په پای ته رسولو سره يې د فقهيانو، امامانو، مجتهدينو، قاضيانو او د متقيانو يو لوی جماعت جوړ کړی، موفق ليکي: اخر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبري ځای ونيوی، اميران محتاجه سول امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته، د هر خليفه په دربار کې به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ذکر کيدی، اميران خو يې محتاجه سول د خليفه ګانو په دربارونو کې به يې لا هم خبرې اترې کيدې. مګر دا خبره چې د اميرانو څخه ليرې اوسيدل او بيا هغه ځان ته د محتاجه کولو دپاره کوښښونه کول، خپل مجلسونه د اميرانو او خلفاؤ د خبرو اترو څخه پاک ساتل او د هغو مجلسونو ته خپل ذکرونه رسول، صرف دا نه بلکي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپلو حکمتي تدبيرونو سره داسي صورت جوړ کړی، چې يحيی بن آدم (رحمة الله عليه) فرمايي: خليفه ګانو او اميرانو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په قوانينو فيصلې شروع کړې، او اخر پر دغه ځای سلسله ختمه سوه، اخر دا چې د خلګو مخونه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راوګرځيدل، لويو لويو حکمرانانو او اميرانو يې عزت کول شروع کړه، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په سختيو کې هميشه د ځان وړاندې کولو ته ملا تړلې وه، خلګو يې تعرفونه شروع کړل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خلګو ته داسي کار پيش کړ، چې نورو هيچا داسي کار نه وو پيش کړی.

لنډه دا چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپلو علمي او عملي تدبيرونو سره داسي ماحول جوړ کړی، چې په حکومت کې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شرکت کولو مطالبه د هغې زمانې يو عامه غوښتنه جوړه سوې وه، د عباسيانو د حکومت خليفه ابوجعفر منصور چې کله د مدينة الاسلام بغداد د جوړولو کار شروع کړی، نو ددې کار ټوله ذمه واري يې مثلاً: د کار ګرانو نګراني، د تعمراتي اجناسو رانيول او داسي نور... کارونه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسپارل. د طبراني د ځینو روایتونو څخه داسي معلومیږي، چي په اصل کي خلیفه ابوجعفر منصور په دې کار کولو سره د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه دا غوښتنه کول چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د قاضي توب عهدې ته غاړه کښیږدي، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ددې کار څخه انکار وکړی، نو ابوجعفر منصور د خښتو د شمیرولو او د کارګرانو د نګراني وظیفه وروسپارل، وایي: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په انکار کولو سره منصور هم قسم کړی وو، چي خامخا به دي پر دې قضاء باندي مقرره ومه، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په هیڅ رقم دا عهده قبوله نه کړه، د منصور د قسم پوره کولو د پاره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته یې دغه کار وروسپاری.

د مسلمانانو د دستوري ژوند دپاره د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) کوښښونه: تر دې وروسته هر کله چي به امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ابوجعفر منصور عباسي سره ملاقات کوی، نو امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به دا کوښښ کوی چي په حکومت کي دي هغه اسلامي او فقهي قوانین رائج کړل سي، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څو کاله سختۍ پر تیري کړي وې، ددې څخه علاوه دا هم وسول دنیا د شان او شوکت سره د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په پښو کي ورپریوتله، ابوجعفر منصور ډیر وخت امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته تحفې، هدیې او داسي نور... شیان ورپیش کړل، دپاره ددې چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به زما کار کوونکی سي، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ددې هر څه څخه مخ اړه وی.

د منصور په دربار کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) اولنۍ تقریر: په دې ورځو کي ابوجعفر منصور امام مالک (رحمة الله علیه)، ابن ابی ذئب (رحمة الله علیه) او امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) درې سره خپل دربار ته راوغوښتل، داسي پوښتنه یې ځیني وکړه: رښتیا رښتیا ووایاست! د مسلمانانو د حکومت سرپرستي کم چي الله (جل جلاله) موږ ته حواله کړې ده، آیا موږ واقعاً ددې قابل یو که یا؟ ددې پوښتني په جواب کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ډیر اوږد تقریر ورته وکړی، زه دلته د هغه تقریر خلاصه درته وړاندي کوم، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: په هیڅ صورت کي ستا حکومت شرعي نه دی، کله چي تا د حکومت واک تر لاسه کړی، هغه وخت هیڅ چیري دوه مفتیان هم ستا پر خلاف متفق نه وه.

ابوجعفر منصور ډیر سنجیده، هوښیار او لوی چل بازه وو، هغه ته د خپل یزیدیت د مرګ نقشه د حسین د قتل په هنداره کي ډیره صفا معلومیدل نو په دې وجه چوپ پاته سوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یې سره د ملګرو په نرمي سره رخصت کړی، مګر بل طرف ته د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) رښتیني خبرو د هغه ټول شکونه کم چي یې د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په هکله درلودل په یقین سره بدل کړل، ابوجعفر منصور وویل: مګر اوس څه کول په کار دي، آیا امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د توري په ذریعه د مخ څخه لیري کړم، او که یا دی دي د زهرو پر ځای د ګړی په ورکولو تجربه کي یو څو ورځي نوره هم جاري وساتل سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سیاسي تدبیر او د ابوجعفر منصور بد حالي: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) داسي تدبیر جوړ کړی وو، چي ابوجعفر منصور د ډیري پوهي سره یې د سیاسي چل بازي په غم کښي واچوی، ابوجعفر دومره ډیر پریشانه سو چي د کوفې په هره دروازه کي یې تازي آسونه د تښتي دپاره درولي وه، ده ویل: کله چي د تښتي وخت راسي د هر طرف څخه چي موقع برابریدل د هغه طرف څخه به تښتم، دا هر څه کیدل مګر حکومت دومره غیرت نه درلودی، چي پر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یې لاس بر سوی وای، الله (جل جلاله) د ټول عراق بلکي د ټول مشرق امام او پیشوا جوړ کړی وو.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د تابع کولو دپاره اخرنۍ ناکام کوښښ: د ۱۴۶ څخه تر ۱۴۷ هجري سني پوري په دغو دوو کالو کي د امام مالک (رحمة الله علیه) جوابي خبرو ټول حکومتي خلګ مایوسه کړل، او د رائي دوري یې په حکمتي طریقو سره د خلاصي لاري لټولې، چي دا د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه د انتقام اخیستلو اخرنۍ تدبیر وو، د ۱۴۷ څخه تر ۱۵۰ هجري سني پوري چي دا د بغداد د تعمیر د پوره کیدو او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د وفات کال وو، نو په دې دوه نیم کاله کي منصور په هیلو او بانو بیا د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره تعلقات تازه کړل، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یې د کوفې څخه بغداد ته راوبلی، د قضاء عهدې ته یې مجبوره کړی، اول خو یې د قومي قاضي توب سپارښتنه ورته وکړه، مګر د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چي دا غوښتنه منظور نه کړه، وروسته یې د یو څو ولایتو ذمه واري وروسپارله، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دې ته هم غاړه کښینښووله، په اخر کي یې د ټول ملک تر کمه ځایه چي د خلیفه منصور په حکم کي وو، د قاضي القضات عهده ورته حواله کړه.

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته د وزارت عدلیي د لویي مرتبي وړاندیز او د ده (رحمة الله علیه) د ژوند اخرنۍ ټوټکه: لنډه دا چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د اسلامي عدالت د تنظیم او نظام دپاره پر ځان مځکه او آسمان یو کړی وو، د زړه د کومي یې دا غوښتل چي په حکومت کي دغه اسلامي دستور نافذ کړي، مګر ابوجعفر هم دام ورته کښیښود، د دغه وړاندیز پواسطه، نو په ظاهره خو دا ښه وه چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دغه وړاندیز یو نعمت ګڼلی وای او قبول کړی یې وای، مګر د خپلي پوهي او زیرکتیا په سبب په دې پوه سوو، چي دا ستا د ژوند اخرنۍ ټوټکه او کوښښ دی. امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته دا ورمعلومه وه چي ابوجعفر منصور به مي په خپل واک راولي، نو بیا دوې لاري وې چي یا خو به مي د ځان سره په حکومت کي شریکوي او یا به مي د منځه وړي، منصور داسي ګڼلې وه چي دا خطرناک اغزی به د حکومت د لاري څخه ایسته کوم، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره هم دوې لاري وې، یا به یې د ابوجعفر منصور خبره منلای، یا به یې خپله ټوله ګټه د لاسه ورکولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رحلتددې فاني دنيا څخه

په کوفه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اخرنۍ تقرير او شاګردانو ته خصوصي هدايتونه: د همدې لار امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د کاميابي لاره جوړه سوه، د کوفې په مسجد جامع کي يې د خپلو زرو شاګردانو غونډي ته خصوصي هدايتونه او تقرير وکړی، چي دا يو خطاب دی، په دې وجه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو څو هدايتونه درته ذکر کوم چي په دې ډول دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: زما د زړه د خوشحالولو دپاره تر ټولو ښه توښه ستاسي وجود دی، يعني چي تاسي ژوندي ياست تر هغه وخته پوري به ستاسي په وجود کي زما غم او پريشاني ليري کولو ضمانت پټ پورت وي، ما تاسو ته داسي ماحول جوړ کړی چي خلک به ستاسي پاک قدمونه څاري او تک به پر کوي او ستاسو د هر يوه لفظ پلټنه به کوي. بيا يې هغه څلويښت خاص شاګردان ځان ته راوبلل داسي يې ورته وفرمايل: اوس ددې وخت رارسيدلی دی چي تاسو زما مرسته وکړی، يعني زه تاسو ته دا ويل غواړم: چي تاسو څلويښت سره هر يو د قضاء د سنبالولو ماده په ځان کي پيدا کړی، عام اولس خو په تاسو کي داسي دی چي هغوی قضاء نه بلکي د قضاء د تعليم او تربيت ورکولو لائق دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: زما تمنا دا ده چي علم د چا تابع جوړول په کار نه دی، بلکي د قضاء اهل هغه څوک کيدای سي چي د هغه ظاهر او باطن دواړه يو وي، بيا نو د داسي قضاء تنخوا هم حلاله ده، د مسلمانانو باچاه يا آمير که چيري د رعيت سره غلطه رويه اختياروي، نو هغه باچاه ته چي نژدې کم قاضي وي دا پر هغه فرض ده چي باچاه به ددې کار څخه منع کوي.

د منصور دربار ته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بلنه: د زرو شاګردانو د لويي غونډي اهميت او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تقرير خبر چي منصور ته ورسيدی، نو ابوجعفر منصور يې دي ته اماده کړی، ابوجعفر منصور حکم وکړی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دي کوفي ته راوستل سي، دا خبره چي عيسی بن موسی ته ورسيدل، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دي په سفرلي زما وخواته راوستل سي، نو هغه عملي جامه ورواغوستل، بيا چي کله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کوفې څخه بغداد ته راوبلل سوو، د منصور دربار ته پيش کړل سوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د قاضي القضات د عهدې وړانديز وسوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ډير عذرونه بيان کړل، مګر په عذرونو هيڅ ونه سول، نو ابوجعفر منصور ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: په ما کي د قضاء صلاحيت نسته، ابوجعفر وويل: بلکي ته پر قضاء باندي قادر يې، د دواړو په مينځ کي د سوال او جواب سلسله روانه وه، اخر ابوجعفر په قهر سو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې وويل: ته درواغ وايي ته پر قضاء ښه قادر يې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو ګړی چوپ سوو، وروسته يې ښه په دلاوري سره وويل: منصوره! ته ګوره تا د ځان خلاف فيصله په خپله وکړه، هغه دا چي ته داسي کس قاضي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړول غواړي کم چي هغه ستا په نزد درواغجن دی، عباسيانو چي دا جواب واريدی، نو يې د منصور شکست ومنی او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره يې نوره مينه هم پيدا سو. خطيب بغدادي ليکي: منصور قسم کړی وو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به دغه د قضاء کار خامخا کوي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم د آزادۍ په طرس کي قسم وکړی، ويې ويل: په الله (جل جلاله) دي مي قسم وي چي زه به دا کار هيڅ کله ونه کړم.

خليفه منصور خپله غصه قابو نه کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې بد او رد ويل شروع کړه، او د چلاخو وهلو حکم يې هم وکړ چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دي په چلاخو ووهل سي، علامه موفق د عبدالعزيز بن عصام په حواله دا خبره څرګنده کړې ده وايي: خليفه منصور امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ښکنځل وکړه، جلاد يې راوغوښتی هغه ته يې د ديرشو (۳۰) چلاخو وهلو آمر وکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دباندي راوستل سوو، ما چي ورته وکتل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يوازي پای جامه اغوستې وه، پر ملا باندي يې د چلاخو تغمي معلوميدي او پر پوندو يې ويني څڅيدې، د دومري سختي سزا باوجود امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه عهدې ته غاړه کښينښوول، نو خليفه منصور بنديخاني ته د بيولو آمر وکړی، او ويې ويل: پر ده سختي راولی چي ډير په عذاب سي. داود بن راشد وايي: په زولنو کي هم بند وو، د خوراک او څښاک تنګي يې هم پر راوستل، بعضو ويلي دي: چي په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې زهر هم وڅيښل.

د وصال اخرنۍ سجده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عمر دغه وخت (۷۰) کالو ته نژدې سوی وو، ژوند يې ټول په علمي خدمتونو کي تير کړی، بل طرف ته منصور يوه يا دوې نه بلکي د ديرش چلاخو وهلو حکم هم کړی وو، د بنديخاني لوږه، تندو او سختيو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وجود خوړلی وو، اخر د ابوجعفر ظلمونو او جبر په دغه زړو هډوکو کي څه پريښوول، چي نور ژوند يې تير کړی وای، پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مرګ آثرات راڅرګند سول، دغه مرګ الله (جل جلاله) د خلاصون ذريعه ورته وګرځول، کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته مرګ راتلل يقيني سول، تندی يې په بارګاه ربوبيت کي پر مځکه ولګوی، سجدي ته ولاړی په همدې حالت کي يې د الله (جل جلاله) امانت ادا کړی روح يې د تن څخه ووتی. **(انا الله وانا اله راجعون)**

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د جنازې لمونځ: د هجرت (۱۵۰) يوسل پنځوسم کال وو، د شوقدر يعني کوچني اختر يا د رجب مياشت وه، چي دا خبر صرف ځينو خاصو کسانو ته رسيدلې وه، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زوی حماد بغداد ته ورغلی وو، د دغه ښار قاضي حسن بن عماره چي کله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د غسل ورکولو حکم وکړ، کله چي يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه کالي وکښل د ده (رحمة الله عليه) پر بدن باندي د چلاخو تغمې وې، خلګو چي دا تغمې وليدلې ټوله بې هوښه سول او قاضي صاحب چي خپله ده (رحمة الله عليه) ته غسل ورکوی ژړل يې، په ښار کي ددې غم هيڅ اعلان نه وو ورکړل سوی، ټول کار په پټه سرته ورسيدی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنازه یې صرف څلور پنځو کسانو پورته کړه، مګر کله چي جنازه د خراسان دروازو ته ورنژدي سول، ټول خلګ خبر سول، د سیلاب په شان خلګ روا ووتل. ابو رجا الهروي وایي: ما دومره خلګ په ژړا هیچیري نه وه لیدلي.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پر قبر باندي د امام ابن مبارک (رحمة الله علیه) د اوښکو باران: تاریخ لیکوونکو په اتفاق سره دا لیکلي دي: اعظم محدث عبدالله بن مبارک (رحمة الله علیه) اوږده سفرونه کړي دي، په لکهونه پیسې یې مصروف کړي دي او د خپلي بختوري زمانې په محدیثینو پسي لیري لیري تللی دی، د هر یوه څخه یې د نبوت علوم حاصل کړي دي، مګر کله چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مجلس ته راورسیدی، بیا نو تر آخیره پوري ددې ځای څخه نه دی تللی، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د شهادت څخه وروسته ابن مبارک (رحمة الله علیه) د هغه قبر ته ورغلی په سرو سترګو یې بي اختیاره ژړل او ویې فرمایل: ابراهیم نخعي او حماد (رحمة الله علیهم) چي د دنیا څخه رخصتیدل نو هر یوه خلیفه پرې ایښی وو، الله سبحانه وتعالی دي پر تا رحم وکړي ته چي ولاړې وروسته دي څوک خلیفه پرې نه ښووی، ددې مبارکي تذکرې په اخیر کي موږ د ابن مبارک (رحمة الله علیه) د مداحانو په نامه دا تمام حجت په توګه د هغوی یو وصیت لیکل مناسب ګڼو، ابن مبارک (رحمة الله علیه) خپلو شاګردانو ته فرمایلي دي: آثار او حدیث زده کول پر ځان لازم کړی، مګر په معناو یې د ځان پوهولو دپاره د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته ضرورت دی، ځکه چي هغه داحادیثو په معناو ښه پوهیدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

1: قرآن کريم او احاديث شريف.

2: کتاب اوجزالمسالک، مرتب حافظ مولانا محمد زکريا کاندهلوي (رحمة الله عليه).

3: د امام عظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند لنډه پيژندنه، مرتب مولانا محمد زکريا کاندهلوي.

4: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دفاع، مرتب عبدالقيوم حقاني.

5: د صحابه کرامو ښځه وروسته د اسلام ستر اتل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتاب، مولف: قضاوتوال ابو عبدالرازق مولوي محمد فاضل (عتيق) چاپ کال: ۱۳۹۵هـ ش.

6: او داسي نور... مختلف ماخذونه لکه: مناقب ابي حنيفه ذهبي، صدرالائمه، طبقات الکبرى، تذکرة الحفاظ، مقدمة اعلاالسنن، ايضاص، السنة ومکانتها في التشريع الاسلامي، حدائق ابوحنيفه، موفق، انتصار، کردري، خيرات الحسان، موفق کروري، تانيب الخطيب، الروض الباسم، اختصار علوم الحديث، الميزان الکبري، مناقب صدرالائمة، توضيح الافکار، الانتقاء لا بن عبدالبر، ذات الربات کردري، انتصار، تبيض الصحيفه، تذکرة الحفاظ او حدايق الحنفقه، مصنف عبدالرازق، صحيح المسلم، شرح المسلم النوي، عقود الجمان، معجم المصفين.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library